


Aktuellt om skola och barnomsorg

 **A**ugusti 2003

 **SVENSKA
KOMMUNFÖRBUNDET**

© Svenska Kommunförbundet

Augusti 2003

Upplaga: 5 000 ex

Tryck: Get AB, Stockholm

Produktion: Ordförandet, 08-19 01 33

Förord

På Svenska Kommunförbundet följer vi kontinuerligt de inlägg, rapporter och utredningar kring skola och barnomsorg som presenteras, nationellt såväl som internationellt. I föreliggande skrift ger vi för sjätte året i rad en aktuell bild av skolan inför skolstarten genom att kortfattat redovisa valda delar ur det material som presenterats under det senaste året. Presentationen omfattar i huvudsak barnomsorg, grundskola och gymnasieskola. Skriften vänder sig till alla som i sitt arbete, i sitt politiska uppdrag eller av andra skäl är intresserade av att följa och delta i diskussionen om utvecklingen i dessa verksamheter.

Skriften är en sammanställning av uppgifter hämtade framför allt från officiell statistik inom SCB, Skolverket och Svenska Kommunförbundet. De redovisade kostnadsuppgifterna är preliminära, eftersom varken SCB eller Skolverket hunnit slutföra granskningen. Vi tycker ändå att det ligger ett värde i att kunna redovisa färska uppgifter och hoppas att den slutliga statistiken inte alltför mycket skiljer sig från den preliminära.

Skriften har utarbetats inom Svenska Kommunförbundets skelsektion med Heidrun Kellner som huvudansvarig. Underlag och bidrag till de olika avsnitten har lämnats av Ulla Gummeson och Vivan Jakobsson vid skelsektionen, Signild Östgren och Johanna Jacob vid finanssektionen och Eva Palmheden Kalms vid utredningssektionen.

Stockholm i augusti 2003

Louise Fernstedt

Innehåll

Några sammanfattande reflektioner	4
Basdata om barn och elever	9
Barnomsorg	11
Förskoleklass	14
Grundskola	14
Gymnasieskola	16
Särskola	19
Knappt hälften av alla friskolor som fått tillstånd startar	19
Om skolans och barnomsorgens resurser	20
Pengarna	20
Ekonomi försämrats	20
Kommunernas kostnader ökar mer än intäkterna	21
En utjämning har skett i kostnad per elev mellan kommunerna	23
Barnomsorgen	25
Kostnaden per barn i förskola har ökat	26
Kostnaden per barn i fritidshem har minskat	26
Kostnaden per barn i familjedaghem har ökat	26
Kostnaden per barn i barnomsorgens olika verksamheter	27
Föräldraavgifterna minskar	28
Skolan	28
Kostnaden per elev i förskoleklass har ökat	30
Kostnaden per elev i grundskola har ökat	30
Undervisningen står för hälften av den kommunala grundskolans kostnader	31
Fristående grundskolors elevkostnad närmar sig den kommunala	31
Kostnaden per elev i gymnasieskola har ökat	32
De kommunala gymnasieskolorna har lägre kostnad för läromedel än fristående	33
Fristående gymnasieskolors kostnader är fortfarande högre än kommunala	34
Kostnaden per elev i särskola har ökat	35
Personalen	36
Personal inom barnomsorg ökar	37
Personal i skolan ökar	38
Personal inom elevhälsan ökar	39
Allt färre män inom barnomsorg och skola	40
Färre med högskoleutbildning i barnomsorg och skola	41
Rekryteringsläget har försämrats	43

Personaltätheten	44
Stora rekryteringsbehov av personal med pedagogisk högskoleutbildning	48
Låg andel som slutar och fler äldre stannar kvar	49
Sjukfrånvaron är högre bland kvinnor	50
Fler behöver examineras från lärarutbildningen	52
Flest sökande till lärarutbildningen	54
Fler utbildningssatsningar behövs	56
Om skolans och barnomsorgens resultat	57
Grundskola	58
Ämnesproven i nian oförändrade	58
Fler elever når Godkänd men var fjärde elev saknar ett eller flera ämnesbetyg	59
Meritvärdet ökade för fjärde året i rad	60
Fler behöriga till gymnasieskolan	61
98 procent gick vidare till gymnasieskolan	62
Gymnasieskola	63
Andelen som bytt program eller gjort studieuppehåll nästan oförändrad	63
Knappt tre av fyra fullföljer inom fyra år	63
Andelen med godkända betyg i engelska, matematik och svenska fortsätter att öka	65
Andelen med grundläggande behörighet till högskola ökar	65
Forskningsrapporter	66
Den sociala snedrekryteringen börjar tidigt	66
Några internationella jämförelser	69
Svenska fjärdeklassar bäst i världen på att läsa	69
Sämlre resultat för elever med utländsk bakgrund beror inte bara på skolsituationen	72
Svenska ungdomar i topp när det gäller geografi	74
Brukar-/medborgarundersökningar	75
Mobbning har minskat enligt eleverna	75
Gymnasieskolan bra på att lära ut problemlösning	78
Gymnasieskolan får bra betyg av eleverna – ändå läser fyra av tio i komvux	79
Lärarna är mest nöjda med arbetsmiljön	81
Markanta förbättringar i nöjdheten inom utbildningssektorn	82
Källor	84

Några sammanfattande reflektioner

Kommunernas ekonomiska resultat försämrades väsentligt under 2002, och prognosen för åren 2003–2006 visar att situationen kommer att ytterligare förvärras. I hög grad påverkas kostnadsutvecklingen framöver av att det införts kostnadskrävande och otillräckligt finansierade reformer som maxtaxan och den utvidgade allmänna förskolan, vilka står för två tredjedelar av den totala volymökningen 2003–2006.

Trots att den sammantagna bilden av den framtida kommunala ekonomin därför måste bedömas som djupt oroande har resurserna till barnomsorg och skola fortsatt att öka mellan 2001 och 2002 både totalt och per barn/elev. Detta har till stor del skett på bekostnad av vård och omsorg, som minskat sin andel av kostnaderna.

Genom det generella statsbidraget ger staten kommunerna ett allmänt resurstillskott som kommunerna förväntas använda på det sätt som passar den egna kommunen bäst. Det generella statsbidraget har inte ökat nämnvärt under senare år. I allt större utsträckning har staten i stället börjat använda öronmärkta bidrag för att kompensera kommunerna för de merkostnader som följer av nya reformer. Det är t ex fallet med de senaste stora reformerna i barnomsorgen, och då särskilt maxtaxan och det till denna knutna kvalitetsutvecklingsbidraget. Då öronmärkta statsbidrag varken tar hänsyn till volymökningar eller löneökningar är de långt ifrån tillräckliga för att kompensera för de merkostnader kommunerna åsamkas. De tillskott som kommunerna får under beräkningsperiodens början är således dels villkorade, dels för de med sig ökade behov av kommunal verksamhet som leder till merkostnader. Maxtaxareformen har t ex kostat kommunerna 1,7 miljarder kronor mer än vad staten tillskjutit som compensation. Om staten väljer att på liknande sätt villkora resurstillskott även för eventuella framtida reformer finns det risk för att kommunernas underskott blir ännu högre än de 11,5 miljarder som Kommunförbundet räknat fram i sin prognos för år 2006.

I debatten om vissa av dagens tillkortakommanden i skolan får 1990-talets nedskärningar fortfarande bära en stor del av ansvaret. Även om det i realiteten var så att kommunerna faktiskt totalt satsade *mer* pengar på skolan under

hela 1990-talet så är det sant att elevkostnaden, till följd av framförallt ett ökat antal elever, minskade fram till 1999 då kostnaden började stiga igen. Men bilden är mer komplex än så. Utvecklingen under 1990-talet har varierat mycket mellan kommunerna. Då enskilda kommuners ekonomiska utgångsläge var olika blev också sättet att ta sig an 1990-talets påfrestningar olika. Medan nästan hälften av kommunerna minskade sina elevkostnader ökade den andra hälften kostnaderna under perioden. Kommunerna har därmed utifrån sina skilda förutsättningar gjort lokala anpassningar på ett sätt som sammantaget inneburit att det under 1990-talet skett en utjämning i kostnaden per elev mellan kommunerna. Dessa förändringar var möjliga att genomföra inom ramen för det generella statsbidraget som ger kommunerna möjlighet att prioritera mellan olika verksamheter utifrån varje kommuns lokala behov och förutsättningar. Något som däremot inte är möjligt idag, åtminstone inte för de kommuner som vill ha del av de sk Wårnerssonpengarna.

Alltfler kommuner signalerar nu att man överväger att tacka nej till fortsatta "Wårnerssonpengar" eftersom de konserverar och försvårar den kommunala utvecklingen. Under året har Kommunförbundet därför hemställt hos regeringen att "Wårnerssonpengarna" från 2004 skall överföras till det generella statsbidraget.

De flesta lärare stannar fortfarande kvar i läraryrket och jobbar dessutom upp i allt högre ålder. Trots det är behovet av lärare och förskollärare fortsatt stort. Då dimensioneringen av utbildningsplatser vid lärarutbildningarna under ett flertal år inte anpassats till rekryteringsbehovet är det redan idag 20 procent av lärarkåren som inte uppfyller skollagens krav på formell lärarutbildning. Kommande pensionsavgångar, volymökningar till följd av reformer och ett ökat barnafödande leder till att det kommer att behöva examineras minst 12 400 nya lärare per år fram till 2010 om behovet skall tillgodoses. Detta skall jämföras med de 8 000–10 000 som i realiteten beräknas examineras varje år de närmaste åren. Oaktat flera samstämmiga rapporter om den förestående lärarbristen och fast antalet sökande till lärarutbildningen fortsätter att öka sker inget tillskott av utbildningsplatser som tillnärmelsevis kan tillgodose behoven. I stället minskar kapaciteten vid landets lärarutbildningar i år med 400 platser. Trots att lärarutbildningen är den utbildning mot yrkesexamen som just nu lockar flest sökande till högskolorna. I Göteborg konkurrerar 399 sökande om 24 (!) platser vid lärarprogrammets allmänna ingång samtidigt som platser står tomma vid andra lärosäten. Det är nu hög tid att staten tar sitt ansvar för styrningen av lärarutbildningarna.

I ett läge med en permanent betydande brist på lärare med pedagogisk högskoleutbildning är det kanske också dags att börja fundera över om läran-

det i skolan på det lokala planet kan organiseras på något annat sätt. Kanske är det så att inte *alla* som arbetar med undervisning på skolan behöver vara utbildade lärare? Kanske är det i stället så att en viss del av personalstyrkan skall vara permanent och bestå av utbildade och mycket kvalificerade lärare som tillsammans får ansvar för att planera verksamheten och avgöra vilken ytterligare kompetens de behöver ha tillgång till för att klara sitt uppdrag. Och kanske därefter själva handla upp denna kompetens? Kanske kunde t ex ingenjören på det lokala läkemedelsföretaget kontrakteras för 10 timmar kemiundervisning i veckan under tre år?

Är en sådan tanke ett hot eller en möjlighet? Som arbetsgivare tror vi att både lärare och elever i skolan skulle tjäna på en ordning där man under systematiska former använder sig av personer med färsk kunskaper från andra delar av samhället. Om lärarna dessutom skulle vara de som fick avgöra *vilken* kompetens som skulle köpas in ser vi det också som en avsevärd statushöjning för dem. Med en sådan ordning skulle samtidigt begreppet ”obehörig lärare” kunna avvecklas.

Kunskapsmässigt står vi oss fortfarande väl jämfört med omvärlden. Och även i förhållande till våra högt ställda nationella mål fortsätter måluppfyllelsen att öka.

Svenskt Kvalitetsindex pekar på markanta förbättringar i nöjdheten inom utbildningssektorn. En TEMOundersökning bland elever, föräldrar och lärare som genomförts på uppdrag av Rådet för skolans måluppfyllelse visar att lärarna är den grupp som är mest nöjd med skolans arbetsmiljö. En studie av hur eleverna upplever den sociala miljön visar att andelen elever som känner sig mobbade har minskat betydligt jämfört med för tre år sedan.

Trots dessa resultatförbättringar finns det bilder som oroar. Fortfarande är det så att det är elever från socioekonomiskt missgynnade hem och de med utländsk bakgrund som ”drar det kortaste strået” i skolan. Och detta gäller inte bara måluppfyllelsen i kunskapsämnen utan också upplevelsen av arbetsmiljön i skolan.

I en av Skolverket redovisad rapport om den sociala miljön i skolan är det fler elever med utländsk bakgrund som upplever sig ha utsatts för verbala kränkningar. Och det är också fler infödda elever med låg socioekonomisk bakgrund som känner sig utsatta. Bägge dessa elevgrupper upplever sig sämre behandlade i skolan – från både vuxna och andra elever.

Även om PISA-rapporten, som presenterades förra året, visade att Sverige har en hög grad av likvärdighet och att elevens socioekonomiska bakgrund inte har lika stor inverkan på elevens resultat som i många andra länder är skillnaderna i resultat när det gäller läsförståelse mellan infödda elever och

elever med utländsk bakgrund betydande i Sverige. I en analys som Skolverket gjort under året sägs att skillnaderna till en del kan förklaras av att elever med utländsk bakgrund i högre utsträckning än infödda elever kommer från hem med lägre socioekonomisk status, har en större andel lågutbildade föräldrar, har en högre andel föräldrar som inte arbetar samt att pojkar är något överrepresenterade bland elever med utländsk bakgrund. Men även efter att hänsyn tagits till olika sådana bakgrundsfaktorer kvarstår det enligt Skolverkets rapport ett prestationsgap.

Även vid tillträdet till högskolan missgynnas elever med sämre förutsättningar. I en forskningsrapport där man undersökt orsakerna till den sociala snedrekryteringen till högskolan frågar man sig varför genomförda åtgärder för att utjämna den sociala sammansättningen bland de studerande vid högskolan haft så liten effekt? En av undersökningens slutsatser är att snedrekryteringen egentligen inte uppstår i steget mellan gymnasieskolan och högskolan utan mycket tidigare i skolsystemet. Det är framförallt programvalet *till* gymnasiet som är avgörande för den fortsatta utbildningskarriären. Och detta val är i sin tur starkt påverkat av den sociala bakgrunden. Också när hänsyn tagits till olikheter i resultat från begåvningsstest som genomförts då de undersökta eleverna gick i årskurs 6 kvarstår stora skillnader. Rapporten drar slutsatsen att insatser för att motverka den sociala snedrekryteringen till högskolan måste göras tidigt i grundskolan och helst redan i förskolan.

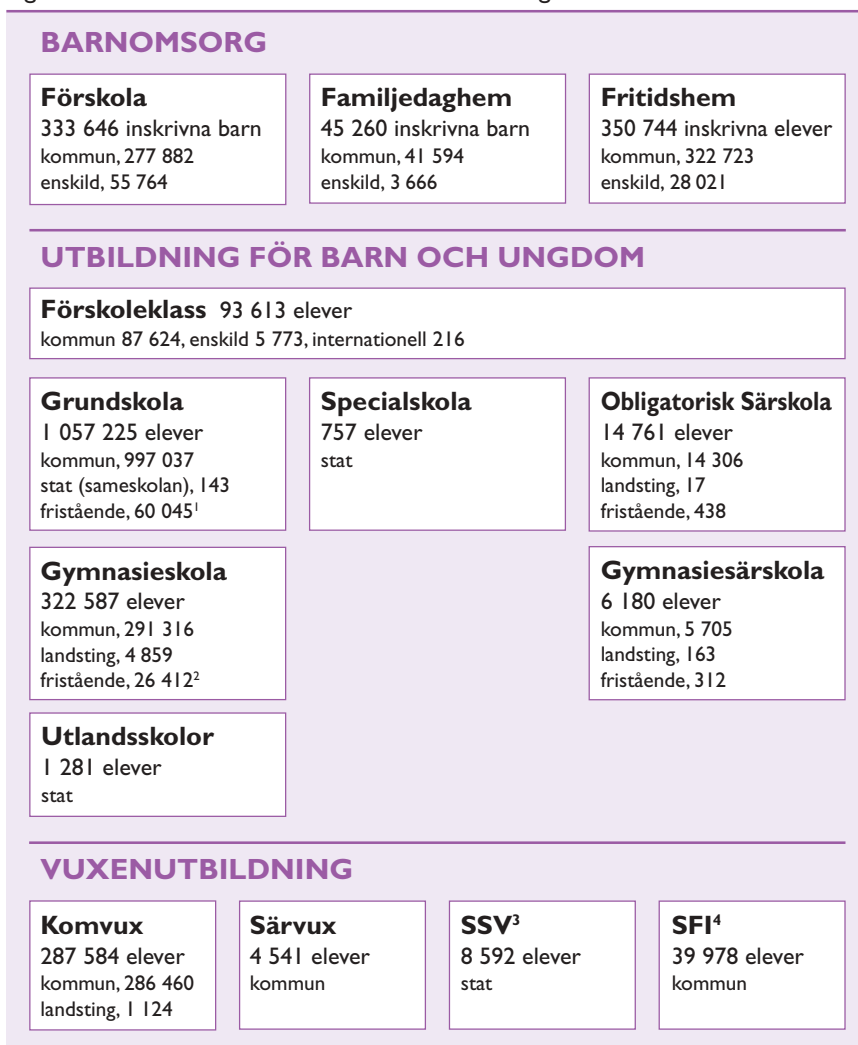
Rapportens analys och slutsats tillsammans med det faktum att det individuella gymnasieprogrammet idag är det näst största, att var fjärde elev lämnar gymnasieskolan utan slutbetyg och att fyra av tio fortsätter studierna i kommunal vuxenutbildning kort tid efter gymnasieskolan manar till eftertanke utifrån både ett individ- och ett samhällsperspektiv. Är det från individens synpunkt rimligt att ha ett skolsystem som i så liten utsträckning lyckas motverka en social snedrekrytering till högskolan, något som leder till att många från lägre socialgrupper "utestängs" från en utbildning som skulle ge dem de bästa möjligheterna på arbetsmarknaden? Och – är det från samhällsekonomisk synpunkt godtagbart att nästan varannan student efter tolv års grundskole- och gymnasiestudier fortsätter med utbildning på kommunal vuxenutbildning innan de kvalificerat sig till högskolan?

Som Skolverket framhåller finns det sannolikt många generella åtgärder som rör integrationen av invandrarfamiljer som kan främja måluppfyllelse i skolan för elever med utländsk bakgrund. Sannolikt kan t ex insatser som syftar till att undanröja boendesegregation liksom insatser som bidrar till att barnets föräldrar får fäste på arbetsmarknaden betyda mycket för familjens integration och därmed också öka förutsättningarna för att barn i dessa famil-

jer lyckas bättre i skolan. Att sådana insatser är angelägna får dock inte leda till att skolans ansvar inskränks. Skolverket menar att oavsett yttre förutsättningar och omständigheter måste skolans arbete med att utveckla och förbättra undervisningsmetoder för elever med sämre bakgrundsförutsättningar fortsätta och intensifieras. Genom att studera hur situationen ser ut för elever med utländsk bakgrund har verket i tidigare studier konstaterat att inga elever eller skolor är dömda till dåliga resultat på förhand. En förbättring av skolors och elevers resultat är både möjlig och nödvändig. Med tanke på Sveriges höga ambitioner för skolan är det kanske nu dags att på allvar lägga fokus vid skolans kompensatoriska roll och söka lösningar som särskilt främjar måluppfyllelsen för elever med sämre förutsättningar? En stor utmaning för lärarutbildningar, Skolverket och inte minst för alla skolor och lärare i landets kommuner.

Basdata om barn och elever

Figur 1 Barn och elever i skola och barnomsorg 2002



Källa: Skolverket

¹ inkl internationella och riksinternatskolor

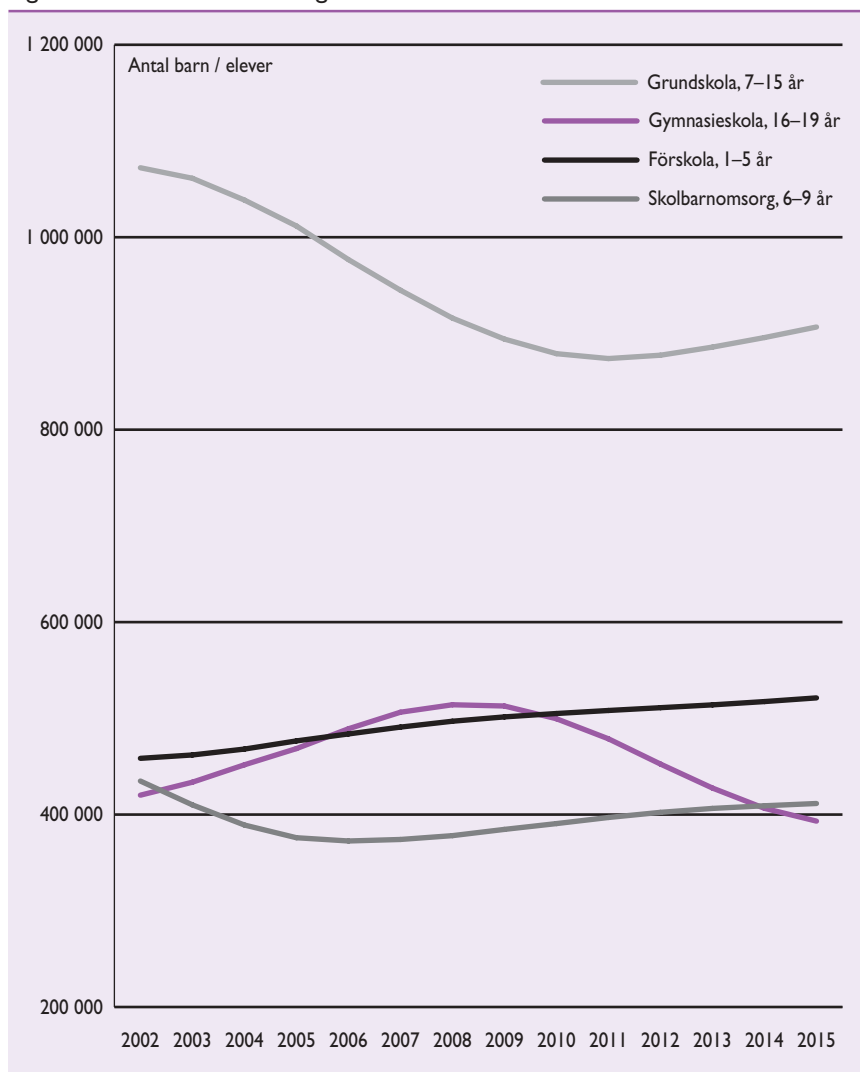
² inkl kompletterande skolor med statsbidrag och riksinternatskolor

³ Statens skolor för vuxna, fr o m 020101 CFL - Nationellt centrum för flexibelt lärande

⁴ Svenska för invandrare

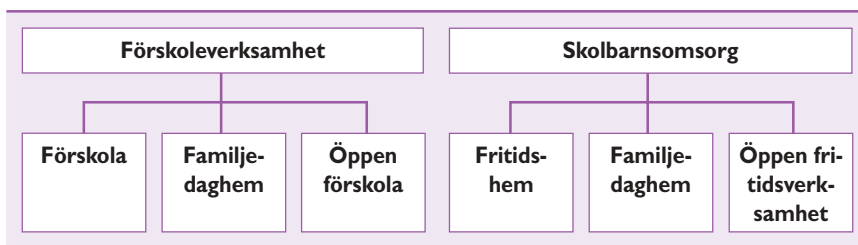
Prognos barn/elever

Figur 2 Antal barn och ungdomar i olika verksamheter 2001–2010



Källa: Svenska Kommunförbundet

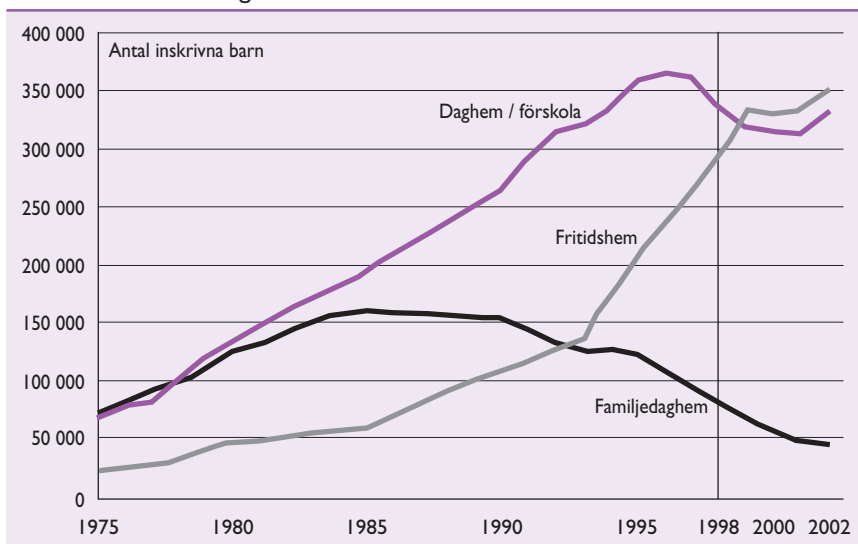
Barnomsorg



Antalet inskrivna barn i barnomsorgen ökar

Det totala antalet inskrivna barn i barnomsorgen ökade år 2002 jämfört med året innan. Hösten 2002 fanns det totalt ca 729 600 barn inskrivna i förskola, familjedaghem och fritidshem jämfört med 701 200 hösten 2001. Antalet barn i förskola ökade jämfört med år 2001 med 18 600 barn till ca 333 600 år 2002. Antalet barn i familjedaghem minskade med ca 4 400 barn till ca 45 300 år 2002. År 2002 hade antalet barn i fritidshem ökat till ca 350 700 barn, vilket är 14 200 fler än året innan. Utvecklingen sedan 1975 framgår av figur 3. Vid jämförelse av uppgifterna före och efter 1998 bör beaktas att sexåringarna före 1998 tillhörde förskolan men efter 1998 förskoleklass och fritidshem.

Figur 3: Antal inskrivna barn i olika verksamheter i barnomsorg åren 1975–2002



Källa: Skolverket

Även andelen inskrivna barn i barnomsorgen ökar

Antalet barn inskrivna i barnomsorgen ökar trots att antalet barn i befolkningen minskar. Hösten 2002 var 81 procent av alla barn 1–5 år inskrivna i förskola eller familjedaghem jämfört med 77 procent 2001. Andelen inskrivna 6–9 åringar i fritidshem och familjedaghem uppgick hösten 2002 till 75 procent jämfört med 69 procent 2001. I åldersgruppen 10–12 år var nio procent av barnen inskrivna, vilket var oförändrat jämfört med år 2001. Sammantaget innebär det att 57 procent av alla barn 1–12 år är inskrivna i någon form av barnomsorg, vilket är en ökning med tre procentenheter jämfört med år 2001 (se tabell 1).

Tabell 1: Andel inskrivna barn av samtliga barn i respektive åldersgrupp, procent

Åldersgrupp	1–5 år	6–9 år	10–12 år	Totalt
Andel inskrivna barn	81	75	9	57

Källa: Skolverket

Skolverkets Föräldraenkät¹, som genomfördes hösten 2002 visar att en stor del av ökningen i antalet barn i förskola utgörs av barn till arbetslösa och föräldralediga. Dessa båda kategorier fick rätt till förskola minst tre timmar per dag från den 1 juli 2001 respektive 1 januari 2002.

Andelen barn i familjedaghem var år 2002 åtta procent för barn 1–5 år och två procent för barn 6–9 år. Jämfört med 2001 är det en minskning med en procentenhet för 1–5 åringarna men oförändrat för 6–9 åringarna.

Antalet barn ökar men andelen oförändrad i enskild barnomsorg

Totalt fanns ca 87 500 barn eller 12 procent av alla barn i barnomsorgen i verksamheter drivna i enskild regi år 2002, vilket är en ökning med ca 6 500 barn. Andelen var densamma år 2001. Förskolan är den verksamhet där högst andel barn, 17 procent, gick i enskild regi. För fritidshemmen var andelen åtta procent.

Utvecklingen av antalet inskrivna barn i kommunal respektive enskild regi framgår av tabell 2.

¹ Uppföljning av reformen maxtaxa, allmän förskola m m, Skolverket 2002.

Tabell 2: Inskrivna barn i kommunal respektive enskild regi, avrundat till 100-tal

År	Förskola, kommunalt	Förskola, enskilt	Fritidshem, kommunalt	Fritidshem, enskilt	Familjedaghem, kommunalt	Familjedaghem, enskilt
1994	298 400	39 200	171 000	7 500	128 000	1 400
1995	317 600	43 100	200 500	9 500	121 200	2 100
1996	320 200	45 600	228 700	10 800	107 700	2 500
1997	316 500	46 400	251 700	12 300	93 000	2 900
1998	293 100	44 800	287 400	13 700	79 100	2 800
1999	271 500	47 200	309 600	22 500	65 800	3 500
2000	266 200	48 700	307 100	25 400	54 200	3 600
2001	262 700	52 300	311 500	25 000	46 100	3 600
2002	277 900	55 800	322 700	28 000	41 600	3 700

Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2003, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 233 (tabell 1.1 A), Skolverket.

Öppna förskolor blir allt färre

Antalet enheter var 708 år 2002, vilket var 44 färre än år 2001. Sedan 1991 har antalet enheter minskat med ungefär två tredjedelar, och antalet kommuner helt utan öppna förskolor har ökat från 119 till 130 år 2002.

Öppen fritidsverksamhet minskar något

26 procent av kommunerna organiserar öppen fritidsverksamhet jämfört med 27 procent år 2001.

Barngrupperna i förskolan i stort sett oförändrade men ökar i fritidshemmen

I Aktuellt om skola och barnomsorg 2002 redovisade vi resultaten från en kartläggning av gruppstorleken i förskolor som Skolverket genomförde våren 2001. Hösten 2002 genomförde Skolverket ytterligare en enkät om gruppstorlekarna och personaltätheten². I denna ingick förutom förskolor även fritidshem och förskoleklasser. Kartläggningarna visar enligt Skolverket att gruppstorleken i förskolan inte förändrats under det senaste året. Den genomsnittliga gruppstorleken var 17,4 barn hösten 2002 jämfört med 17,5 barn drygt ett år tidigare. Inte heller spridningen har enligt Skolverket förändrats mer än marginellt mellan 2001 och 2002. I åtta av tio avdelningar fanns båda åren mellan 12 och 22 barn. Hälften av avdelningarna hade mellan 15 och 20 barn. Variationen i gruppstorlekar är betydligt större inom kommunerna än mellan dem.

² Gruppstorlekar och personaltäthet i förskola, förskoleklass och fritidshem, Skolverket 2003

I fritidshemmen har den genomsnittliga gruppstorleken ökat från 29,4 barn till 34,1 barn mellan 1998 och 2002. Fritidshemmen uppvisar mycket stora variationer när det gäller gruppstorleken. Hösten 2002 fanns det i åtta av tio avdelningar mellan 17 och 57 barn och i hälften av avdelningarna mellan 23 och 42 barn.

Förskoleklass

Antalet elever i förskoleklass minskar

Läsåret 2002/03 gick drygt 93 600 barn i förskoleklass. Det innebär en minskning av antalet elever med ca 6 000 eller sex procent jämfört med läsåret 2001/02. Minskningen beror på att årskullen sexåringar har minskat successivt under senare år. Den andel av årskullen som fanns i förskoleklass hade dock ökat något – från 93 procent läsåret 2001/02 till 94 läsåret 2002/03.

Oförändrat antal elever i enskild förskoleklass

Antalet elever som går i förskoleklass hos enskild anordnare uppgick till totalt ca 5 800, vilket motsvarar drygt sex procent av samtliga elever. Av dessa gick ca 5 300 i förskoleklass på en fristående skola. Resten av eleverna fanns i förskoleklass hos enskild förskola, sameskola, specialskola eller i förskoleklass i internationella skolor.

Grundskola

Samma antal elever i grundskolan som föregående år

Lsåret 2002/03 gick ca 1 057 200 elever i grundskolan. Det är nästan lika många som läsåret innan. Antalet elever i grundskolan förväntas minska under de närmaste åren. Lsåret 2007/08 kan antalet elever enligt tillgängliga prognoser bli färre än 920 000.

Som framgår av tabell 3 har elever i fristående grundskolor ökat mellan de senaste läsåren, med ca 6 600 elever eller med nästan 13 procent. Lsåret 2002/03 gick av alla grundskoleelever 5,7 procent i fristående grundskolor (inklusive internationella och riksinternatskolor) jämfört med 4,9 procent läsåret 2001/02. Variationen mellan kommunerna var stor när det gäller andelen elever i fristående skolor. Andelen var störst i storstäder. I 68 kommuner fanns inga elever i fristående skolor. Lsåret 2002/03 var den högsta andelen elever i fristående grundskolor i en kommun 23,3 procent.

Tabell 3 Elever efter huvudman, grundskolor 92/93–02/03, avrundat till 100-tal

	Kommunala skolor	Fristående skolor	Totalt*
1992/93	877 400	10 000	887 400
1993/94	880 200	13 700	893 900
1994/95	899 400	17 300	916 700
1995/96	918 300	20 200	938 500
1996/97	935 700	23 300	959 000
1997/98	957 100	26 900	984 100
1998/99	979 400	30 700	1 010 200
1999/00	999 600	35 200	1 034 900
2000/01	1 008 700	41 500	1 051 900
2001/02	1 006 200	51 100	1 059 100
2002/03	997 000	57 600	1 057 225

Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2003, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 233, Skolverket, tabell 3.1 A

* inkl. sameskola, internationella och riksinternatskolor

De två kategorier fristående skolor som hade störst andel elever var de med allmän inriktning och de med inriktning mot speciell pedagogik (främst Waldorf och Montessori). Tillsammans hade de ca 75 procent av alla elever i fristående grundskolor (se tabell 4).

Tabell 4 Elever i fristående grundskolor uppdelat efter inriktning

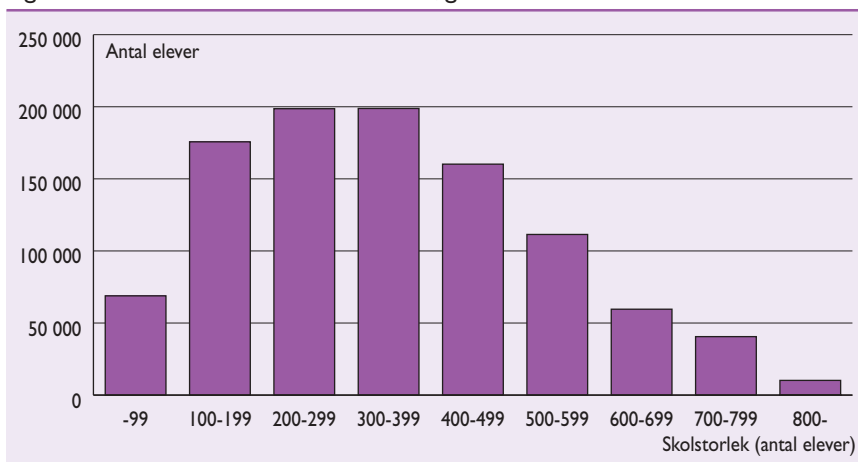
	Antal elever	Andel i procent
Allmän	25 374	44
Speciell pedagogik	18 102	31,4
Konfessionell	6 372	11,1
Språklig/etnisk	3 408	5,9
Speciell ämnesprofil	4 002	6,9
Övriga inriktningar	379	0,7
Samtliga	57 637	100

Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2003, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 233, Skolverket, tabell 3.1 D.

Antalet fristående grundskolor har ökat

Läsåret 2002/03 fanns det 5 109 grundskolor, en ökning med 34 skolor jämfört med föregående år. Av dessa var 4 565 kommunala skolor, 528 fristående skolor och 16 övriga skolor. Av figur 4 framgår hur skolorna fördelade sig efter antal elever.

Figur 4 Antal elever efter skolstorlek, grundskolor 2002/2003



Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2003, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 233, Skolverket, tabell 3.2 A.

Gymnasieskola

Största elevökningen i fristående gymnasieskolor

Totalt gick ca 322 600 elever i gymnasieskolan läsåret 2002/03, vilket är nästan 11 500 eller 3,7 procent fler än läsåret 2001/02. Hur eleverna fördelade sig på olika huvudmän framgår av tabell 5.

Tabell 5 Elever efter huvudman, gymnasieskolor 1990/91–2002/2003, avrundat till 100-tal

Skolhuvudman	Kommun	Landsting	Fristående
1990/91	256 900	30 700	4 400
1991/92	263 100	29 500	4 600
1992/93	276 300	28 800	5 200
1993/94	281 200	26 900	5 600
1994/95	279 500	24 400	6 100
1995/96	284 500	20 700	7 200
1996/97	283 500	17 900	8 300
1997/98	286 600	16 800	9 600
1998/99	285 000	13 200	10 900
1999/00	286 600	5 000	13 800
2000/01	283 400	4 900	17 100
2001/02	287 100	5 200	17 900
2002/03	291 300	4 900	25 400

Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2003, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 233, Skolverket, tabell 6.1 A.

Antalet elever i fristående gymnasieskolor har från läsåret 2001/02 till läsåret 2002/03 ökat med 7 500 elever till ca 25 400 elever. Andelen elever i fristående gymnasieskolor, internationella skolor samt riksinternatskolor var 8,2 procent av det totala antalet elever i gymnasieskolan. Det är en ökning med ca 40 procent på ett år. Liksom tidigare år var andelen elever i fristående gymnasieskolor störst i storstäder och förortskommuner. Andelen elever i fristående gymnasieskolor varierade mellan kommunerna med som mest 37 procent och som minst noll procent (sex kommuner).

Det finns 17 nationella program samt specialutformade och individuella program. Hur eleverna fördelat sig på de olika programmen år 1 i gymnasieskolan sedan år 1997 framgår av figur 5.

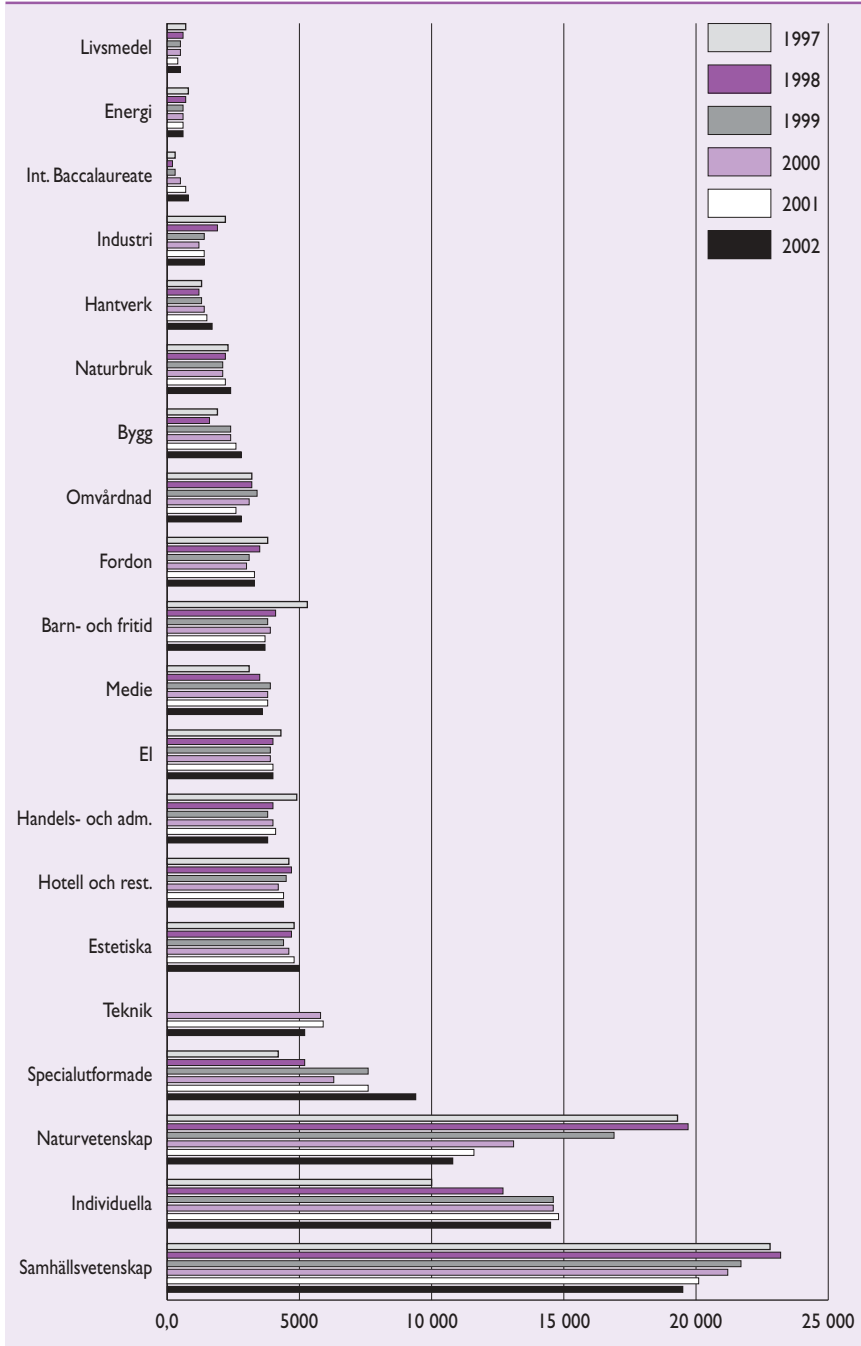
Andelen elever på naturvetenskaps-, samhällsvetenskaps- och teknikprogrammen samt International Baccalaureate var 42 procent av alla gymnasieelever, en minskning med en procentenhet jämfört med läsåret 2001/02. Andelen elever på de övriga nationella programmen var som föregående läsår 41 procent. Samtidigt som de nationella programmens andel hade minskat något totalt gick allt fler elever på specialutformade program. Lsåret 2002/03 var det 10,1 procent. För sex år sedan var andelen två procent.

Andelen elever på individuella program var 7,2 procent läsåret 2002/03 jämfört med 7,3 procent året innan. Av dem som började år 1 på gymnasieskola var det 14,4 procent som började på ett individuellt program. Kraven på behörighet till nationella program som infördes 1998 har bidragit till ökningen av andelen elever på individuella program. Enligt tidigare uppföljningar går ca 40 procent kvar ett andra år, medan vardera ca 30 procent går över till ett nationellt program efter ett år eller gör uppehåll eller avbrott. Inom ramen för det individuella programmet ryms invandrarintroduktion till Sverige. Detta medför att andelen elever på det individuella programmet till viss del samvarierar med andelen elever med utländsk bakgrund i olika kommuner.

Fristående gymnasieskolor ökar

Lsåret 2002/03 fanns det 717 gymnasieskolor. Av dessa var 487 kommunala, 194 fristående, 39 landstingskommunala, tre internationella och tre riksinternatskolor. Jämfört med läsåret 2001/02 har det tillkommit 63 gymnasieskolor, varav 52 fristående. 17 kommuner gav inte någon gymnasieutbildning i egen regi och 35 kommuner anordnade endast individuella program. 28 kommuner samverkar i 11 kommunalförbund.

Figur 5 Andel elever i åk I per program 1997–2002



Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2003, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 233, Skolverket, tabell 6.3 A.

Särskola

Antalet elever ökar i särskolan

Läsåret 2002/03 fanns ca 14 800 elever i den *obligatoriska särskolan*. Av dessa gick ca 10 500 elever i grundsärskola och ca 4 300 elever i träningsskola. Under perioden 1992/93 till 2002/03 har antalet elever i den obligatoriska särskolan ökat med drygt 70 procent. Jämfört med läsåret 2001/02 har antalet elever i den obligatoriska särskolan ökat med 500 elever eller med 3,5 procent. Av det totala antalet elever i den obligatoriska särskolan var 16 procent integrerade i grundskolan, d v s de gick minst halva tiden tillsammans med elever i en vanlig grundskoleklass. Antalet skolor var läsåret 2002/03 729, en ökning med 17 skolor jämfört med läsåret 2001/02.

I *gymnasiesärskolan* fanns läsåret 2002/03 ca 6 200 elever, vilket innebär en ökning med 69 procent sedan läsåret 1992/93. Jämfört med läsåret 2001/02 har antalet ökat med 646 elever eller med 12 procent. Antalet gymnasiesärskolor var läsåret 2002/03 oförändrat 248.

Knappt hälften av alla friskolor som fått tillstånd startar

Enligt Skolverket³ hade hösten 2002 sammanlagt 110 nya fristående skolor startat, varav 53 grundskolor, 54 gymnasieskolor, en särskola och två gymnasiesärskolor. Det innebär att endast 41 procent av dem som fått tillstånd av Skolverket hade startat. Den vanligaste orsaken till att grundskolorna inte startat har varit svårigheter att hitta lämpliga lokaler. Bland gymnasieskolorna var det i stället bristande elevunderlag som var orsaken.

År 2003 har Skolverket⁴ fått in 312 ansökningar om att få starta fristående skolor. Det är ungefär samma antal som förra året. Av årets ansökningar var gymnasieskolor den största kategorin med 165 ansökningar. Dessutom har ett antal redan existerande fristående gymnasieskolor ansökt om att utöka sin verksamhet med fler utbildningar.

³ Skolverkets pressmeddelande 2002-11-21

⁴ Skolverkets pressmeddelande 2003 04 14

Om skolans och barnomsorgens resurser

Pengarna

Ekonomi försämras

Vi har i tidigare upplagor av Aktuellt om skolan beskrivit den ekonomiska utvecklingen ur olika aspekter. Vi har då kunnat visa att kommunerna sammantaget har ökat resurserna till skolan under hela 1990-talet. Att det ändå brukar talas om nedskärningar under denna period har sannolikt sin grund i att samtidigt som kommunerna tillskjutit mera pengar så har antalet elever ökat så mycket att kostnaden per elev har minskat. Men som vi visar i detta avsnitt är situationen mer komplex än så. Sett till perioden 1995–2002 har elevkostnaden i grundskolan sjunkit i knappt hälften av kommunerna, medan den har ökat i drygt hälften av kommunerna. Och som vi visar har denna utveckling skett från väldigt olika utgångspunkter.

Kommunerna har fortsatt att satsa på både skola och barnomsorg trots att det ekonomiska resultatet försämrats väsentligt under 2002. Det preliminära resultatet för samtliga kommuner år 2002 visar att intäkterna överstiger kostnaderna med 3,1 miljarder kronor. Rensat från extraordinära poster blir resultatet ett överskott på 0,6 miljarder kronor. Detta skall jämföras med resultatet från 2001 som var 11,1 miljarder, eller rensat 4,7 miljarder kronor.

Prognosen för åren 2003–2006 visar att det blir värre. Sammantaget beräknas verksamhetskostnaderna öka med i genomsnitt 0,8 procent årligen, men i en avtagande takt. Denna utveckling påverkas i hög grad av att kostnadskrävande reformer, (maxtaxan, allmänna förskolan m m) vilka står för två tredjedelar av den totala volymökningen 2003–2006, ligger i början av perioden. Till viss del kompenseras detta av staten i form av ökade statsbidrag. Dessvärre urholkas statsbidragen av pris- och löneökningar samtidigt som kostnaderna ökar även till följd av de ambitionshöjningar som följer av reformerna. Gymnasieskolan står för den kraftigaste ökningen beroende på ökat antal elever tätt följt av handikappomsorgen. Därefter kommer äldreomsorgen och barnomsorgen. Den sammantagna bilden av den framtida kommunala ekonomin är djupt oroande och den prognos Kommunförbundet gjort pekar mot ett underskott på 11,5 miljarder kronor år 2006.

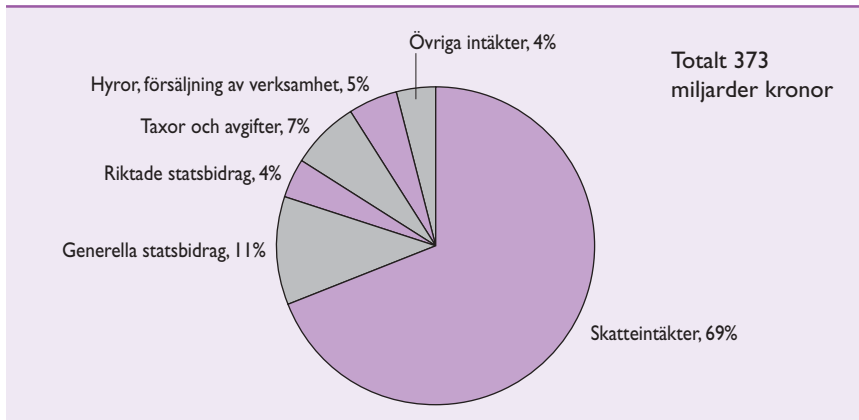
De uppgifter och nyckeltal som ligger till grund för denna rapport är i viss mån granskade av SCB och kommunerna själva. Mycket granskningsarbete återstår dock, vilket innebär att resultaten kan förändras. Av rikets 289 kommuner hade 287 kommuner inkommit med uppgifter vid utskrift av denna rapport. Även uppgifterna om kostnader för fristående skolor är preliminära.

De *fasta priser* som redovisas är beräknade på KPI och timlönen. En detaljerad beskrivning av beräkningssättet finns i *Aktuellt om skola och barnomsorg 2002*. Skolverket får delvis andra siffror eftersom deras beräkningar baserar sig på enbart KPI.

Kommunernas kostnader ökar mer än intäkterna

Av figur 6 framgår hur kommunerna finansierar verksamheterna. Den största delen av intäkterna står kommunerna själva för genom skatteintäkter, avgifter samt övriga intäkter som tillsammans finansierar 85 procent av verksamheten. Jämför vi med förra årets bokslut så har taxor och avgifter sjunkit medan riktade statsbidrag har ökat sin andel av kommunernas intäkter. Statsbidraget för maxtaxan inom barnomsorgen redovisas som ett riktat statsbidrag, vilket lett till att riktade statsbidrag ökar med ungefär lika mycket som andelen taxor och avgifter minskar.

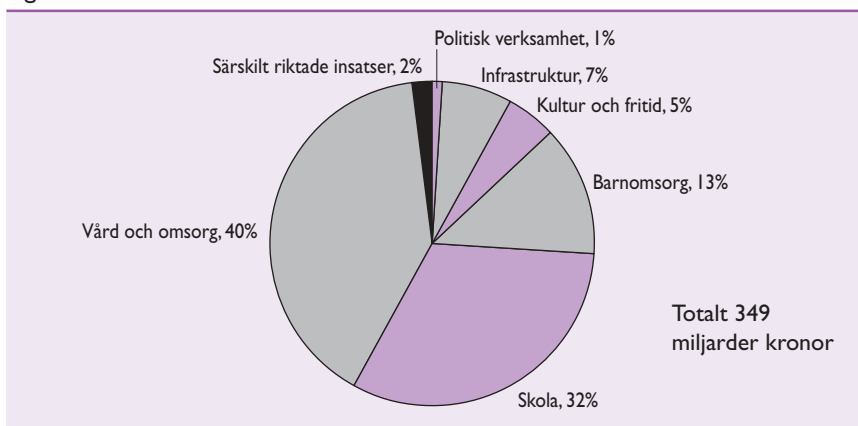
Figur 6 Kommunernas intäkter år 2002



Källa: Kommunernas räkenskapsammandrag 2002.

Hur kommunernas bruttokostnader fördelar sig på olika verksamheter framgår av figur 7. Barnomsorgens andel av kommunernas bruttokostnader har ökat, medan framför allt vård och omsorgs andel har minskat jämfört med föregående år. Vi har uteslutit affärsverksamheten i redovisningen av bruttokostnaderna och redovisar enbart kommunernas egentliga verksamheter. Affärsverksamheten finansieras i huvudsak av avgifter.

Figur 7 Kommunernas bruttokostnader för olika verksamheter år 2002

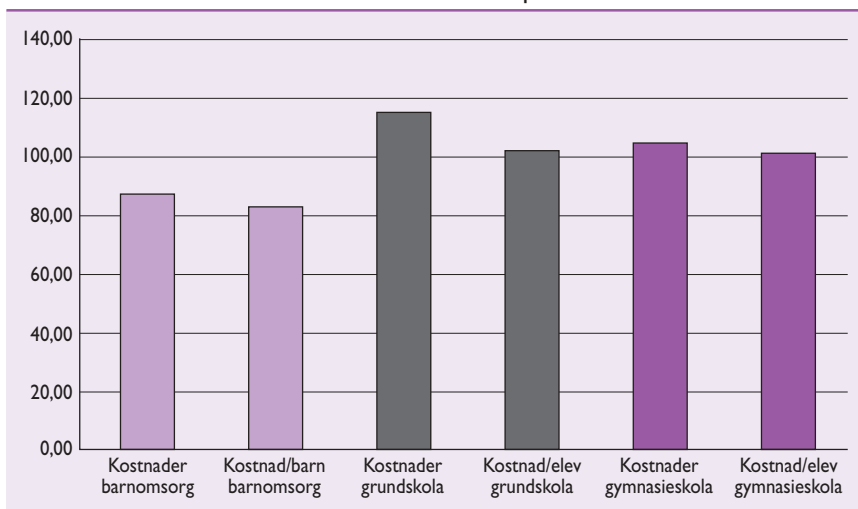


Källa: Kommunernas räkenskapsammandrag 2002.

Av kommunernas bokslut för år 2002 framgår att drygt 349 miljarder kronor satsas på den kommunala verksamheten. Det är 20 miljarder mer än förra året. Av dessa medel går 155 miljarder kronor eller 44 procent av bruttokostnaderna till barnomsorg och skola, 136 miljarder kronor eller 40 procent till vård och omsorg och 56 miljarder till övrig verksamhet.

Av de 155 miljarderna går 72 procent till skolverksamhet och 28 procent till barnomsorg.

Figur 8 Utveckling inom verksamheten barnomsorg och skola 1995–2002
Index 100 = 1995. Kostnad i 2002 års prisnivå



Källa: Svenska Kommunförbundet

I figur 8 beskriver vi kostnadsutvecklingen inom barnomsorgen och skolan från 1995 och framåt. Figuren visar förändringen av kostnaderna för varje verksamhet samt utvecklingen av kostnaden per barn och elev när hänsyn tagits till demografien. Inom barnomsorgen har kostnaden per barn sjunkit med 18 procentenheter eller 10 400 kronor jämfört med kostnaden per barn år 1995. För en elev i grundskolan liksom för en elev i gymnasieskolan har kostnaden ökat med två procentenheter, eller med 1 300 kronor respektive 1 200 kronor.

En utjämning har skett i kostnad per elev mellan kommunerna

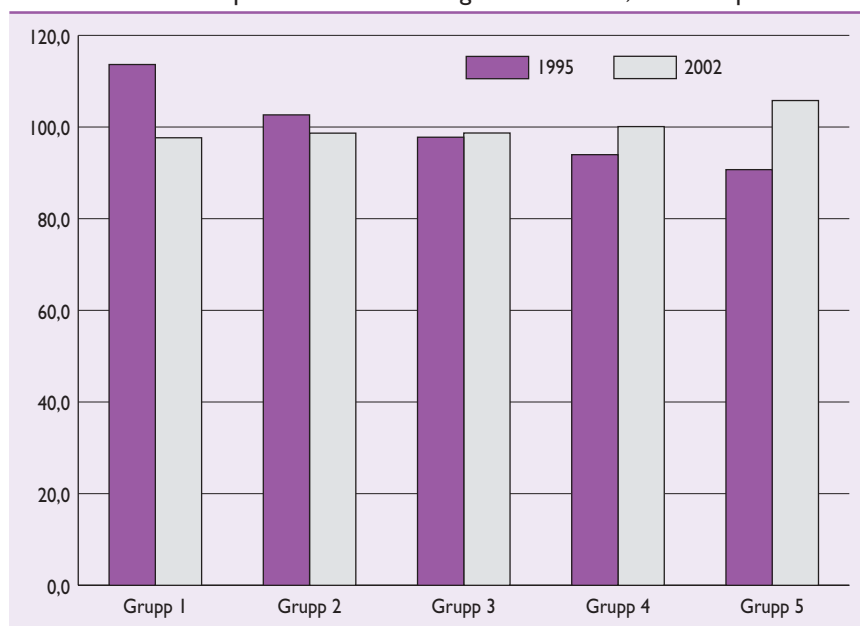
Kostnaden per elev i grundskolan minskade under åren 1995–1998. År 1999 bröts denna trend och kostnaden ökade varje år så att kostnaden år 2002 i stort sett är densamma som 1995 räknat i 2002 års penningvärde. Kostnaden 2002 uppgår till drygt 64 200 kr per elev. Utvecklingen under den här perioden har dock varierat mycket mellan kommunerna. Skillnaderna mellan enskilda kommuners elevkostnader var år 1995 mycket stora. Beroende på att en del kommuner sedan dess minskat resurserna till skolan och en del kommuner ökat dem har det skett en utjämning av kostnaden per elev.

Vi har jämfört utvecklingen av kostnaden per elev mellan 1995 och 2002 i olika kommungrupper. Räknat på genomsnittet för hela perioden har 47 procent av kommunerna minskat sina elevkostnader medan 53 procent har ökat dem. Spridningen mellan kommunerna ligger mellan -7,9 och +5,5 procent.

Det är också de kommuner som vid periodens början satsade mest resurser per elev som har minskat sina kostnader mest. Vi har delat in kommunerna i fem olika grupper efter den genomsnittliga förändringen av kostnaden per elev under perioden 1995–2002. Grupperna är lika stora och omfattar alltså ca en femtedel av kommunerna i varje grupp. År 1995 hade den grupp som minskat sina kostnader mest en kostnadsnivå som låg knappt 15 procent över riksgenomsnittet. Under perioden 1995–2002 har kostnaderna i denna grupp minskat årligen med i genomsnitt 1 600 kr per elev eller 2,1 procent per år. Kostnadsnivån har därför reducerats så att de år 2002 har två procent lägre elevkostnad än genomsnittet. Den femtedel kommuner som ökat sina kostnader mest (+2,3 procent i genomsnitt per år) hade ett utgångsläge med lägst elevkostnad år 1995. Den motsvarade 90 procent av riksgenomsnittet. År 2002 hade elevkostnaden ökat med 1 200 kr per elev i genomsnitt per år och låg sex procent över riksgenomsnittet.

Utvecklingen för de olika grupperna framgår av figur 9. Grupp 1 är den femtedel kommuner som minskat sin elevkostnad mest, medan grupp 5 är de kommuner som ökat sin elevkostnad mest.

Figur 9 Kostnad per elev i grundskolan för olika grupper kommuner beroende på kostnadsförändringen 1995–2002, 2002 års prisnivå



Källa: Svenska Kommunförbundet

Den olikartade utvecklingen framgår också av tabell 6.

Tabell 6 Elevkostnad 1995 och 2002 samt förändring för resp kommungrupp. 2002 års prisnivå.

	1995	2002	Årlig genomsnittlig förändring, %
Grupp 1	74 045	62 586	-2,1
Grupp 2	66 885	63 233	-0,6
Grupp 3	63 709	63 253	0,0
Grupp 4	61 227	64 151	0,9
Grupp 5	59 099	67 793	2,3
Genomsnitt riket	63 761	64 200	0,1

Källa: Svenska Kommunförbundet

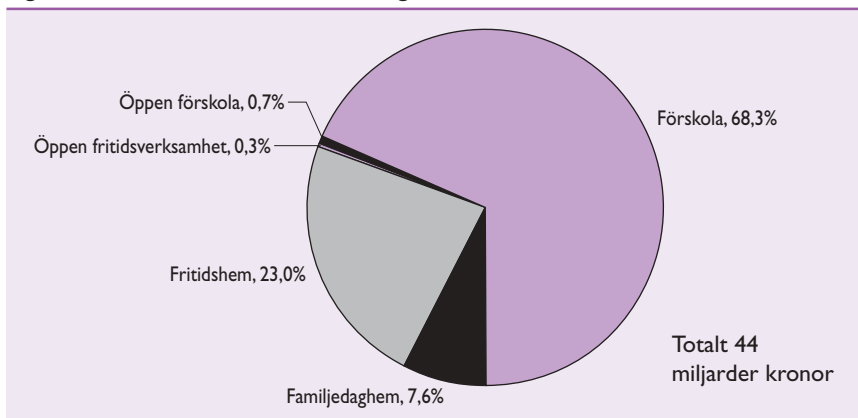
Genom det generella statsbidraget – ”påsen” – ger staten kommunerna ett allmänt resurstillskott som kommunerna förväntas använda på det sätt som passar den egna kommunen bäst. Som vi redovisade redan i Aktuellt om skolan 2000 har det generella statsbidraget urholkats kraftigt sedan det infördes. Det beror dels på att nivån på statsbidraget inte förändras i takt med att det blir fler elever och fler äldre, dels på att någon justering av statsbidraget inte sker p g a löne- och prisökningar. Trots dessa begränsningar har ”påsen” gjort det möjligt för kommunerna att prioritera mellan olika verksamheter utifrån varje kommuns lokala förutsättningar på sätt som framgår av tabell 6.

Barnomsorgen

År 2002 satsade kommunerna 44,0 miljarder kronor på barnomsorgen, vilket är drygt sju procent mer än år 2001. Detta är en kraftigare ökning än tidigare år (tre procent). Förskolan stod för den största ökningen, 9,4 procent, vilket till stor del beror på att reformen maxtaxan, allmänna förskolan m m infördes. Resurserna ökade även till fritidshemmen, medan de minskade till familjedaghemmen, öppna förskolan och den öppna fritidsverksamheten.

Förskolan står för den största delen av kostnaderna med 30,1 miljarder kronor eller 68 procent av barnomsorgens totala kostnader. Därefter följer fritidshemmen med 10,1 miljarder kronor eller 23 procent av kostnaderna. Familjedaghemmen står för 3,4 miljarder kronor eller åtta procent. Öppna förskolan och öppna fritidsverksamheten utgör tillsammans ca en procent av de totala kostnaderna. Figur 10 visar fördelningen av kostnaderna för de olika verksamheterna inom barnomsorgen, och tabell 7 visar kostnadsutvecklingen inom samma områden.

Figur 10 Kostnader för barnomsorgen 2002



Källa: Kommunernas räkenskapsammandrag 2002.

Tabell 7 Barnomsorgens kostnader, miljarder kronor, löpande priser

Verksamhet	2000	2001	2002, prel. uppgifter	Förändring 2001/2002, mkr	Förändring, %
Förskola	26,4	27,5	30,1	2,6	9
Familjedaghem	4,0	3,5	3,4	-0,1	-5
Fritidshem	9,0	9,6	10,1	0,5	6
Övrig verksamhet	0,4	0,5	0,4	-0,1	-2
Totalt	39,8	41,1	44,0	2,9	8

Källa: Kommunernas räkenskapsammandrag 2002, SCB, samt egna beräkningar.

Kostnaden per barn i förskola har ökat

Förskolan kostade kommunerna drygt 30 miljarder 2002. Det är en ökning av resurserna med 2,6 miljarder kronor eller 9,4 procent jämfört med 2001. Ett inskrivet barn i förskolan kostade år 2002 i genomsnitt 92 700 kronor, vilket är en ökning med 7,8 procent jämfört med året innan. I fasta priser motsvarar förändringen 1,7 procent.

Kostnaden per barn i fritidshem har minskat

Även fritidshemmen har fått ökade resurser. År 2002 kostade fritidsverksamheten kommunerna 10,1 miljarder kronor, vilket är en ökning med 5,7 procent jämfört med föregående år. Kostnaden per inskrivet barn i fritidshem var 29 500 kronor, en ökning med 2,6 procent från 2001, vilket dock i fasta priser innebär en minskning av kostnaderna med 1,7 procent.

Kostnaden per barn i familjedaghem har ökat

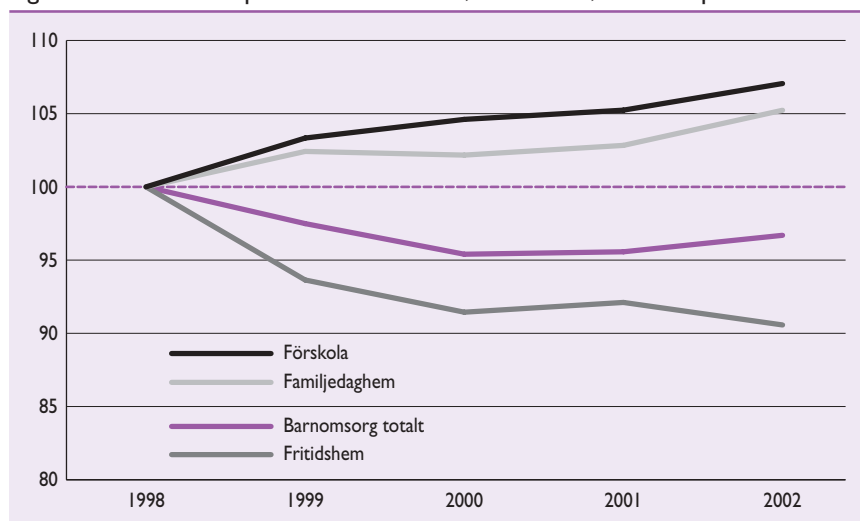
De totala resurserna till familjedaghem fortsätter att minska. Jämfört med 2001 har resurserna minskat med fem procent till 3,4 miljarder kronor. Däre-

mot ökar kostnaden per inskrivet barn med 7,2 procent till 70 350 kr. I fasta priser är den genomsnittliga kostnadsökningen per inskrivet barn 2,4 procent jämfört med år 2001.

Kostnaden per barn i barnomsorgens olika verksamheter

Kostnadsutvecklingen för barnomsorgens olika verksamhetsformer sedan 1998 illustreras i figur 11. För barnomsorgen totalt har vi en svag minskning av kostnaden per barn, i fasta priser, medan kostnaden per barn ökat något i förskolan. För fritidshemmen har kostnaden per elev minskat markant.

Figur 11 Kostnaden per barn 1998–2002, 1998 basår, 2002 års priser

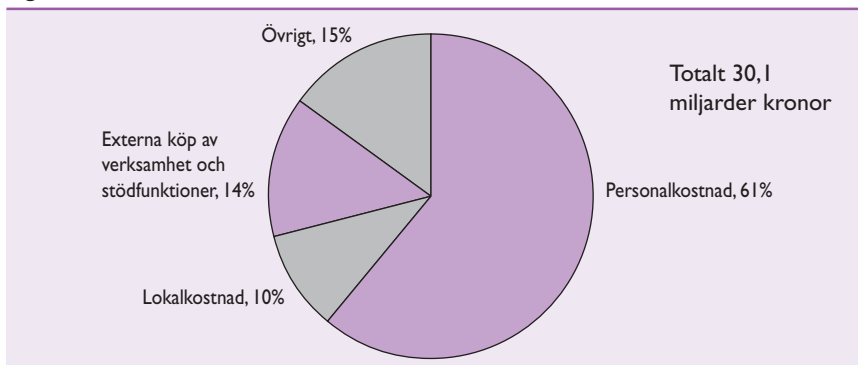


Källa: Kommunernas räkenskapsammandrag och Skolverket, egna bearbetningar.

I figur 12 redovisar vi hur olika delposter inom förskoleverksamheten fördelar sig. Personalkostnaderna utgör den absolut största kostnadsposten. Även i posten Externa köp av verksamhet (kommunernas ersättning till förskola i extern regi) ingår personalkostnader, lokalkostnader och övriga driftkostnader. Dessa delkomponenter kan dock inte särredovisas, eftersom kommunen betalar en ersättning per barn till den enskilda förskolan.

Jämför vi samma delposter 2002 med 2001 är personalkostnadens andel oförändrad jämfört med tidigare år. Däremot har andelen köp av verksamhet ökat från 12 till 14 procent. Lokalkostnadens andel av kostnaden per barn i förskolan har minskat något jämfört med föregående år.

Figur 12 Förskolans bruttokostnader 2002



Källa: Kommunernas räkenskapssammandrag 2002.

Föräldraavgifterna minskar

Möjligheten att tillämpa maxtaxa inom barnomsorgen infördes 1 januari 2002. Denna möjlighet utnyttjades omgående av samtliga kommuner utom två. I dagsläget tillämpar samtliga kommuner maxtaxa. Maxtaxans införande har inneburit att föräldraavgifterna minskat avsevärt. År 2001 fick kommunerna in knappt sju miljarder kronor i avgifter för hela barnomsorgen, vilket motsvarar 16,5 procent av de totala kostnaderna. År 2002 hade avgifterna sjunkit till 4,3 miljarder kronor, en minskning med 37 procent. 2002 utgjorde avgifterna 9,7 procent av de totala kostnaderna.

Skolan

År 2002 satsade kommunerna drygt 111 miljarder kronor på utbildning (se tabell 8), vilket är 5,5 miljarder kronor eller fem procent mer än år 2001. Resurserna till förskoleklasserna, grundskolan och obligatoriska särskolan ökade med 4,1 miljarder kronor, en ökning med knappt sex procent jämfört med år 2001. Resurserna till gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ökade med 1,9 miljarder kronor eller drygt sju procent. Den övriga utbildningen har minskat med sex procent.

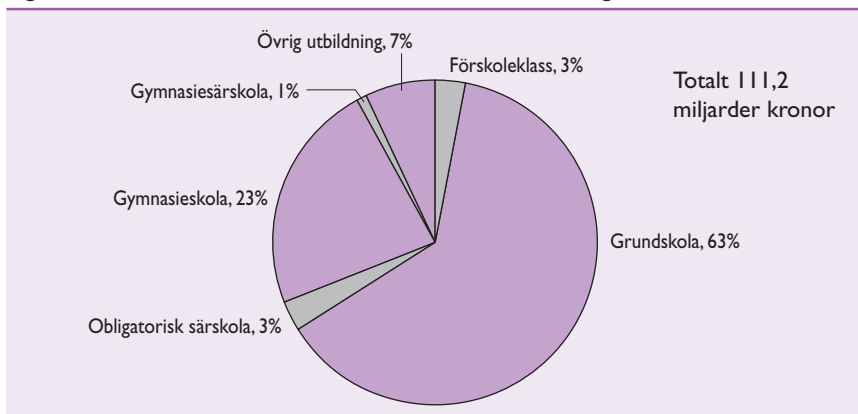
Tabell 8 Kostnaderna för de olika skolformerna år 2000–02, milj. kr, löpande priser.

Verksamhet	2000	2001	2002	Förändring 2001/2002, mkr	Förändring, %
Förskoleklass	3,7	3,8	3,7	-0,1	-3
Grundskola	59,7	64,6	68,6	4,0	6
Obligatorisk särskola	2,8	3,2	3,4	0,2	7
Gymnasieskola	23,0	24,4	26,1	1,7	7
Gymnasiesärskola	1,0	1,2	1,4	0,2	15
Övrig utbildning	8,4	8,5	8,0	-0,5	-6
Summa	98,6	105,7	111,2	5,5	5

Källa: Kommunernas räkenskapssammandrag 2002.

Av figur 13 framgår hur resurserna fördelade sig mellan olika skolformer år 2002. Jämför vi med föregående år har grundskolan ökat sin andel av resurserna med två procent medan förskoleklassen och den övriga utbildningen (främst vuxenutbildningen) har minskat sin andel.

Figur 13 Kommunernas bruttokostnader för utbildning

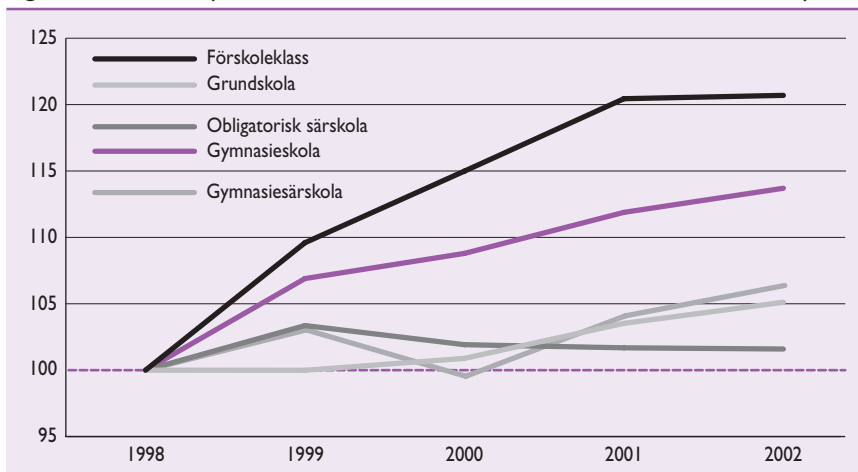


Källa: Kommunernas räkenskapsammandrag 2002.

Av figur 14 framgår hur kostnaden per elev utvecklats för de olika skolformerna.

Som framgår av figuren är förskoleklassen den skolform som haft den snabbaste ökningen av elevkostnaden sedan 1998. Från 2001 har ökningstakten dock avtagit. För gymnasieskolan har kostnaden per elev ökat hela perioden. Grundskolan har vi kommenterat i det inledande avsnittet om kommunernas ekonomi.

Figur 14 Kostnad per elev och skolform 1998–2002, 1998 = basår, 2002 års priser



Källa: Kommunernas räkenskapsammandrag 2002.

Kostnaden per elev i förskoleklass har ökat

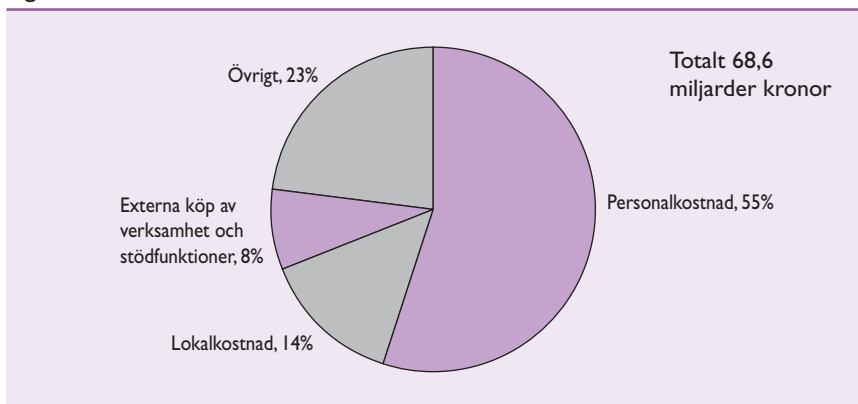
Resurserna till förskoleklasserna har totalt minskat med 0,1 miljarder kronor eller tre procent mellan år 2001 och 2002. Kostnaden för en elev i förskoleklass har ökat med 1 800 till 38 900 kronor, en ökning med fem procent. Kostnadsökningen beror på löne- och prisökningar men sannolikt också på att organisationen inte hunnit anpassas till ett lägre elevantal.

Kostnaden per elev i grundskola har ökat

Grundskolans resurser ökade mellan åren 2001 och 2002 med 4 miljarder kronor eller sex procent till 68,6 miljarder kronor. Den genomsnittliga kommunala kostnaden per elev i riket var – oberoende av om eleven gick i kommunal eller fristående skola – 64 200⁵ kronor år 2002, vilket är en ökning med 3 500 kronor eller knappt 6 procent jämfört med år 2001.

Fördelningen mellan olika delposter framgår av figur 15. Det är framför allt personalkostnaderna som ökat både till följd av löneökningar och ökad lärartäthet. Mer än hälften av kostnaden för grundskolan består av personalkostnader. Även i posten Externa köp av verksamhet (kommunernas ersättning till fristående skolor) ingår personalkostnader, lokalkostnader och övriga driftkostnader.

Figur 15 Grundskolans bruttokostnad 2002

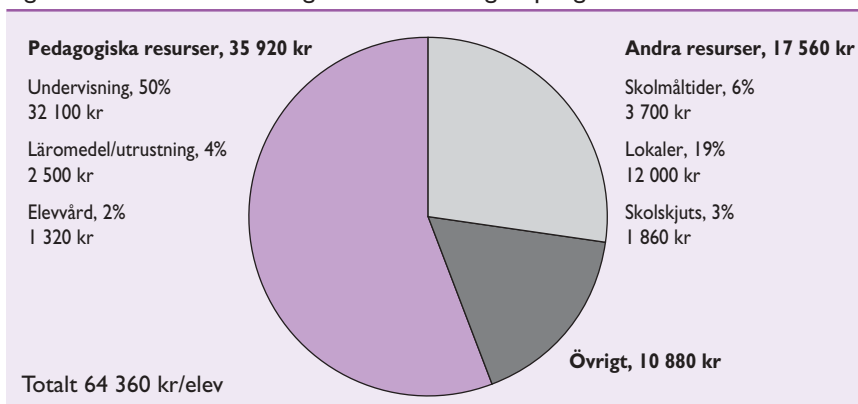


Källa: Kommunernas räkenskapsammandrag 2002.

⁵ Kostnadsbegreppet per elev är hämtat från Svenska Kommunförbundets ”Vad kostar verksamheten i din kommun 2002” och motsvarar kommunens kostnad för egen konsumtion, det vill säga kostnaderna beräknas som bruttokostnader minus interna intäkter och försäljning av verksamheter till andra kommuner och landsting. För att få överensstämmelse med Skolverkets nyckeltal i publikationen Skolan – jämförelsetal för skolhuvudmän, dras även samtliga intäkter för skolmåltider och lokaler av från bruttokostnaden.

Undervisningen står för hälften av den kommunala grundskolans kostnader. År 2002 kostade en elev i den kommunala grundskolan 64 360 kronor, inklusive skolskjuts. Hur genomsnittskostnaden per elev fördelade sig på olika kostnadsslag framgår av figur 16. Den inbördes fördelningen av kostnaderna är i stort sett densamma som tidigare år.

Figur 16 Den kommunala grundskolan. Hit gick pengarna 2002



Källa: Skolverket rapport En bedömning av kostnaderna för barnomsorg, skola och vuxenutbildning budgetåret 2002.

Den totala kostnaden per elev i den kommunala grundskolan ökade jämfört med år 2001 med sex procent. Kostnaden för undervisning ökade i genomsnitt med 2 200 kronor eller med drygt sju procent per elev jämfört med år 2001. Förändringen kan delvis tillskrivas den ökade personaltätheten. Kostnaden för läromedel ökade med 200 kronor per elev eller med nio procent. I läromedelskostnaden ingår också kostnaderna för IT, kopiering och skolbibliotek. Kostnaderna för skolmåltider har ökat med tre procent. Lokalkostnaderna har ökat med fem procent och elevvården med nio procent. Skolskjuts-kostnaden är den delkostnad som ökat mest, med 13 procent.

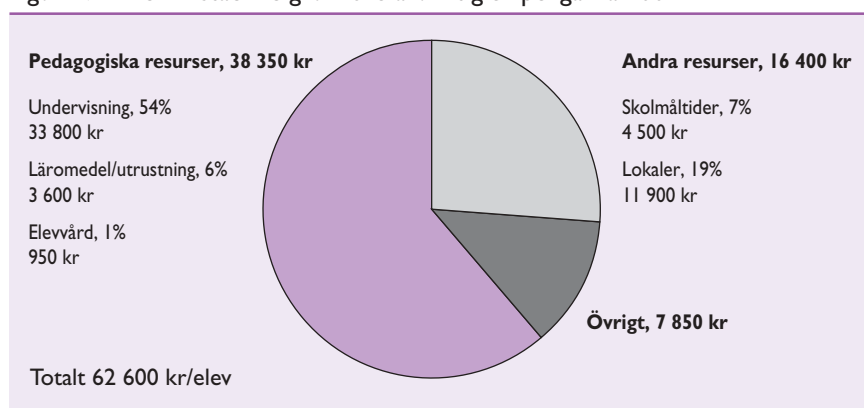
Övriga kostnader, som består av skolledning, studie- och yrkesvägledning, administration, kommungemensamma kostnader m m, har endast ökat med 70 kronor eller 0,6 procent per elev och år.

Fristående grundskolors elevkostnad närmar sig den kommunala

Kostnaden per elev i de fristående grundskolorna var 62 600 kronor år 2002, vilket är en ökning med fyra procent jämfört med år 2001. I jämförelse med kostnaden för en elev i den kommunala grundskolan, exklusive skolskjuts-kostnaden, är de fristående skolornas genomsnittliga elevkostnad 100 kronor högre. År 2001 var kostnaden per elev i fristående grundskolor 900 kronor högre än i den kommunala grundskolan.

Hur de fristående skolornas kostnader fördelar sig framgår av figur 17. De fristående grundskolorna har en högre kostnad för undervisning, läromedel och skolmåltider och en lägre för elevvård och lokaler än de kommunala grundskolorna. Den delkostnad som skiljer sig mest mellan kommunala och fristående skolor är övriga kostnader som består av skolledning, studie- och yrkesvägledning, administration, gemensamma ledningsresurser. Den är 38 procent högre i kommunala grundskolor än i fristående. I de fristående skolorna är lokalytan per elev 10 m² jämfört med 15 m² per elev i de kommunala.

Figur 17 Den fristående grundskolan. Hit gick pengarna 2002



Källa: SCB

Den kommunala ersättningen till fristående skolor ökade mellan år 2001 och 2002 med sex procent till 60 400 kronor per elev.

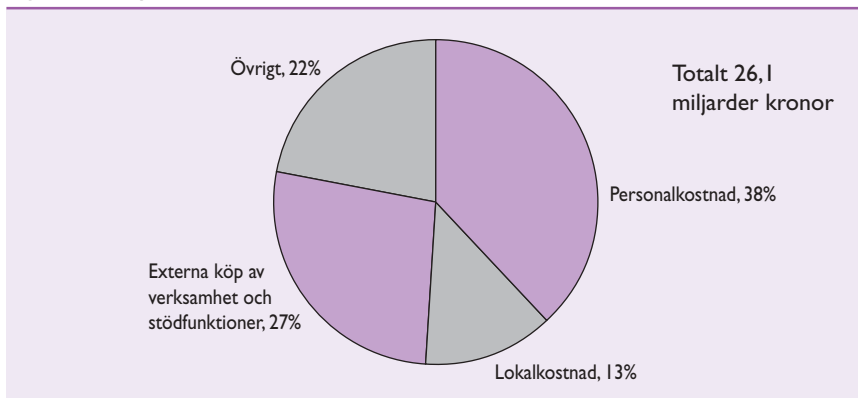
Kostnaden per elev i gymnasieskola har ökat

Resurserna till gymnasieskolan ökade med 1,7 miljarder eller sju procent till 26,1 miljarder kronor år 2002. Den genomsnittliga kommunala kostnaden per elev i riket var – oberoende av om eleven gick i kommunal eller fristående gymnasieskola – 79 900⁶ kronor, vilket motsvarar en ökning jämfört med år 2001 med 2 900 kronor per elev eller fyra procent. Kostnadsökningen beror framför allt på ökade lönekostnader samt till viss del på ökad personaltäthet. Hur kostnaden fördelar sig på olika delposter framgår av figur 18. I gymnasie-

⁶ Kostnadsbegreppet per elev är hämtat från Svenska Kommunförbundets ”Vad kostar verksamheten i din kommun 2002” och motsvarar kommunens kostnad för egen konsumtion, det vill säga kostnaderna beräknas som bruttokostnader minus interna intäkter och försäljning av verksamheter till andra kommuner och landsting. För att få överensstämmelse med Skolverkets nyckeltal i publikationen Skolan – jämförelsetal för skolhuvudmän, dras även samtliga intäkter för skolmåltider och lokaler av från bruttokostnaden.

skolan är personalkostnadsandelen inte lika stor som i barnomsorgen och grundskolan. Även i posten Externa köp av verksamhet (kommunernas ersättning till fristående skolor) ingår personalkostnader, lokalkostnader och övriga driftkostnader. Köp av extern verksamhet är betydligt större än i barnomsorgen och grundskolan, vilket beror på att andelen elever i fristående gymnasieskolor är så mycket högre.

Figur 18 Gymnasieskolans bruttokostnad 2002

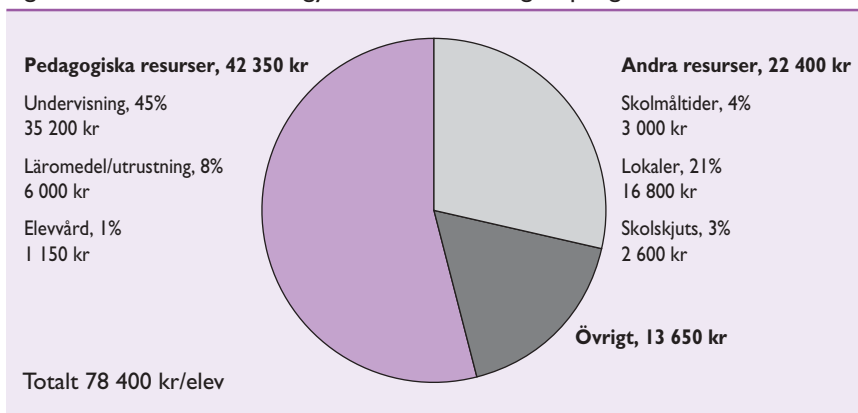


Källa: Kommunernas räkenskapsammandrag 2002.

De kommunala gymnasieskolorna har lägre kostnad för läromedel än fristående

En elev i den kommunala gymnasieskolan kostade 78 400 kronor år 2002. Exkluderas skolskjutskostnaden blir kostnaden per elev 75 800 kronor. Hur kostnaderna fördelar sig framgår av figur 19.

Figur 19 Den kommunala gymnasieskolan. Hit gick pengarna 2002



Källa: Skolverket rapport; En bedömning av kostnaderna för barnomsorg, skola och vuxenutbildning budgetåret 2002.

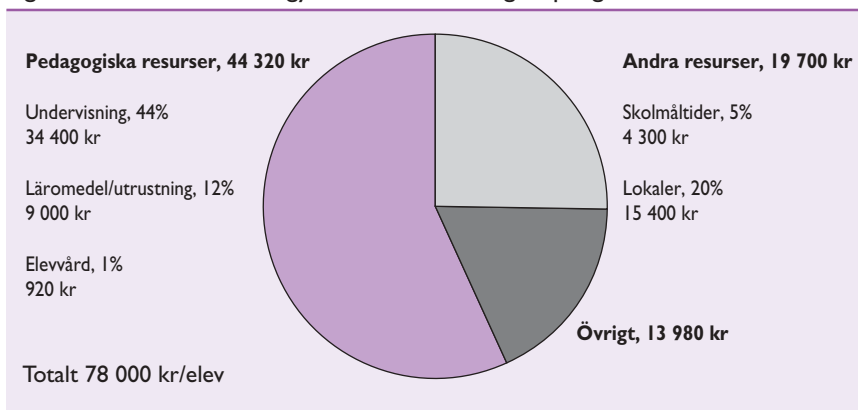
Den genomsnittliga kostnaden per elev i den kommunala gymnasieskolan har ökat med 1 300 kronor per elev eller med två procent jämfört med år 2001. Kostnaden för undervisningen har ökat med fyra procent till 35 200 kronor per elev, vilket främst beror på ökade lönekostnader samt ökad personaltäthet.

Kostnaderna för skolmåltider och läromedel har minskat med tre respektive fem procent jämfört med år 2001.

Fristående gymnasieskolors kostnader är fortfarande högre än kommunala
Kostnaden per elev i de fristående gymnasieskolorna var 78 000 kronor år 2002, vilket är en ökning med tre procent jämfört med föregående år. I jämförelse med kostnaden för en elev i den kommunala gymnasieskolan, exklusive skolskjutskostnaden, är de fristående skolornas genomsnittliga elevkostnad 200 kronor högre.

De fristående gymnasieskolorna har en högre kostnad för läromedel och skolmåltider och en lägre för undervisning, elevvård och lokaler än de kommunala gymnasieskolorna. Hur genomsnittskostnaden per elev i de fristående skolorna fördelar sig framgår av figur 20.

Figur 20 Den fristående gymnasieskolan. Hit gick pengarna 2002



Källa: SCB

Undervisningskostnaden per elev i fristående gymnasieskolor ökade med 1 800 kronor jämfört med föregående år till 34 400. Trots ökningen ligger undervisningskostnaden fortfarande under de kommunala gymnasieskolornas med 800 kronor per elev. Kostnaden per elev för läromedel har sjunkit något jämfört med år 2001 men ligger fortfarande väsentligt högre än i kommunala gymnasieskolor. Skillnaden är 3 000 kronor per elev.

Lokalytan per elev är betydligt lägre i fristående gymnasieskolor jämfört med kommunala gymnasieskolor, 11 m² respektive 18 m².

De genomsnittliga elevkostnaderna är inte utan vidare jämförbara med varandra. Kostnaderna inom gymnasieskolan varierar kraftigt mellan olika program, och de fristående gymnasieskolorna har en annan program-sammansättning än de kommunala.

Kostnaden per elev i särskola har ökat

Resurserna till den obligatoriska särskolan har ökat med 0,2 miljarder kronor till 3,4 miljarder kronor eller med drygt nio procent. Till gymnasiesärskolan har resurserna ökat med 0,2 miljarder kronor till 1,4 miljarder kronor eller med 14 procent år 2002 jämfört med föregående år.

Kostnaden för en elev i särskolan var år 2002 i genomsnitt 236 000 kronor, vilket är en ökning med drygt fyra procent.

1995/96 skedde en huvudmannaskapsförändring som innebar att kommunerna tog över ansvaret för särskolan från landstingen. En skatteväxling genomfördes mellan kommuner och landsting för att kompensera kommunernas kostnader.

Antalet elever har ökat kraftigt sedan huvudmannaskapsförändringen. I den obligatoriska särskolan fanns 1995/96 drygt 9 500 mot nuvarande 14 800 elever, en ökning med 56 procent. I gymnasiesärskolan var elevantalet 3 900 elever 1995/96 mot 6 200 läsåret 2002/03, en ökning motsvarande 59 procent. Nationella kostnadsuppgifter saknas för gymnasiesärskolan, varför jämförelse av kostnadsutvecklingen enbart kan avse år 1997 och framåt. Under denna period har kostnaderna för gymnasiesärskolan ökat med 49 procent i fasta priser.

Personalen

Figur 21 Personal i barnomsorg och skola 2002



Källa: Skolverket

¹ inkl internationella och riksinternatskolor

² inkl kompletterande skolor med statsbidrag och riksinternatskolor

³ Statens skolor för vuxna, fr o m 020101 CFL - Nationellt centrum för flexibelt lärande

⁴ Svenska för invandrare

De ekonomiska och personalmässiga resurserna är starkt sammanlänkade. Utan ekonomiska resurser går det inte att bedriva någon verksamhet och med ekonomiska resurser men utan kompetent personal går det inte heller att bedriva en väl fungerande verksamhet. I följande avsnitt redovisar vi en del uppgifter om den befintliga personalen såsom personalkategorier, förändringar i personalstyrkan, utvecklingen av utbildningsbakgrund och personaltäthet, kön, ålder, löner m m. Därefter tar vi upp det framtida rekryteringsbehovet och analyserar i samband därmed olika faktorer av betydelse för den framtida personalförsörjningen såsom avgångar, sjukfrånvaro, utbildningsbehov m m.

Redovisade uppgifter avser både kommunal och enskild/fristående verksamhet om inte annat anges i texten eller figurer/tabeller. I vissa fall tar vi uppgifterna ur vår kommunala personalstatistik. Motsvarande uppgifter för enskild/fristående verksamhet finns inte tillgängliga.

Av utrymmeskäl redovisar vi ibland endast *en* personalkategori eller åldersgrupp i diagram och kommenterar andra personalkategorier och åldersgrupper i texten. Intresserade kan naturligtvis få motsvarande diagram för alla personalkategorier och åldersgrupper.

Personal inom barnomsorg⁷ ökar

Inom barnomsorgen fanns i oktober 2002 totalt ca 119 000 personer i arbete med barn (förskollärare, barnskötare, dagbarnvårdare, fritidspedagoger) och som arbetsledare. Av dessa arbetade ca 103 000 (86 procent) inom den kommunala barnomsorgen och ca 16 000 (14 procent) inom enskild barnomsorg. Antalet anställda totalt inom barnomsorgen har ökat med 5 000 personer jämfört med föregående år, varav ca 4 000 i kommunal barnomsorg och ca 1 000 i enskild barnomsorg. Däremot har antalet anställda i familjedaghem (dagbarnvårdare) minskat med nio procent från drygt 9 300 personer till knappt 8 500 personer.

Utöver nämnda personalkategorier finns också måltidspersonal, städpersonal och vaktmästare. Dessa ”övriga anställda” uppgick inom kommunal barnomsorg⁸ till ca 12 000 månadsavlönade personer (ca 14 000 personer inkl timavlönade). Omräknat till årsarbetare var motsvarande siffror ca 10 100 respektive ca 10 900. De utgör omkring 12 procent av det totala antalet sysselsatta i kommunal barnomsorg. Siffrorna för övriga anställda ligger på ungefär samma nivå som år 2001.

⁷ Skolverket, rapport 233, Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2003. Del 2

⁸ Svenska Kommunförbundets personalstatistik 2002

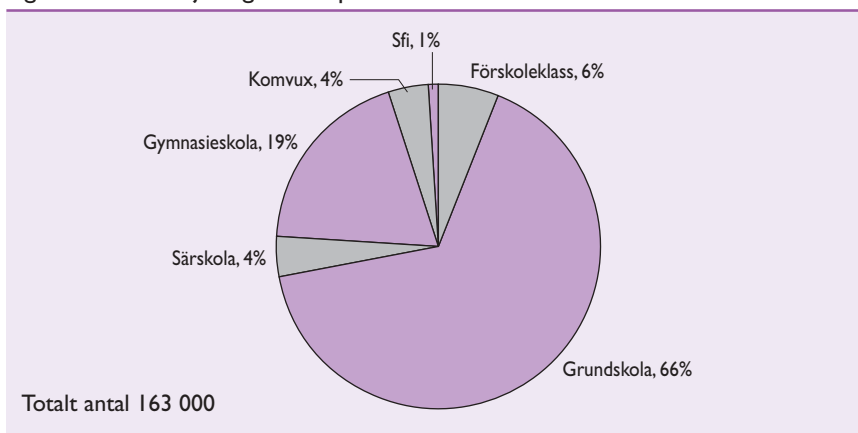
Personal i skolan⁹ ökar

I skolan (förskoleklassen, grundskolan, särskolan, gymnasieskolan, vuxenutbildningen och sfi) fanns i oktober 2002 ca 163 000 tjänstgörande anställda som arbetade med undervisning eller som arbetsledare. Många av de anställda arbetade inom fler än en skolform. 93 procent av de anställda fanns i kommunal skola och sex procent i fristående skolor samt en mindre andel hos andra huvudmän. Det är en ökning med sammanlagt ca 4 000 anställda sedan föregående år.

I skolan finns flera personalkategorier. Utöver dem som nämnts ovan arbetar i kommunala skolor ca 19 000 personer inom elevhälsan. Studie- och yrkesvägledare, skolmåltidspersonal, städpersonal, vaktmästare och administrativ personal i kommunala skolor uppgick i november 2002 till ca 35 500 månadsavlönade (ca 31 000 årsarbetare) eller ca 38 600 inklusive timavlönade (ca 32 600 årsarbetare). Sammantaget utgör dessa personalkategorier ca 18 procent av det totala antalet sysselsatta i kommunala skolor¹⁰.

Hur antalet anställda fördelade sig mellan de olika skolformerna framgår av figur 22. Av diagrammet framgår att den alldeles övervägande delen anställda finns i grundskolan.

Figur 22 Antal tjänstgörande personal 2002 fördelat efter skolform



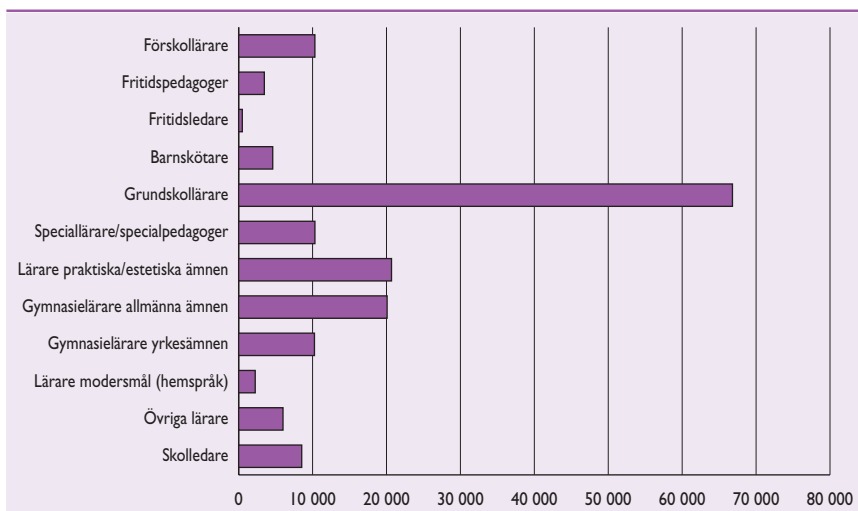
Källa: Rapport 233, Skolverket.

Hur antalet anställda fördelade sig mellan olika personalkategorier framgår av figur 23.

⁹ Skolverket, rapport 233, Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2003. Del 2, tabell 12:2

¹⁰ Svenska Kommunförbundets personalstatistik 2002

Figur 23 Antal tjänstgörande läsåret 2002/03, fördelat på personalkategorier (förskoleklass, grundskola, gymnasieskola, vuxenutbildning, sfi). Totalt antal 163 000.



Källa: Skolverket, Rapport nr 233, tabell nr 1.7 A, 1.13 A, 1.15 A.

Anm. Definition på tjänstgörande: Tjänstgörande = antal personer exklusive helt tjänstlediga och korttidsanställda som tjänstgjorde som lärare, förskollärare, fritidspedagoger, fritidsledare, barnskötare och hade en tjänstgöringsomfattning som inkluderade undervisning. Även timanställd personal och skolledare ingår.

Personal inom elevhälsan ökar

Som framgår av tabell 9 har samtliga personalkategorier inom elevhälsan ökat de senaste åren. Specialpedagoger och elevassistenter är de personalkategorier som har ökat mest.

Tabell 9 Personal inom elevhälsa i kommunala grund- och gymnasieskolor inkl. sarskolan

Befattning	Antal årsarbetare			
	1999	2000	2001	2002
Skolläkare	66	68	67	68
Skolsköterska	1 705	1 740	1 821	1 916
Skolkurator	999	1 008	1 088	1 188
Skolpsykolog	499	491	559	564
Specialpedagog	700	979	1 376	1 776
Elevassistent	8 331	8 666	9 273	9 577

Källa: Svenska Kommunförbundet

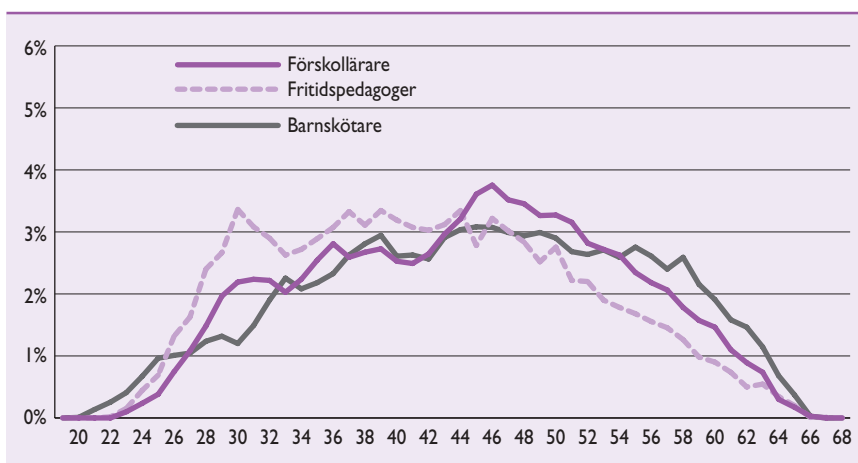
Allt färre män inom barnomsorg och skola

Andelen män är tre procent bland förskollärare och barnskötare och 19 procent bland fritidspedagogerna.

Bland grundskollärarna är andelen män 22 procent, och andelen har minskat under de senaste åren. Den största andelen män finns bland gymnasielärare, 47 procent, men även där har andelen sjunkit under senare år från att ha legat på knappt 53 procent år 1995.

Åldersfördelningen i barnomsorg och skola ser olika ut. Åldersstrukturen framgår av figur 24 och figur 25.

Figur 24 Åldersstruktur tillsvidareanställda förskollärare, fritidspedagoger, barnskötare i kommunerna 2002

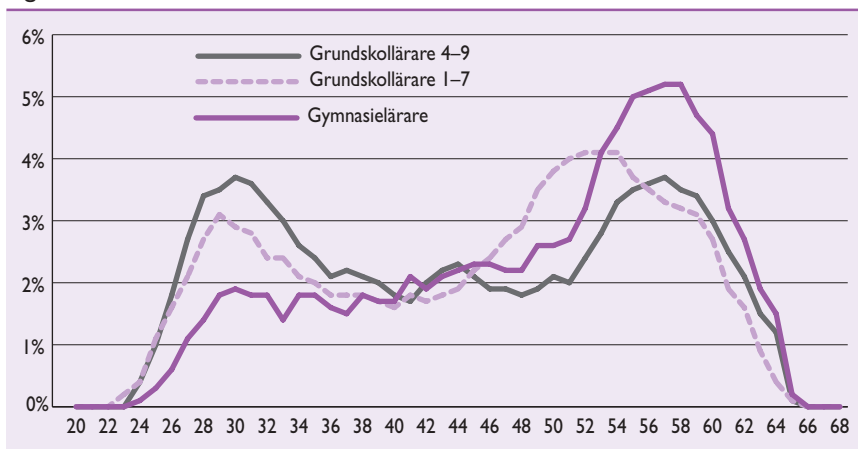


Källa: Svenska Kommunförbundet

I barnomsorgen finns den äldsta gruppen bland barnskötarna, där 19 procent är 55 år och äldre. Bland förskollärare och fritidspedagoger är 14 procent respektive nio procent 55 år och äldre. Den största andelen under 35 år finns bland fritidspedagogerna, 30 procent.

Inom gymnasieskolan är 40 procent 55 år och äldre och inom grundskolan är närmare 27 procent 55 år och äldre. Andelen under 35 år ökar bland grundskollärare och även bland gymnasielärare, om än inte i samma omfattning.

Figur 25 Åldersstruktur tillsvidareanställda lärare i kommunerna 2002



Källa: Svenska Kommunförbundet

Färre med högskoleutbildning i barnomsorg och skola

Av tabell 10 framgår utbildningsbakgrunden för personal inom de olika verksamheterna.

Tabell 10 Andel personal, omräknat till heltidstjänster, som har pedagogisk högskoleutbildning hösten 2001 resp. 2002

Verksamhetsform	Andel (%) med ped. högskoleutbildning	
	ht 2001	ht 2002
Förskola	52,0	50,7
Fritidshem	57,1	55,7
Förskoleklass	83,3	82,4
Grundskola	81,8	81,1
Specialskola	74,9	73,6
Särskola (obl.)	87,7	86,2
Gymnasieskola	79,2	77,5
Gymnasiesärskola	80,2	80,1
Komvux	72,6	72,8
Särsvux	88,3	86,7
Sfi	75,8	74,2

Källa: Skolverket, Rapport nr 233, tabell nr 1.7.B, 1.15.B, 2.3.B, 3.10.A, 5.5, 6.5.A, 5.15.A, 7.2.A, 8.4, 10.2.A.

Av tabellen framgår att andelen personal med högskoleutbildning har minskat mellan hösten 2001 och hösten 2002 inom i princip alla verksamhetsformer.

I förskolan har andelen personal med högskoleutbildning under senare delen av 1990-talet legat på ca 54 procent. År 2001 var andelen 52 procent och 50,7 procent år 2002.

Fritidshemmen har under 1990-talet haft en högre andel personal med pedagogisk högskoleutbildning än förskolan, mellan 60 och 70 procent, men liksom i förskolan har en minskning skett även här de senaste två åren, till 57,1 procent år 2001 och till 55,7 procent år 2002.

De kommunala förskolorna och fritidshemmen hade högre andel pedagogiskt utbildad personal än de enskilda.

I familjedaghem har drygt två tredjedelar av de anställda dagbarnvårdarna en utbildning med inriktning på barn. I enskilda familjedaghem är andelen pedagogiskt högskoleutbildade högre än inom de kommunala familjedaghemmen.

I tabell 11 redovisas andelen personal med pedagogisk högskoleutbildning i de kommunala och de fristående skolorna läsåret 2002/03.

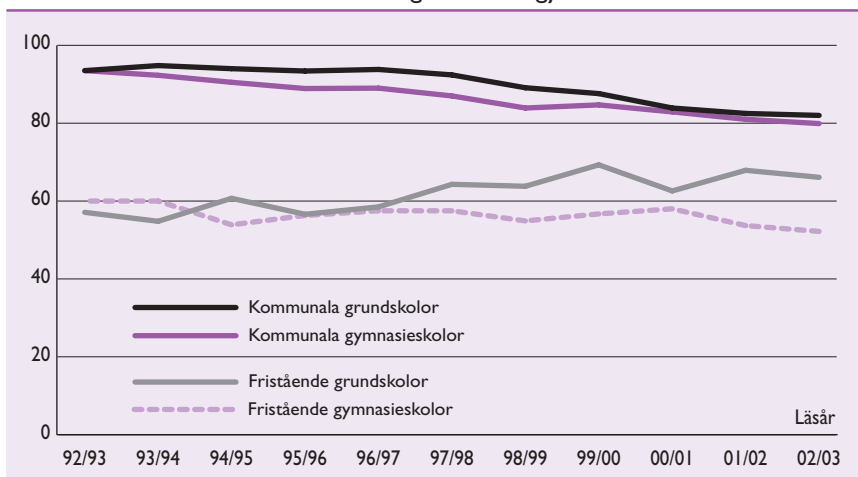
Tabell 11 Andel lärare (heltidstjänster) med pedagogisk högskoleutbildning läsåret 2002/03

	Kommunal	Fristående	Alla huvudmän
Grundskolor	82,0	66,1	81,1
Gymnasieskolor	79,9	52,2	77,5

Källa: Skolverket

Figur 26 visar utvecklingen av andelen lärare med pedagogisk högskoleutbildning i kommunala respektive fristående skolor under perioden 1992–2003.

Figur 26 Andel lärare (heltidstjänster) med pedagogisk högskoleutbildning i kommunala och fristående grund- och gymnasieskolor 1992–2003



Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2003, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport 233, Skolverket, tabellerna 3.10 A och 6.5 A och motsvarande i tidigare rapporter.

Andelen lärare med pedagogisk högskoleutbildning i grundskolan har minskat från 81,8 procent läsåret 2001/02 till 81,1 läsåret 2002/03. I kommunal grundskola har motsvarande minskning skett från 82,5 procent till 82,0 procent och i fristående grundskola från 67,9 procent till 66,1 procent.

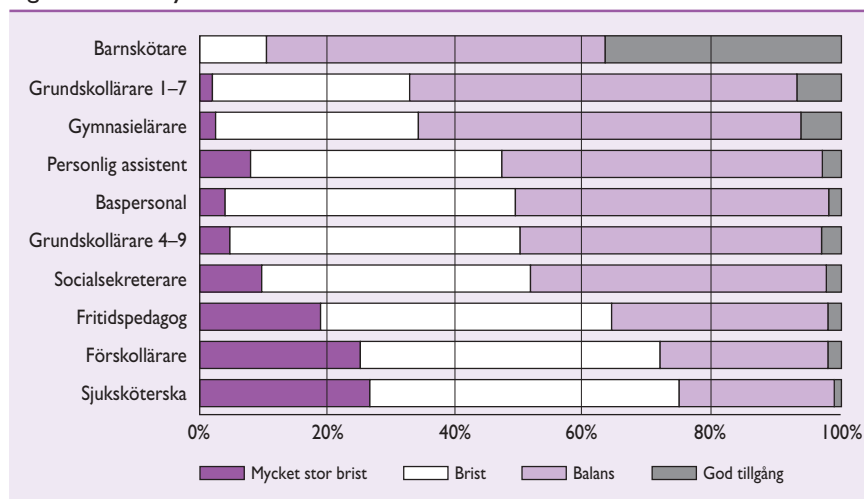
I gymnasieskolan har andelen lärare med pedagogisk högskoleutbildning minskat från 79,2 procent läsåret 2001/02 till 77,5 procent läsåret 2002/03. För kommunala gymnasieskolor var minskningen under motsvarande period från 81,0 till 79,7 och för fristående gymnasieskolor från 53,7 till 52,2.

Rekryteringsläget har försämrats

Fristående skolor har numera samma lagstadgade krav på högskoleutbildad personal som kommunerna. Sedan förra året har antalet lärare ökat med drygt 600 i kommunala och 500 i fristående gymnasieskolor. Att det skett en minskning av andelen personal med pedagogisk högskoleutbildning i både kommunala och fristående skolor kan tolkas som att det har blivit ännu svårare att rekrytera personal med adekvat utbildning.

Att kommunerna haft svårt att rekrytera framför allt förskollärare och fritidspedagoger men även lärare framgår av figur 27 som visar hur kommunernas personalchefer bedömde rekryteringsläget för ett antal personalkategorier i mars år 2003. Situationen har försämrats jämfört med tidigare enkäter

Figur 27 Bristyrken år 2003



Källa: Kommunernas ekonomiska läge – april 2003, Svenska Kommunförbundet.

Personaltätheten

Personaltäthet inom barnomsorgen

Personaltätheten sedan 1994 i barnomsorgens olika verksamheter, oberoende av huvudman, framgår av tabell 12.

Tabell 12 Antal barn per årsarbetare i barnomsorgens olika verksamheter oberoende av huvudman

År	Förskola	Familjedaghem	Fritidshem
1994	5,2	5,8	10,6
1995	5,5	5,8	11,5
1996	5,5	5,7	11,5
1997	5,7	5,7	12,4
1998	5,7	5,6	15,5
1999	5,4	5,5	17,8
2000	5,4	5,5	17,5
2001	5,4	5,3	17,4
2002	5,3	5,3	18,4

Källa: Skolverket, Rapport nr 233, tabell nr 1.7 A, 1.13 A, 1.15 A.

Personaltätheten år 2002 i kommunal respektive enskild barnomsorgsverksamhet framgår av tabell 13.

Tabell 13 Antal barn per årsarbetare år 2002

Verksamhet	Kommunal	Enskild	Totalt
Förskola	5,3	5,5	5,3
Familjedaghem	5,3	6,1	5,3
Fritidshem	18,3	19,4	18,4

Källa: Skolverket, Rapport nr 233, tabell nr 1.7 A, 1.13 A, 1.15 A.

Under 1990-talet minskade personaltätheten i förskolan, d v s det blev fler barn per årsarbetare. Minskningen avstannade år 1999 och har sedan dess legat på 5,4 barn per årsarbetare. År 2002 ökade personaltätheten till 5,3 barn per årsarbetare. I kommunal förskola var personaltätheten år 2002 densamma som år 2001, 5,3 barn per årsarbetare. I enskild förskola har den ökat från 5,6 till 5,5 barn per årsarbetare.

I familjedaghemmen var antalet barn per dagbarnvårdare oförändrat 5,3 jämfört med år 2001.

Personaltätheten på fritidshem minskade under 1990-talet, dvs det blev fler barn per årsarbetare. År 2000 och 2001 ökade personaltätheten något för att under 2002 minska igen från 17,4 barn per årsarbetare till 18,4 barn per årsarbetare. 31 procent av fritidspedagogerna arbetade år 2002 både i grundskola och fritidshem, vilket är en ökning med knappt två procentenheter.

Personaltäthet i förskoleklass

Efter en ökning av personaltätheten mellan läsåren 2000/01 (12,8 elever per årsarbetare) och 2001/02 (12,2 elever per årsarbetare) har personaltätheten minskat något det senaste året till 12,5 elever per årsarbetare. I kommunal förskoleklass var det 12,5 elever per årsarbetare jämfört med 11,5 elever per årsarbetare i fristående/enskild förskoleklass.

Personaltäthet i skolan

Antalet elever per lärare läsåret 2002/03 i kommunala respektive fristående skolor framgår av tabell 14. Ett alternativt sätt att visa personaltäthet är antalet elever per ”pedagogisk personal”, eftersom det i kommunala grundskolor förutom lärarna fanns ca 8 000 förskollärare, fritidspedagoger eller fritidsledare, vars tjänstgöring inkluderade undervisning. I fristående grundskolor var motsvarande siffra drygt 500. Andelen sådan annan pedagogisk personal än lärare har ökat jämfört med föregående läsår från sju procent till drygt åtta procent.

Tabell 14 Antal elever per årsarbetare läsåret 2002/03 i kommunala och fristående skolor

	Grundskolor	Gymnasieskolor
per lärare i kommunala skolor	12,7	12,2
per pedagogisk personal i kommunala skolor	12,0	
per lärare i fristående skolor	13,2	13,7
per pedagogisk personal i fristående skolor	12,3	

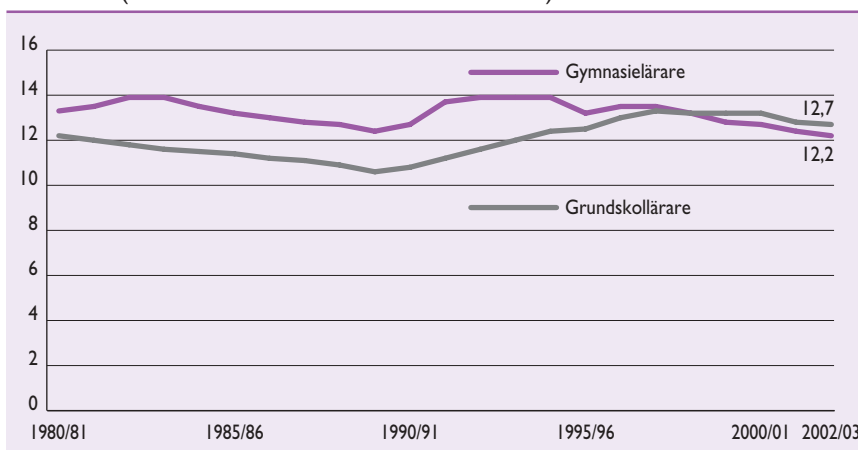
Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2003, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 233, Skolverket, Tabell 3.9 och 6.5 A.

Antalet elever per lärare i grundskolan har minskat från 12,8 läsåret 2001/02 till 12,7 läsåret 2002/03, vilket innebär en ökning av lärartätheten. I både kommunala och fristående skolor har lärartätheten ökat sedan föregående år. Lärartätheten varierar mellan kommuner, men har ökat i de flesta kommuner läsåret 2002/03 jämfört med läsåret 2001/02.

I kommunala gymnasieskolor ökade lärartätheten när antalet elever per årsarbetare minskade från 12,4 läsåret 2001/02 till 12,2 läsåret 2002/03. Under motsvarande period ökade antalet elever per årsarbetare i fristående gymnasieskolor från 13,2 läsåret 2001/02 till 13,7 läsåret 2002/03, vilket är en minskning av lärartätheten.

Figur 28 visar utvecklingen av lärartätheten (exkl annan pedagogisk personal) från början av 80-talet.

Figur 28 Elever per lärare 1980–2002
(både kommunala och fristående skolor)



Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2003, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 233, Skolverket, Tabell 3.9 och 6.5 A.

Lärartäthet i särskolan

I den kommunala särskolan var lärartätheten år 2002 oförändrat fyra elever per årsarbetare. I fristående särskolor var lärartätheten 3,5 elever per lärare, vilket är en något lägre personaltäthet per lärare än 3,0 år 2001.

Personalens löner

Av tabell 15 framgår lönenivån i november 2002 för de större personalgrupperna inom kommunal skola och barnomsorg.

Tabell 15 Månadsavlönade, inkl helt lediga, i kommunal barnomsorg och skola per november 2002 (kronor per månad).

	Nyanställda	Erfarna	Samtliga
Barnskötare			
90:e percentilen	16 380	17 090	16 930
medianlön	14 750	16 200	15 950
10:e percentilen	13 400	15 350	14 283
Förskollärare			
90:e percentilen	19 842	20 650	20 500
medianlön	17 400	18 735	18 500
10:e percentilen	15 500	17 600	16 900
Fritidspedagoger			
90:e percentilen	19 500	20 100	19 950
medianlön	16 900	18 425	18 098
10:e percentilen	14 650	17 320	16 100
Grundskollärare 1–7 och 4–9			
90:e percentilen	22 500	25 500	25 100
medianlön	18 975	23 160	21 611
10:e percentilen	16 500	19 800	18 207
Gymnasielärare i allmänna ämnen			
90:e percentilen	24 900	27 645	26 988
medianlön	20 800	25 015	23 980
10:e percentilen	18 200	21 949	20 000
Definitioner:			
Lönenivå: Heltidslön inkl. fasta tillägg nov. 2002.			
Nyanställd: Anställd som lärare nov. 2002 men ej nov. 2001. Även andra än nyexaminerade ingår i gruppen.			
Erfaren: Anställd som lärare i någon kommun såväl nov. 1997 som nov. 2002.			
90:e percentilen innebär att 10 procent av individerna har högre eller samma lön som 90:e percentilen.			
Medianlönen innebär att 50 procent av individerna i gruppen har lägre eller samma lön som medianlönen.			
10:e percentilen innebär att 10 procent av individerna i gruppen har lägre eller samma lön som 10:e percentilen.			

Källa: Svenska Kommunförbundet

Tabell 16 visar löneutvecklingen för så kallade identiska individer 1995–2002, d v s för anställda som varit anställda två på varandra följande år.

Tabell 16 Löneutvecklingen 1995–2002 (för identiska individer) i procent

Barnskötare	34	Grundskollärare 1–7 och 4–9	43
Förskollärare	42	Gymnasielärare allmänna ämnen	39
Fritidspedagoger	44		

Källa: Svenska Kommunförbundet

Stora rekryteringsbehov av personal med pedagogisk högskoleutbildning

Vi har i tidigare Aktuellt om skolan redovisat olika personalprognoser. Skolverket har tagit fram ytterligare en prognos¹¹ i vilken antagandena justerats med hänsyn till den senaste utvecklingen. Även denna prognos utmärker i att det totala behovet av personal kommer att öka kraftigt fram till år 2020. Behovet att rekrytera personal med pedagogisk högskoleutbildning till barnomsorg och skola beror enligt prognosen på befolkningsutvecklingen, på högre födelsetal än tidigare beräknat och på de stora pensionsavgångarna som väntas under kommande år. Men rekryteringsbehovet påverkas också av volymökningen i barnomsorgen till följd av reformerna inom barnomsorgen såsom maxtaxa, allmän förskola m fl. Skolverket har i sin prognos dessutom räknat med att de lärare som idag saknar pedagogisk högskoleutbildning ersätts av lärare med sådan utbildning.

Det beräknade rekryteringsbehovet för perioden 2001–2020 utifrån olika antaganden enligt ovan framgår av tabell 17. I tabellen redovisas behovet med utgångspunkt från att utbildningsnivån i barnomsorgen bibehålls på samma nivå som 2002 och att alla lärare i skolan har pedagogisk högskoleutbildning 2020.

Tabell 17 Beräknat rekryteringsbehov av pedagogiskt utbildad personal 2001–2020

Lärarinriktning	perioden	2001–2010	2011–2015	2016–2020
Förskola		20 000	9 400	10 200
Förskoleklass		4 200	3 200	3 000
Fritidshem		2 100	3 100	3 000
Grundskola*		43 500	26 800	23 800
Gymnasieskola*		25 500	3 500	10 100
Totalt		95 400	46 000	50 000

* Uppgifterna omfattar även rekryteringsbehov inom sarskola, specialskola, komvux, kompletterande utbildningar, sarsvux och SFI.

Källa: Skolverket, Dnr 01-2003:1751

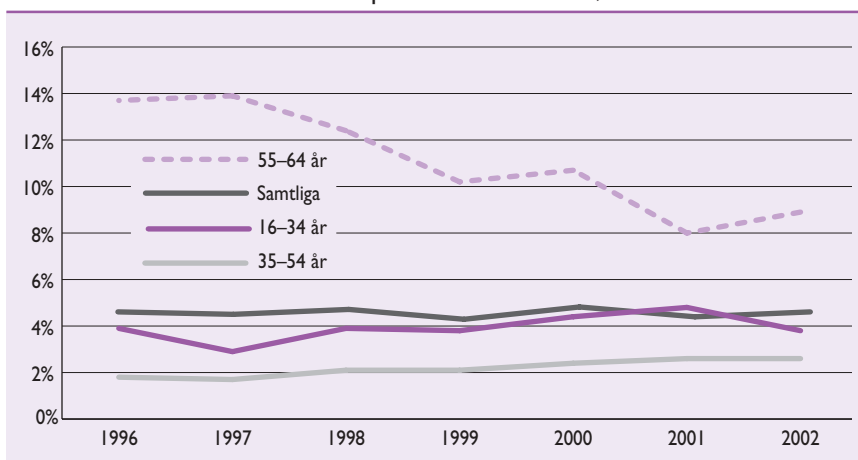
Som framgår av tabellen beräknas rekryteringsbehovet uppgå till drygt 95 000 personer under den första tioårsperioden. För perioden 2011–2015 beräknas rekryteringsbehovet till ca 46 000 och för perioden 2016–2020 till ca 50 000. Skolverkets prognos innehåller också ett alternativ med en ambitionshöjning av utbildningsnivån även bland personal inom förskola och fritidshem. Räknat på detta alternativ skulle i stället rekryteringsbehovet under den första tioårsperioden uppgå till ca 123 300.

¹¹ Behov av och tillgång på pedagogisk personal – Skolverkets bedömning 2003 Dnr: 01-2003:1751, 2003-06-02

Låg andel som slutar och fler äldre stannar kvar

En faktor av stor betydelse för rekryteringsbehovet är naturligtvis i vad mån personalen stannar kvar inom verksamheten. Under flera år har vi redovisat att lärarna inte lämnar den kommunala skolan på det sätt som påstås i media-debatten. Vår personalstatistik visar (figur 29) i stället att andelen lärare som lämnar kommunsektorn är relativt konstant och har legat på omkring 4,5 procent under flera år. Andelen ligger dessutom under genomsnittet på 6,0 procent för samtliga kommunalt anställda.

Figur 29 Andel tillsvidareanställda lärare som lämnade anställning som lärare i kommunal skola under perioden 1996–2002, efter ålder



Källa: Svenska Kommunförbundet

Av figuren framgår också att det har skett förändringar av rörligheten i de olika åldersgrupperna. Rörligheten har ökat något för unga och medelålders lärare medan avgångarna radikalt minskat för äldre lärare.

I den äldsta åldersgruppen, 55 år och äldre, var andelen som slutade år 1996 knappt 14 procent. Andelen gick ned till 8,0 procent för denna åldersgrupp år 2001 men har år 2002 ökat till 8,6 procent. Den största delen av ökningen står gymnasielärarna för.

År 2002 slutade omkring 2,6 procent av lärarna i åldrarna 35-54 år medan motsvarande siffra för samtliga kommunanställda var fyra procent. År 2002 slutade nästan fyra procent av de yngsta lärarna medan 6,4 procent var genomsnittet för samtliga kommunanställda i den åldersgruppen.

Andelen barnskötare, förskollärare och fritidspedagoger som slutar sin anställning har ökat något under perioden men även deras andelar ligger fortfarande under genomsnittet för samtliga kommunanställda. Bland barnskötar-

na har andelen som slutar sin anställning ökat från 3,9 procent 1996 till 5,4 procent år 2002. År 2002 lämnade mindre än 3,5 procent av de tillsvidareanställda förskollärarna kommunerna. Andelen av fritidspedagogerna som slutade sin anställning var något högre jämfört med förskollärarna, 4,5 procent.

Sjukfrånvaron är högre bland kvinnor

Att omfattningen och anledningen till frånvaron varierar mellan olika personalkategorier framgår av tabell 18.

Tabell 18 Andelen helt frånvarande tillsvidareanställda bland barnomsorgens och skolans personalkategorier i november 2002, %

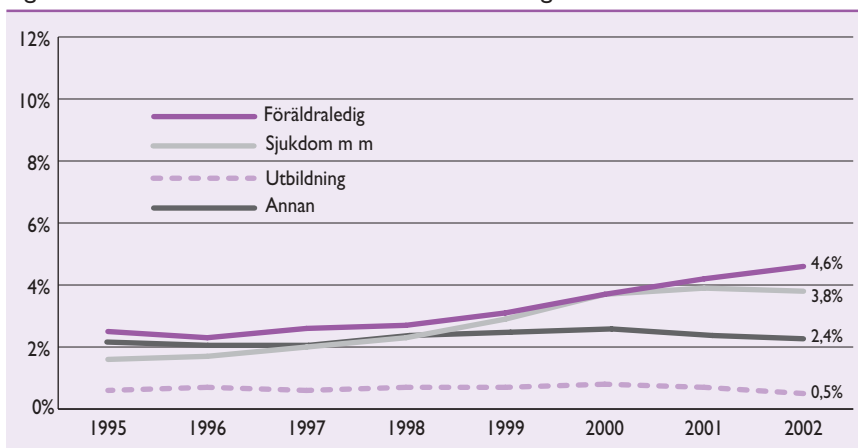
	Samtliga kommunanst.	Barnskötare	Förskollärare	Fritidspedagog	Grundskollärare	Gymn. lärare
Föräldralediga	3,0	3,5	5,0	5,4	4,6	1,7
Sjukdom	6,3	7,8	6,1	5,3	3,8	3,7
Utbildning	1,8	3,6	1,5	2,2	0,5	0,4
Annan	2,9	3,4	2,6	3,0	2,4	3,0
Totalt	13,9	18,3	15,3	15,9	11,3	8,7

Källa: Svenska Kommunförbundet

Grundskolläraernas frånvaro och gymnasieläraernas frånvaro ligger lägre än genomsnittet för kommunalt anställda, medan barnskötare, förskollärare och fritidspedagoger har högre frånvaro. Den totala frånvaron har minskat något sedan föregående år bland alla personalkategorier.

Figur 30 visar utvecklingen av frånvarorsakerna för grundskollärarna. Den största och mest ökande frånvarorsaken bland grundskollärarna är föräldraledighet.

Figur 30 Frånvarorsaker för tillsvidareanställda grundskollärare i kommunerna



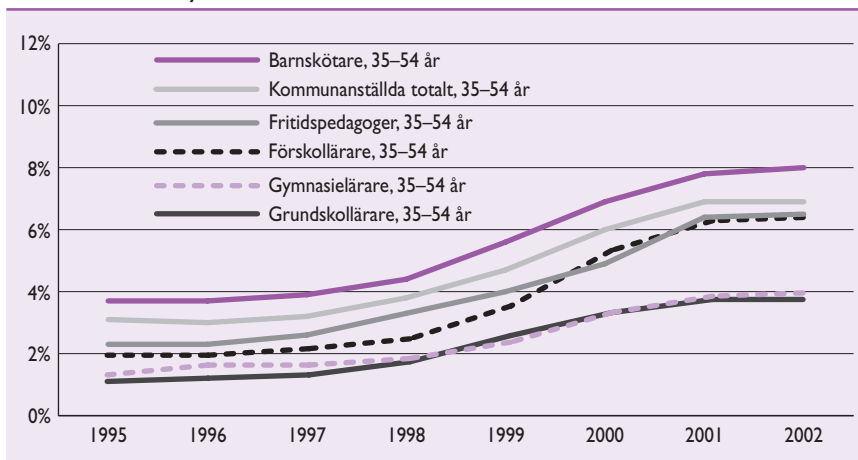
Källa: Svenska Kommunförbundet

Bland barnskötarna och förskollärarna är däremot sjukfrånvaron huvudorsaken till frånvaron och den har ökat markant under senare år. Barnskötarna har en låg andel föräldralediga jämfört med förskollärarna och fritidspedagogerna.

Den långa sjukfrånvaron (30 dagar eller mer) har för samtliga tillsvidareanställda i kommunerna ökat från ca tre procent år 1995 till 6,4 procent år 2001. År 2002 minskade långtidsfrånvaron på grund av sjukdom till 6,3 procent. Mönstret är likartat för de flesta personalkategorierna inom skola och barnomsorg.

Eftersom sjukfrånvaron varierar med kön och ålder och personalkategorierna skiljer sig i sin sammansättning i dessa avseenden kan man inte utan vidare jämföra totala genomsnittssiffror för sjukfrånvaron för olika personalkategorier. Med figur 31 kan vi visa att sjukfrånvaron för kvinnor i åldersgruppen 35–54 år har utvecklats likartat under hela perioden 1995–2002 men ändå olika för de redovisade personalkategorierna.

Figur 31 Sjukfrånvaro 30 dagar för kommunanställda kvinnor i åldern 35–54 år i vissa yrken

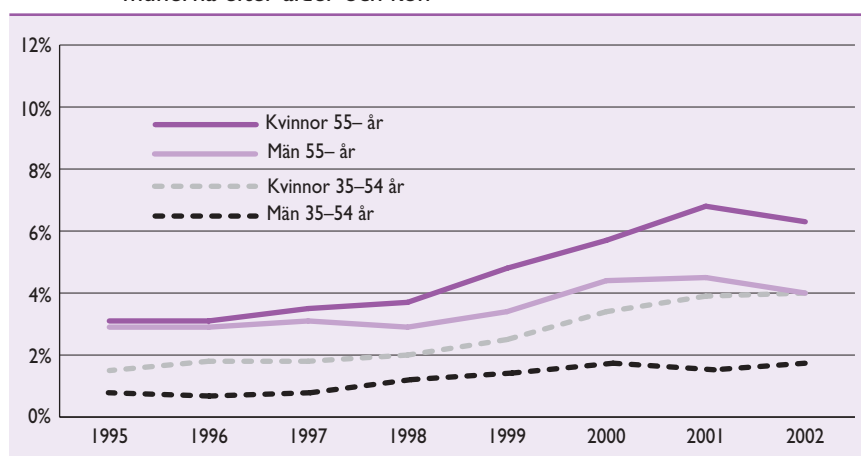


Källa: Svenska Kommunförbundet

Att sjukfrånvaron ökat i alla redovisade personal- och ålderskategorier sedan 1998 framgår tydligt. Figuren visar också att barnskötare har en högre sjukfrånvaro än kommungenomsnittet medan övriga redovisade personalkategorier ligger under genomsnittet för kommunanställda. Det framgår också att sjukfrånvaron ökat snabbast för förskollärare medan sjukfrånvaron bland grundskollärare och gymnasielärare uppvisar en lägre ökningstakt än övriga jämförda personalkategorier.

Med figur 32 visar vi att den långa sjukfrånvaron bland gymnasielärare varierar både med hänsyn till ålder och kön. Sjukfrånvaron är högre för gruppen 55 år och äldre jämfört med gruppen 35–54 år. Skillnaden mellan åldersgrupperna har dessutom ökat något över tiden. Vi kan också se att skillnaden mellan kvinnor och män i respektive åldersgrupp har ökat sedan 1998. Sjukfrånvaron för kvinnor i åldern 35–54 år har närmat sig och är nu lika stor som sjukfrånvaron för män i åldern 55 år och äldre. Övriga personalkategorier inom skola och barnomsorg visar ett likartad mönster när det gäller könsskillnader i sjukfrånvaron.

Figur 32 Sjukfrånvaro 30 dagar bland tillsvidareanställda gymnasielärare i kommunerna efter ålder och kön



Källa: Svenska Kommunförbundet

Fler behöver examineras från lärarutbildningen

För att tillgodose det kommande rekryteringsbehovet av lärare är dimensioneringen av lärarutbildningen av avgörande betydelse. Staten har ansvaret för att tillräckligt många lärare utbildas till skolan. Utbildningsdimensioneringen har dock inte anpassats till varken rekryteringsbehovet eller sökintresset under ett flertal år. Samtidigt har ett antal nya reformer sjuösatts som medfört ett ytterligare ökat behov av pedagogiskt högskoleutbildad personal.

Enligt Skolverkets prognos kommer behovet av lärare med pedagogisk högskoleutbildning fram till år 2010 inte att kunna täckas. Den allvarligaste bristen kommer enligt prognosen att råda för lärare i yrkesämnen. Bristen på lärare för grundskolans senare år och gymnasieskolan blir större än för grundskolans tidigare år. Bristen på lärare i förskolan är en realitet redan idag och

hur den kommer att utvecklas är mycket beroende av hur stor ambitionen är att höja utbildningsnivån.

Även Arbetsmarknadsstyrelsen har belyst frågan¹² och menar att det huvudsakliga problemet inom utbildningsområdet sedan 90-talet har varit att dimensioneringen av antalet lärarutbildningsplatser inte har anpassats till kommande rekryteringsbehov. Den främsta åtgärden för en tillräcklig tillgång på utbildade lärare är enligt AMS att antalet utbildningsplatser utökas jämfört med dagens volym, något som dock ger effekt först om några år.

För att på kort sikt få tillskott av utbildad personal bör enligt AMS ytterligare resurser avsättas för kompletteringsutbildningar för personer med högskolekompetens som kan leda till en lärarexamen, såsom alternativa lärarutbildningar med inriktning på redan anställd personal och personer i andra yrken med tillräckliga ämneskunskaper. Här är valideringsinstrumentet viktigt för att ta tillvara kompetens som förvärvats på annat sätt än genom akademiska studier. Förändringar av arbetsförhållanden i vid mening för att locka fler till läraryrket är enligt AMS en annan väg.

Som en del av en framtida god personalförsörjning aktualiserar AMS också frågan om en renodling av lärarrollen i kombination med att satsa på andra yrkeskategorier som kan avlasta lärare och frigöra arbetstid. Dagens befattningsstruktur i de befintliga lärarverksamheterna begränsar dock enligt AMS för kompletterande kompetenser i skolan.

I tabell 19 visar vi att det enligt Skolverkets beräkningar behöver examineras 12 400 personer varje år för att tillgodose alla former av verksamhet – från förskola till komvux. Med Skolverkets alternativ med en högre utbildningsnivå inom barnomsorgen skulle i stället ca 16 500 personer behöva examineras varje år.

Tabell 19 Antal examinerade från lärarutbildning, examinationsbehov i genomsnitt per år under perioden 2003–2010. Utbildningsnivå i barnomsorgen samma som 2002

Förskola, förskoleklass, fritidshem	3 470
Grundskolenivå	5 250
Gymnasieskolenivå	3 680
Totalt	12 400

Källa: Skolverket

¹² AMS – Den framtida personalförsörjningen inom utbildning; Tillgång och rekryteringsbehov till år 2015 Ura 2003:3

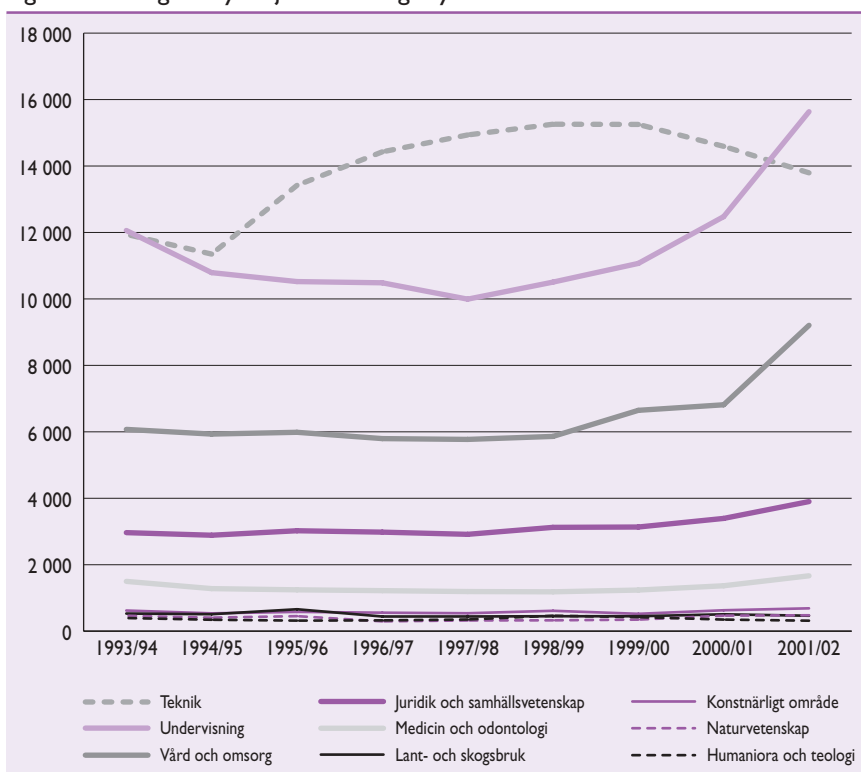
Under de senaste åren har antalet examinerade lärare visserligen ökat alltefter-
som platserna inom lärarutbildningen blivit fler, men de två senaste årens
antagningar till lärarutbildningen beräknas resultera i att ca 8 300 respektive
ca 10 000 lärare examineras, vilket långt ifrån motsvarar kommande års be-
hov.

Flest sökande till lärarutbildningen

I motsats till vad som hävdas i mediadebatten är intresset för lärarutbildningen
fortsatt stort och överstiger tillgången på platser.

Som framgår av figur 33 har det varit en kraftig ökning av antalet nybör-
jare på lärarutbildningen under senare år. Flest nybörjare på program mot
yrkesexamen fanns på lärarprogrammet. 15 600 personer började en lärarut-
bildning läsåret 2001/02, vilket är en ökning med 25 procent jämfört med
året innan. Av dessa började 12 500 personer på den nya lärarutbildningen.¹³

Figur 33 Programnybörjare mot några yrkesexamen läsåren 1997/98–2001/02



Källa: Högskoleverket och SCB, UF 20 SM 0301 eller www.scb.se/statistik/uf0203

¹³ Högskoleverket, PM Stor ökning av antalet studenter läsåret 2001/2002, 2002-11-04

Den kvinnliga dominansen fortsätter att öka. Tre av fyra nybörjare på lärarutbildningen läsåret 2001/02 var kvinnor.

Andelen äldre nybörjare i högskolan ökar under senare år. Det har blivit allt vanligare att nybörjarna vid universitet och högskolor har kvalificerat sig genom den kommunala vuxenutbildningen. 1995/96 gällde detta för ca 30 procent och 2001/02 för ca 50 procent av nybörjarna. Till en del kan det ha sin förklaring i det så kallade kunskapslyftet som gjort det möjligt för äldre att skaffa sig behörighet för högskolestudier och gå vidare till högskoleutbildning.

En annan förklaring är den möjlighet som infördes 1997 att tentera om kurser från gymnasieskolan för att höja betygen. Det innebär i sin tur att fler och fler tvingas höja betygen för att kunna konkurrera om platserna på de mest attraktiva utbildningarna. Konkurrenskompletteringarna innebär också att starten på högskolestudierna fördröjs och antalet som börjar studera direkt efter gymnasieskolan minskar. Medianåldern för nybörjarstuderande är nu 23 år. För nybörjarstuderande med inriktning mot grundskola och gymnasieskola är den 24 respektive 27 år¹⁴.

De senaste tio årens expansion av antalet platser i den högre utbildningen har medfört en breddad rekrytering. Andelen studenter med arbetarbakgrund har ökat den senaste tioårsperioden, framförallt på lärarutbildningar och på vård-/omsorgsutbildningar, medan det fortfarande är en mycket låg andel studenter med arbetarbakgrund som läser på t ex läkarutbildningen.

Trots utbyggnad och höga nybörjartal är det fortfarande fler sökande än platser till lärarutbildningen. Antalet sökande till högskoleutbildning¹⁵ totalt har de senaste åren förändrats relativt litet. Inför höstterminen 2003 har antalet förstahandssökande till de program som ingår i den samordnade antagningen genom Verket för högskoleservice minskat med två procent. 114 500 förstahandssökande sökte till ca 55 000 platser. För utbildningar mot data, IT och kommunikation kan en fortsatt kraftig nedgång noteras. Däremot ökar antalet sökande till vårdutbildningar och till lärarutbildningar. Lärarutbildningen var den utbildning mot yrkesexamen som lockade flest sökande, 14 979 personer. Antalet sökande per plats till lärarutbildningen har ökat från 1,4 höstterminen 2002 till 1,6 höstterminen 2003. Medan antalet sökande har ökat med sex procent har däremot antalet platser i år minskat med ca 400 platser.¹⁶

¹⁴ SCB UF 20 SM 0301

¹⁵ Högskoleverket, årsrapport 2003

¹⁶ Högskoleverkets årsrapport kompletterat med uppgifter om antalet platser från Lärarhögskolan i Stockholm

För att bedöma den framtida rekryteringssituationen måste även hänsyn tas till examensfrekvensen. Den genomsnittliga examensfrekvensen för alla studerande vid universitet och högskolor har legat på ungefär 50 procent. För många av de utbildningar som avslutas med en yrkesexamen, som läkarutbildning, sjuksköterskeutbildning och lärarutbildning ligger examensfrekvensen runt 80–90 procent. Samtidigt som examensfrekvensen för undervisningsområdet har varit hög har det under de senaste åren varit en nedåtgående trend som nu har brutits. Läsåret 2001/02 var antalet uttagna examina nästan 900 fler än läsåret dessförinnan, vilket till största delen beror på ökad examination av barn- och ungdomspedagoger, grundskollärare 4–9 och gymnasielärare. Ändå är antalet med barn- och ungdomspedagogisk examen (förskollärare och fritidspedagoger) mindre än hälften jämfört med läsåret 1991/92. Antalet examina inom detta område sjönk kraftigt i mitten av 90-talet dels beroende på att utbildningen förlängdes, dels och framför allt beroende på regeringens direktiv att minska antalet utbildningsplatser för detta utbildningsområde.

Fler utbildningssatsningar behövs

Förutom den pedagogiska grundutbildningen vid universitet och högskolor görs en del särskilda satsningar – den särskilda lärarutbildningen SÄL, kompletterande utbildning för utländska akademiker, utbildning för ingenjörer till lärare, utbildning till specialpedagoger och lärare i modersmål m m.

Efterfrågan på SÄL, som är en utbildningsmodell som bygger på att akademiker kompletterar sin tidigare utbildning till en fullständig lärarexamen, och där studierna bedrivs på halvtid och kombineras med arbete som lärare på minst halvtid, är mycket mer omfattande än vad som kan tillgodoses inom SÄL. Sannolikt beror det stora intresset på att denna utbildningsmodell anpassar sig till individers olika förutsättningar på ett sätt som inte gäller den ordinarie grundutbildningen. Numera kan även barnskötare inom SÄL utbilda sig till lärare i förskolan, en utbildning som tilldragit sig allt större intresse i takt med att bristen på förskollärare ökar.

Lärare med utländsk lärarutbildning kan numera få behörighetsbevis från Högskoleverket och därmed anställas i den svenska skolan utan tidsbegränsning. Högskoleverket har hittills utfärdat ca 850 sådana behörighetsbevis¹⁷.

¹⁷ Högskoleverket 2002:32 R

Om skolans och barnomsorgens resultat

Är vi helt säkra på att betygen mäter det som avses? Tänk om betygen mäter fel kunskaper? Tänk om det är andra kunskaper som behövs för att klara sig bra i samhället? Tänk om underkända elever är bra på kunskaper som behövs i det framtida samhället, men som det inte sätts betyg på? Kan vi egentligen vara säkra på vad eleverna behöver bli bra på för att klara sig i samhället? Frågorna ställs i en rapport från lärarutbildningen vid Malmö Högskola¹⁸, som belyser betygens begränsningar och ibland t o m negativa effekter. Utifrån intervjuer med elever, föräldrar, lärare och skolledare i ett tiotal skolor i urbana områden, vars invånare befinner sig på marginalen av det svenska samhället, analyseras betygens värde ur olika perspektiv. Rapporten utmynnar i slutsatsen att det behövs nya mått för att mäta framgång som kan komplettera betygen. Mått som skall vara stabilt förankrade i definitioner och som möjliggör jämförelser.

Frågan om betygens roll ur likvärdighetsperspektiv har länge varit föremål för diskussion. En genomförd granskning av betygsättningen i Stockholm visade t ex under förra året att kravnivåerna för betyg på flera grundskolor är av så dålig kvalitet att rättssäkerheten hotas. Ett annat exempel är en avhandling¹⁹ där Eva Östlund-Strjärnegårdh lät utomstående bedömare sätta betyg på 60 svenskuppsatser, som skrevs i det nationella provet 1997 och som då hade fått betyget IG eller G. Tio av uppsatserna hade fått IG av de egna lärarna, medan 35 fick IG av de utomstående bedömarena.

Att få till stånd en mer likvärdig betygsättning över hela landet är självfallet angeläget och under vintern 2002 gav regeringen Skolverket i uppdrag att i samverkan med lärarorganisationerna planera för kompetensutveckling om betygsättning. Men många av de inledande frågorna ovan förblir ändå obesvarade. Att hög kompetens hos lärarna är den enskilt viktigaste faktorn för elevernas framgång i skolan råder det samstämmighet om. Om hög kompetens

¹⁸ Vägar till framgångsalternativ – Mötet i skolan mellan utanförskap och innanförskap, Mikael Stigendal, 7/2002, Malmö Högskola

¹⁹ Godkänd i svenska – bedömning och analys av gymnasieelevers texter, Eva Östlund-Strjärnegårdh

skall leda till att elever lyckas, måste det emellertid också råda enighet om vad det är eleverna skall kunna och hur vi ska förvissa oss om att de faktiskt tillägnat sig detta.

I avvaktan på att sådana mått utarbetas och kommer till användning redovisar vi i det här avsnittet en del resultat från

- Ämnesprov och betygsstatistik
- Forskarrapporter
- Internationella jämförelser
- Brukar-/medborgarundersökningar.

Grundskola

Ämnesproven i nian oförändrade

Ämnesproven i svenska/svenska som andraspråk, matematik och engelska för årskurs 9 är obligatoriska och genomfördes för första gången vårterminen 1998. Proven skall konkretisera kursplanens mål och samtidigt vara ett stöd för läraren i betygsättningen och därigenom verka för en likvärdig betygsättning över landet.

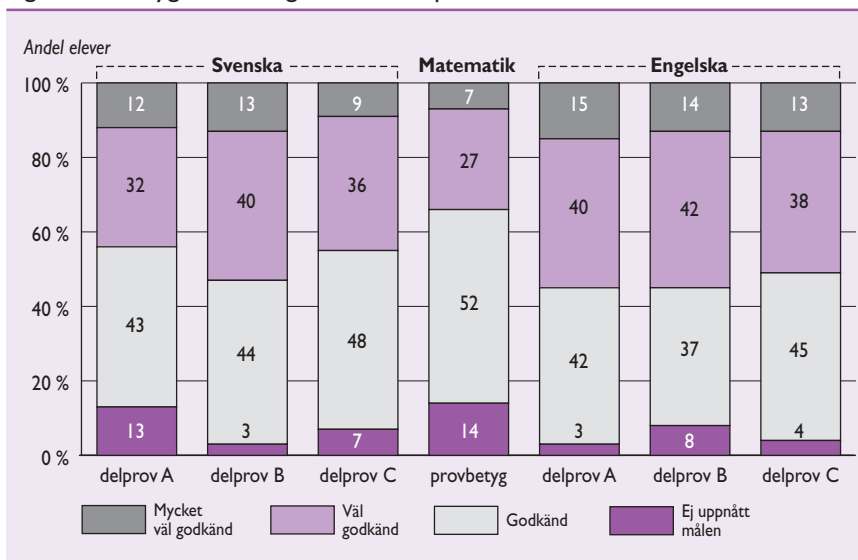
Skolverket har redovisat²⁰ resultaten från ett representativt urval skolor från vårterminen 2002. Fr o m vårterminen 2003 samlas resultaten från samtliga skolor in.

Resultaten från ämnesproven ger en nationell bild av kunskapsläget hos elever som är i slutet av grundskolan och utgör därmed ett av flera mått på måluppfyllelse i svensk skola. Proven skall vara följsamma mot styrdokumentens mål och kriterier. Förändringar kan därför ske över tid, vilket ger anledning till viss försiktighet vid jämförelser mellan olika årskullar.

Av figur 34 framgår att 87, 97 och 93 procent av eleverna uppnått målen – dvs har fått minst provbetyget Godkänd (G) i delproven i svenska och svenska som andraspråk. Motsvarande andelar för delproven i engelska är 97, 92 och 96 procent. I matematik har 86 procent av eleverna uppnått minst Godkänd. Av figuren framgår att det är svårast för eleverna att nå Godkänd i matematik och läsförståelseprovet i svenska. Andelen pojkar som inte uppnår Godkänd i läsförståelseprovet är 17 procent jämfört med flickornas 10 procent. I alla prov utom i matematikproven presterar flickorna bättre än pojkarna. I matematikproven skiljer sig inte resultaten nämnvärt mellan pojkar och flickor.

²⁰ Ämnesproven skolar 9 2002, Skolverket

Figur 34 Betygsfördelningar för ämnesproven skolår 9, 2002



Källa: Skolverket

Anm. Endast de elever som deltagit i alla delprov i matematik och erhållit ett provbetyg redovisas.

Fler elever når Godkänd men var fjärde elev saknar ett eller flera ämnesbetyg

Vårterminen 2002 fick elever i årskurs 9 för femte gången slutbetyg enligt det mål- och kunskapsrelaterade betygssystemet. I det nya systemet relateras elevens kunskaper till angivna mål i kursplanerna. Målen för ämnet måste vara uppnådda för att minst betyget Godkänd skall kunna ges.

Läsåret 2001/02 avslutade 25,4 procent av eleverna grundskolan utan att nå kunskapsmålen i ett eller flera ämnen. Av eleverna som för fem år sedan för första gången fick betyg enligt det nya systemet var det 20,4 procent som inte nådde målen i ett eller flera ämnen. Som framgår av tabell 20 har sedan dess denna andel ökat med 1–2 procentenheter årligen. Resultaten från 2001/02 visar för första gången en minskning av andelen som inte fick Godkänd.

Tabell 20 Andel elever som ej nått målen skolar 9 i ett eller flera ämnen av dem som fått eller skulle ha fått mål- och kunskapsrelaterade slutbetyg

	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02
Totalt	20,4	22,7	24,3	25,7	25,4
kommunala	20,3	22,8	24,3	25,9	25,5
fristående	23,0	17,8	22,4	19,7	21,0
pojkar	23,9	26,4	28,2	29,7	29,0
flickor	16,7	18,8	20,1	21,6	21,6
Elever med utländsk bakgrund	33,9	36,1	38,1	38,7	38,9
pojkar	38,2	40,8	43,3	43,5	43,0
flickor	29,4	31,1	32,5	33,7	34,3

Källa: Barnomsorg och skola och vuxenutbildning i siffror 2003, del 1, Betyg, Rapport nr 226. Skolverket, tabell 1.1 A.

Det var 8,8 procent av eleverna som saknade betyg i ett ämne och 15,4 procent som saknade betyg i två eller fler ämnen. Andelen som saknade betyg i alla ämnen var jämfört med föregående år oförändrat 1,2 procent.

Det är en högre andel elever som inte når målen bland elever med utländsk bakgrund jämfört med elever med svensk bakgrund. Överlag lyckas pojkarna sämre än flickorna även om skillnaden mellan pojkar och flickor med utländsk bakgrund minskat något jämfört med föregående år.

Andelen elever som inte nått målen i ett eller flera ämnen har minskat i kommunala grundskolor men ökat i fristående grundskolor jämfört med föregående år. Men variationen är stor mellan kommunerna – mellan 4 och 46 procent, vilket enligt Skolverket tyder på att ”det måste finnas potentiella förbättringsmöjligheter för de kommuner som lyckas mindre bra.”

Meritvärdet ökade för fjärde året i rad

Inför urvalet till gymnasieskolan beräknas elevernas meritvärde²¹. Det genomsnittliga meritvärdet var 204,6 för de elever som våren 2002 avslutade årskurs 9, vilket är en ökning jämfört med föregående års genomsnittliga meritvärde på 202,9. När det nya betygssystemet användes för första gången våren 1998 var det genomsnittliga meritvärdet 201,2. Både elever med utländsk bakgrund och elever med svensk bakgrund har fått bättre resultat jämfört med våren 2001. Det genomsnittliga meritvärdet för eleverna i kommunala grundskolor ökade från 202,2 föregående år till 203,8 våren 2002. Elever i fristående grundskolor har fortfarande ett högre genomsnittligt meritvärde – 227,9 våren 2002 jämfört med 228,0 våren 2001.

²¹ Det genomsnittliga meritvärdet är summan av betygsvärdena för de 16 bästa betygen i elevens slutbetyg. Betygsvärdet för Godkänd är 10, Väl godkänd 15 och Mycket väl godkänd 20. Det högsta möjliga värdet blir således 320.

Under den tid som Skolverket har samlat in betygsstatistik har flickor haft betydligt högre meritvärde än pojkar. Våren 2002 ökade både flickor och pojkar sina medelbetyg, men den stora ökningen stod pojkarna för. De ökade sitt genomsnittliga meritvärde från 191,8 till 194,0. Flickornas genomsnittliga meritvärde ökade från 214,8 till 215,6.

Det genomsnittliga meritvärdet i kommunerna varierar mellan som lägst 173,6 och som högst 247,5.

Elever med utländsk bakgrund har fått ett ökat genomsnittligt meritvärde från 185,7 våren 2001 till 188,0 våren 2002. Både pojkar och flickor med utländsk bakgrund har fått ökade genomsnittliga meritvärden.

Fler behöriga till gymnasieskolan

Som framgår av tabell 21 var andelen behöriga 89,5 procent våren 2002, vilket är högre än de två föregående åren. Även bland elever med utländsk bakgrund – både pojkar och flickor – ökade andelen behöriga till gymnasieskolans nationella och specialutformade program från 78,4 procent våren 2001 till 78,9 procent våren 2002.

Tabell 21 Behörighet till nationella program.
Andel elever som avslutat årskurs 9 resp läsår som är behöriga

	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02
Totalt	91,4	90,3	89,4	89,2	89,5
kommunala	91,4	90,2	89,3	89,1	89,4
fristående	93,5	92,9	93,4	93,1	92,5
pojkar	89,8	88,6	87,7	87,4	88,0
flickor	93,1	92,1	91,3	91,0	91,0
Elever med utländsk bakgrund	80,4	79,6	78,6	78,4	78,9
pojkar	77,7	77,1	76,3	76,2	77,1
flickor	83,2	82,1	81,0	80,8	80,8

Källa: Barnomsorg och skola i siffror 1999, 2000, 2001 och 2002, del 1, Betyg och utbildningsresultat, Rapport nr 159, 181, 195, 212 och 226, Skolverket, tabell 1.1 A.

Elever med utländsk bakgrund är överrepresenterade bland de elever som inte var behöriga att söka till gymnasieskolans nationella och specialutformade program (figur 35). De utgjorde 30 procent av de icke behöriga medan deras andel av alla elever var 14 procent. Bland elever med utländsk bakgrund hade enligt Skolverket 1 500 elever invandrat till Sverige under 1999 eller senare. Av dessa hade över 30 procent betyget Godkänd i grundskolans alla ämnen när de gick ut grundskolan, och så många som 46,6 procent var – trots den begränsade tiden i Sverige – behöriga till gymnasieskolan våren 2002.

Figur 35 Andel behöriga av elever som avslutat åk 9 läsår 2001/02



Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning, jämförelsetal för huvudmän. Del 1, 2003, Rapport nr 229, Skolverket

Av de elever som våren 2002 lämnade fristående grundskolor var 92,5 procent behöriga att söka till ett nationellt eller specialutformat program på gymnasieskolan. Det är en minskning jämfört med åren dessförinnan men högre än andelen behöriga elever i kommunala grundskolor som ökade till 89,4 våren 2002.

Skillnaderna mellan kommunerna var stora. Andelen behöriga varierade mellan kommunerna med som minst 79 procent och som mest 100 procent.

98 procent gick vidare till gymnasieskolan

Av de elever som lämnade grundskolan våren 2002 gick 98 procent i gymnasieskolan (inkl det individuella programmet) följande höst. Det var i stort sett samma andel som under de fem närmast föregående åren. Andelen varierade mellan kommunerna mellan som högst 100 procent och som lägst 89 procent.

Av eleverna i de fristående grundskolorna var det liksom föregående år 96 procent som fanns i gymnasieskolan hösten 2002. Om det individuella programmet räknas bort var övergångsfrekvensen 89 procent i kommunala och 91 procent i fristående skolor – även det oförändrat jämfört med föregående år.

När det gäller hur många av avgångseleverna från årskurs 9 som återfanns på det individuella programmet hösten 2002 varierade andelen mellan kommunerna med som mest 18 procent och som minst 0 procent.

Gymnasieskola

Andelen som bytt program eller gjort studieuppehåll nästan oförändrad

Andelen elever som kom in på sitt förstahandsval läsåret 2002/03 var oförändrat 83 procent.

Andelen elever som bytte program mellan år 1 och år 2 var liksom de tre föregående åren sju procent. Det finns kommuner där mer än 20 procent av eleverna bytt studieväg efter år 1 och kommuner där ingen elev bytt program²².

Andelen elever som avbrutit gymnasieskolan eller gjort ett studieuppehåll efter år 1 har minskat med 0,4 procentenheter till 3,6 procent.

I en undersökning från Göteborgs universitet²³ redovisas bl a vilka faktorer som har betydelse för studieavbrott. Ett urval elever som påbörjat gymnasieskolan 1998 fick i en enkät våren 2001 själva ange skälen för att de inte avslutat sin utbildning på normalstudietid, dvs tre år. I tabell 22 anges de sex alternativ som fick flest svar bland de 12 fasta svarsalternativen. Av tabellen framgår att svaren skiljer sig åt om man jämför olika programinriktningar.

Tabell 22 Skäl för studieavbrott inom olika gymnasieutbildningar. Procent.

Skäl för studieavbrott	NV	SV	YT	YÖ
Jag visste för lite om den utbildning jag påbörjade	25	15	21	19
Studietakten var för hög/studierna för svåra	46	22	5	4
Studierna var för teoretiska	22	26	12	8
Studierna ledde till yrken med dåliga framtidsutsikter	0	5	17	13
Jag trivdes inte i den klass/skola jag gick i	20	24	24	22
Jag ville ta ledigt från studierna en tid	9	30	18	27

NV - Naturvetenskapliga programmet. SV - Samhällsvetenskapliga programmet. YT - Yrkesinriktade tekniska program. YÖ - Övriga yrkesinriktade program.

Källa: Den sociala snedrekryteringen till högskolan – när och hur uppstår den? Allan Svensson, Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet.

Knappt tre av fyra fullföljer inom fyra år

Slutbetyg utfärdas när en elev fått betyg i samtliga kurser i sin studieplan - även om ett eller flera betyg är Icke godkänd. Av alla elever som började i gymnasieskolan hösten 1998 fick 73 procent slutbetyg inom fyra år. Som

²² Barnomsorg, skola och vuxenutbildning, Jämförelsetal för huvudmän, Del 1, 2003, Några resultat, Skolverket.

²³ Den sociala snedrekryteringen till högskolan – när och hur uppstår den? Allan Svensson, Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet.

framgår av tabell 23 var föregående års ökning i andelen elever som fått slutbetyg inom fyra år efter gymnasiestarten därmed endast tillfällig.

Tabell 23 Andel elever med slutbetyg inom fyra år av nybörjare i gymnasieskolan 1993–1996, procent

Börjat år	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Fullföljt år	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Totalt	83	78	76	73	76	73
Nationella eller specialutformade program	89	83	81	78	80	79
Kommunala gymnasieskolor exkl. individuellt program					81	79
Fristående gymnasieskolor exkl. individuellt program					85	81

Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2003, Del 1, Betyg, tabell 4.6 B, Skolverket.

1998 infördes krav på minst godkända grundskolebetyg i ämnena svenska, engelska och matematik för att kunna söka till gymnasieskolans nationella program. En elev som inte uppfyller behörighetskraven hänvisas till att komplettera grundskolebetygen på gymnasieskolans individuella program för att sedan kunna börja på ett nationellt eller specialutformat program. Det innebär att gymnasietiden för dessa elever förlängs och kan därmed till en del förklara att andelen elever som slutfört gymnasieskolan inom fyra år minskat under senare år.

En annan förklaring kan enligt Skolverket²⁴ vara ändrade bestämmelser för betygsättning vid stor frånvaro. Från och med läsåret 2000/01 betygsätts inte elever med stor frånvaro i en kurs. Tidigare fick dessa elever betyget Icke godkänd. Eftersom slutbetyg bara kan utfärdas om eleven fått betyg i samtliga kurser innebär förändringen att andelen elever som fått slutbetyg inom fyra år minskat från och med läsåret 2000/01 men att de som fått slutbetyg har fått högre betyg.

I fristående gymnasieskolor har andelen elever med slutbetyg inom fyra år minskat från 85 procent läsåret 2000/01 till 81 procent läsåret 2001/02. För en jämförelse med kommunala gymnasieskolor får emellertid detta resultat jämföras med 79 procent som fått slutbetyg i kommunala gymnasieskolor när individuella program frånräknats. Elever på individuella program slutför sina studier i mindre omfattning än elever på nationella och specialutformade program och tar också längre tid på sig, och fristående gymnasieskolor har hittills inte varit berättigade att anordna individuella program. Elever från naturvet-

²⁴ Barnomsorg, skola och vuxenutbildning, Jämförelsetal för huvudmän, Del 1, 2003, Några resultat, Skolverket.

tenskapliga program brukar ha den högsta andelen med slutbetyg. Att fler elever går på utbildningar med naturvetenskaplig inriktning i de fristående gymnasieskolorna kan därför enligt Skolverket²⁵ till viss del förklara den högre andelen med slutbetyg i fristående skolor även när elever från individuellt program uteslutits.

Andelen som fullföljde sina studier inom fyra år varierade mellan kommunerna med som högst 91 procent och med som lägst 51 procent. Skillnaderna mellan kommuner kan till viss del förklaras av skillnader i programutbudet. Den högsta andelen elever med slutbetyg inom fyra år – 87 procent – fanns bland elever på naturvetenskapligt program.

Av dem som bara hade gått tre år i gymnasieskolan och således börjat hösten 1999 fick 65 procent slutbetyg inom tre år. Av dem som började hösten 1998 fick 64 procent slutbetyg inom tre år. En del elever tar längre tid på sig. Av dem som började år 1997 var andelen med slutbetyg efter fyra år 75,6 procent och efter fem år 76,6 procent.

Andelen med godkända betyg i engelska, matematik och svenska fortsätter att öka

Av de elever som fick slutbetyg från de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen vårterminen 2002 hade enligt Skolverket²⁵ liksom föregående år 97 procent minst betyget Godkänd i kärnämneskurserna i engelska, matematik och svenska.²⁶ Av samtliga elever som våren 2002 hade slutbetyg från andra nationella program hade 80 procent minst betyget Godkänd i kärnämneskurserna i engelska, matematik och svenska. Det innebär att de senaste årens ökning fortsatt. Våren 2000 var denna andel 71 procent och 77 procent våren 2001. I kommunala gymnasieskolor var andelen 80 procent våren 2002 och i fristående gymnasieskolor 87 procent. Även här bör program-sammansättningen kunna förklara en del av skillnaden.

Andelen med grundläggande behörighet till högskola ökar

Ett annat mått på resultatutvecklingen är att undersöka andelen elever med grundläggande behörighet till universitets- och högskolestudier. För en sådan behörighet skall en elev i sitt slutbetyg från nationellt eller specialutformat program ha betyget Godkänd på kurser som omfattar minst 90 procent av de gymnasiepoäng som krävs för fullständigt program.

²⁵ Barnomsorg, skola och vuxenutbildning, Jämförelsetal för huvudmän, Del 1, 2003, Några resultat, Skolverket.

²⁶ Med kärnämneskurser menas de kurser som ingår obligatoriskt i samtliga nationella och specialutformade program.

Av de elever som fick slutbetyg våren 2002 uppnådde 86 procent grundläggande behörighet till universitet och högskola. Det är en ökning med en procentenhet jämfört med 2001 och sex procentenheter mer än 2000.

Som framgår av tabell 24 har även i år andelen med grundläggande behörighet till universitet och högskola ökat på alla nationella och specialutformade program utom på energiprogrammet.

Tabell 24 Andel elever med grundläggande behörighet till universitets- och högskolestudier 1997/98, 1998/99, 1999/00, 2000/01 och 2001/02

Program	97/98	98/99	99/00	00/01	01/02
Barn- och fritid	81,4%	79,9%	74,1%	79,7%	82,8%
Bygg	75,9%	74,3%	69,3%	81,9%	86,0%
El	82,1%	83,2%	79,3%	82,2%	84,2%
Energi	74,4%	77,2%	76,5%	83,2%	79,6%
Estetiskt	81,7%	81,4%	78,5%	82,7%	84,9%
Fordon	66,6%	69,7%	64,1%	73,6%	77,2%
Handels- och administration	71,3%	69,2%	63,8%	71,1%	73,2%
Hantverk	89,3%	86,6%	84,6%	88,5%	90,0%
Hotell- och restaurang	81,1%	81,2%	79,2%	80,1%	81,9%
Industri	68,5%	72,0%	64,5%	75,6%	79,6%
Livsmedel	76,2%	76,2%	66,1%	79,0%	82,0%
Medie	88,9%	86,3%	79,6%	85,3%	85,5%
Naturbruk	77,2%	78,4%	75,9%	77,2%	79,9%
Naturvetenskap	90,3%	90,4%	88,9%	91,2%	91,4%
Omvårdnad	80,1%	80,6%	73,8%	81,9%	83,4%
Samhällsvetenskap	87,0%	85,9%	83,1%	86,0%	87,0%
Specialutformat	85,6%	87,4%	85,2%	87,3%	88,4%
Gymnasieskolan totalt	83,3%	83,5%	80,3%	84,6%	85,7%

Källa Skolverkets rapport 226, tabell 4.1 B.

Forskningsrapporter

Den sociala snedrekryteringen börjar tidigt

Den sociala bakgrundens betydelse för hur eleverna lyckas i sin utbildning är ett återkommande tema i forskningen, och sambandet mellan social bakgrund och studieresultat beläggs ideligen. Ytterligare en forskningsrapport²⁷ har undersökt orsakerna till den sociala snedrekryteringen till högskolan. Syftet har framför allt varit att belysa *när* den sociala snedrekryteringen till högskolan sker. Frågor man haft med sig i arbetet är varför genomförda åtgärder för att utjämna den sociala sammansättningen bland de studerande vid högskolan

²⁷ Den sociala snedrekryteringen till högskolan – när och hur uppstår den? Allan Svensson, Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet.

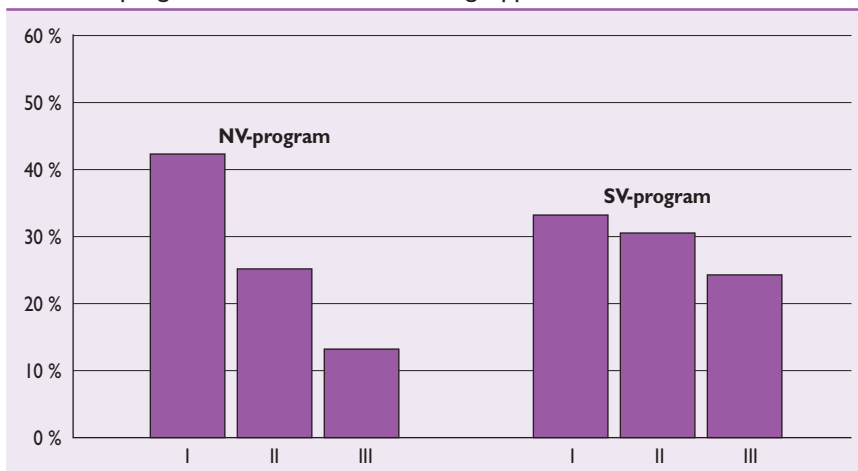
haft så liten effekt. Har insatserna varit för svaga? Har de fokuserats på fel områden? Har de inte satts in vid optimal tidpunkt?

Den sociala snedrekryteringen anses enligt rapporten ge upphov till stora orättvisor inte bara ur ett individuellt perspektiv – många från lägre socialgrupper får inte den utbildning som ger dem de bästa möjligheterna på arbetsmarknaden. Den anses också vara negativ ur ett samhällsperspektiv, med tanke på att det råder brist på arbetskraft med en kvalificerad, speciellt teknisk-naturvetenskaplig, utbildning.

Det undersökningen klart visar är att snedrekryteringen inte uppstår i steget mellan gymnasieskolan och högskolan utan mycket tidigare. Det är framför allt programvalet till gymnasieskolan som dels är avgörande för den fortsatta utbildningskarriären, dels är starkt påverkad av den sociala bakgrunden.

Bland dem som påbörjade gymnasieskolan 1998 var socialgrupp I starkt överrepresenterad och socialgrupp III klart underrepresenterad på de två program som ger de bästa förutsättningarna för högskolestudier. Framför allt var den sociala snedrekryteringen stark på det naturvetenskapliga programmet, något som åskådliggörs i figur 36.

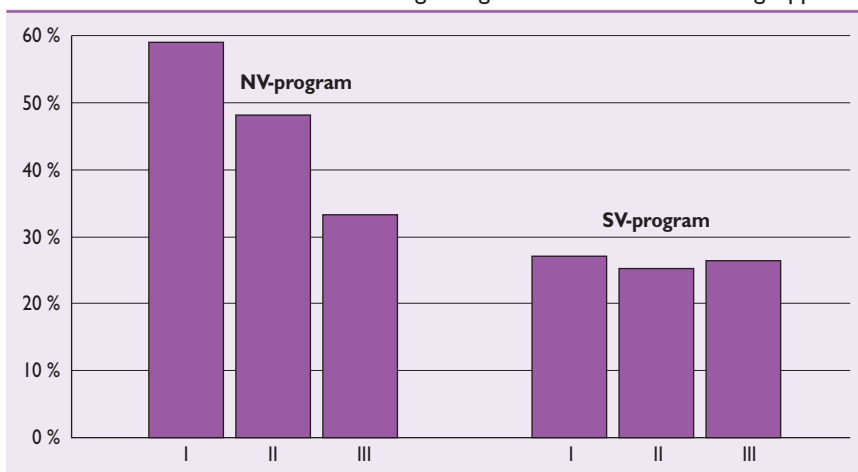
Figur 36 Andelen som valt naturvetenskapligt respektive samhällsvetenskapligt program bland elever från socialgrupp I, II och III



Källa: Den sociala snedrekryteringen till högskolan – när och hur uppstår den? Allan Svensson, Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborg.

En förklaring kan vara att elever från socialgrupp I i genomsnitt har bättre studieförutsättningar. Men när hänsyn tagits till olikheter i resultat från de begåvningsstest som genomfördes med detta urval elever när de gick i årskurs 6 kvarstår fortfarande stora skillnader. Av figur 37 framgår att av de hög-begåvade eleverna valde närmare två tredjedelar det naturvetenskapliga programmet medan andelen från socialgrupp III stannade vid ca en tredjedel.

Figur 37 Andelen som valt naturvetenskapligt resp. samhällsvetenskapligt program bland elever i den översta begåvningskvartilen från olika socialgrupper



Källa: Den sociala snedrekryteringen till högskolan – när och hur uppstår den? Allan Svensson, Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborg.

Enligt forskningsrapporten räcker det inte enbart med studiebegåvning. Intresse och fallenhet för matematik och närliggande ämnen har också stor betydelse. Och just matematikkunskaperna uppvisar redan i årskurs 9 stora socialgruppskillnader (över 20 procent av eleverna från socialgrupp I har erhållit betyget Mycket väl godkänd jämfört med 5 procent från socialgrupp III). De socialgruppsmässiga skillnaderna i matematikkunskaper är betydande redan på lågstadiet, och de ökar successivt under hela grundskoleperioden. Således borde enligt forskarrapporten insatser göras tidigt i grundskolan och helst redan i förskolan.

Men det gäller inte enbart att få fler från arbetarhem att *välja* det naturvetenskapliga programmet. De bör enligt forskarrapporten också *fullfölja* och *avsluta* det med ungefär samma resultat som övriga. Avbrottsfrekvensen är högre och slutbetygen lägre i socialgrupp III än i de båda övriga socialgrupperna. Bland orsakerna till detta för rapporten fram att studierna upplevs som mera pressande av eleverna från socialgrupp III liksom att dessa elever i betydligt mindre utsträckning kan få hjälp med skolarbetet hemma.

Några internationella jämförelser

Svenska fjärdeklassare bäst i världen på att läsa

PIRLS 2001 (Progress in International Reading Literacy Study) är en av de mest omfattande undersökningarna någonsin av elevers förmåga att läsa. Det är fjärdeklassare i trettiofem länder²⁸ som har deltagit i undersökningen. PIRLS är anordnad av IEA (The International Association for the Evaluation of Educational Achievement). Sverige deltog redan 1970 i en IEA-undersökning som följdes av Reading Literacy 1991. Vid båda tillfällena visade elever i Sverige goda resultat, både vad beträffar 9-åringars och 14-åringars läskompetens. De länder som deltagit i undersökningen 1991 erbjöds att inom PIRLS upprepa 1991 års studie och därmed få mått på förändringar i läsförmåga över de gångna tio åren. Nio länder²⁹, däribland Sverige, deltog med tredjeklassare i den s k trendstudien. PIRLS skall upprepas vart femte år, och nästkommande datainsamling är planerad till år 2006. Resultaten från PIRLS 2001 redovisas i en rapport³⁰ från Skolverket.

Sammanlagt deltog drygt 16 000 svenska elever i årskurs 3 och 4 från 308 skolor i de olika studierna. Eleverna har inte bara visat prov på sin läsförmåga utan har också besvarat frågor om sina läsvanor. Även lärare, skolledning och föräldrar har deltagit i enkätundersökningar.

Bland de deltagande trettiofem länderna intar de svenska barnen en klar tätposition. De svenska eleverna i årskurs 4 fick den högsta genomsnittliga poängen av samtliga deltagande länders elever. Även när resultaten delas in efter skönlitterär läsning och informationsorienterad läsning visar svenska elever de bästa resultaten. Spridningen är liten bland svenska elever med få elever på efterkälken och förhållandevis liten skillnad mellan hög- och lågpresterande elever. Rapporten visar också att i Sverige liksom i alla andra länder uppvisar flickorna bättre läsförmåga än pojkarna.

I det följande redovisar vi några andra iakttagelser från rapporten:

Rapporten visar att svenska elever har goda förutsättningar när det gäller olika bakgrundsfaktorer. Svenska elevers föräldrar är, internationellt sett, högt utbildade, och i Sverige liksom i andra länder samverkar föräldrarnas utbildningsnivå synbart med elevernas resultat i läsning. Andelen föräldrar med högre tjänstemannayrke är betydligt högre i Sverige än genomsnittet internationellt, särskilt bland mödrarna, något som också påverkar barnens läsförmåga. Jäm-

²⁸ Argentina, Belize, Bulgarien, Colombia, Cypern, England, Frankrike, Grekland, Hong Kong, Iran, Island, Israel, Italien, Kanada, Kuwait, Lettland, Litauen, Makedonien, Marocko, Moldavien, Nederländerna, Norge, Nya Zeeland, Rumänien, Ryssland, Singapore, Slovakien, Slovenien, Skottland, Sverige, Tjeckien, Turkiet, Tyskland, Ungern och USA.

²⁹ Grekland, Island, Italien, Nya Zeeland, Singapore, Slovenien, Sverige, Ungern och USA.

³⁰ Barns läskompetens i Sverige och i världen, PIRLS 2001, Skolverket.

för man elever som har minst en universitetsutbildad förälder med elever vilkas föräldrar har enbart grundskoleutbildning får de tidigare högst poäng - i Sverige 583 jämfört med 525, internationellt 542 jämfört med 475.

I svenska hem finns många böcker. Endast 12 procent av de svenska barnen tror sig ha 25 eller färre böcker i hemmet. Motsvarande siffra för genomsnittet internationellt är 40 procent.

Svenska föräldrar läser oftare för sina barn än föräldrar i de flesta andra länderna. Föräldrarna i Sverige läser dessutom själva för nöjes skull oftare än föräldrar i något annat land. Däremot samtalar svenska föräldrar mindre med sina barn om det som barnen läser jämfört med andra länder.

I Sverige finns bara nio procent av årskurs 4-eleverna i skolor där mer än hälften av eleverna kommer från ekonomiskt svaga hem. Motsvarande andel internationellt är i genomsnitt 23 procent.

Svenska elever har bättre förkunskaper i läsning. Sverige har en lägre andel elever i behov av särskilt lässtöd än länderna i allmänhet. Glappet mellan dem som behöver stöd och dem som verkligen får det är också mindre i Sverige än genomsnittet internationellt.

I Sverige är det genomsnittliga elevantalet i klassen 24 elever jämfört med 26 elever internationellt.

Skönlitteratur i undervisningen förekommer oftare i Sverige än i andra länder, medan eleverna mer sällan än i andra länder arbetar med övningsböcker.

De goda resultaten i Sverige åstadkoms inom ramen för färre antal undervisningstimmar för läsundervisning än vad som är det internationella genomsnittet. Läsning bedrivs överlag i Sverige vanligen både som enskilt ämne och integrerat, och det är vanligare att elever med olika läsfärdighetsnivå får följa olika slags läsundervisningsprogram jämfört med att det är vanligare internationellt att elever följer samma plan för läsundervisning, men i olika takt.

Tillgången till läsexpertis är mycket god i Sverige, endast i Island är den bättre. Läsexpertis eller annan pedagogisk expertis finns enligt lärarna "alltid eller ibland" att tillgå för 85 procent av de svenska eleverna. Endast 15 procent av eleverna har "aldrig" tillgång till sådan expertis.

PIRLS redovisar också en del resultat med avseende på arbetsmiljön för eleverna. Ett gott studieklimat uppges enligt skolledarna råda för 56 procent av de svenska eleverna i årskurs 4. Det internationella genomsnittet är 36 procent. Inga elever i Sverige anses enligt skolledarna passa in på definitionen "dåligt studieklimat".

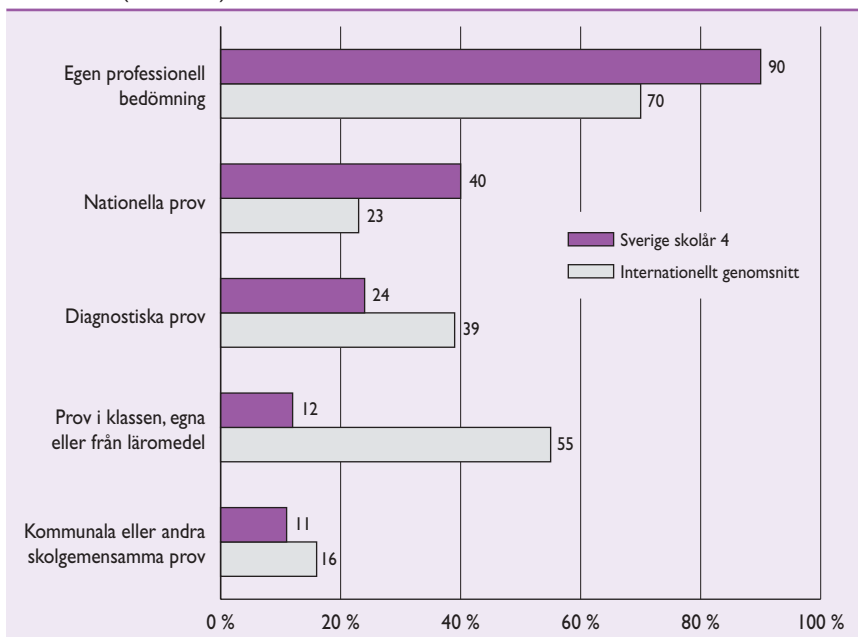
Sverige skiljer sig inte markant från genomsnittet när det gäller förekomsten av hög eller medelhög skoltrygghet. Låg skoltrygghet, något som inte är helt ovanligt internationellt, förekommer enligt enkätsvaren nästan aldrig i

Sverige. Skolk och annan ogiltig frånvaro är betydligt vanligare internationellt än i Sverige. Även med avseende på stöld, mobbing och fysiskt våld ligger Sveriges genomsnitt under det internationella.

Läsläxor ges i genomsnitt oftare internationellt än i Sverige, men de svenska läxorna bedöms ta längre tid per gång. De svenska eleverna börjar få något mer läxor samtidigt som den internationella tendensen – om än svagt – går åt motsatt håll.

Som framgår av figur 38 delar de svenska lärarna sina utländska kollegers åsikt att den egna professionella bedömningen är det viktigaste instrumentet för uppföljning och kontroll av elevernas läsfärdighet. Den mycket stora skillnaden mellan Sverige och övriga länder kommer först i kategorin ”prov i klassen”. Internationellt har mer än hälften av eleverna lärare som rankar proven högt, d v s närmast efter den egna bedömningen. I Sverige är det bara 12 procent av lärarna som gör en sådan bedömning. Så mycket som 57 procent av eleverna i svenska skolor får aldrig skriftliga prov på vad de läst. Jämförelser visar också att nästan 75 procent av de svenska lärarna värdesätter sina kollegers bedömning av elevernas läsförståelse, och lika många svenska lärare tycker att ”signaler från föräldrar” väger tungt och lika många ”lägger upp lästräsningsövningar som föräldrarna genomför med eleven hemma”.

Figur 38 Källor som ges stor vikt vid bedömningen av elevernas läsutveckling (% elever)



Källa: PIRLS 2001: Läskompetens skolår 4 – en jämförelse mellan 35 länder (Skolverket, 2003).

I Sverige anser 77 procent av lärarna att de har tillgång till speciallärare jämfört med genomsnittligt 31 procent i den övriga världen, där man låter andra elever arbeta ihop med den stödbehövande eleven i mycket större utsträckning (62 procent internationellt jämfört med 20 procent i Sverige).

Datoranvändningen är mycket mer omfattande i Sverige än i andra länder.

Samtidigt med de goda resultaten i den internationella jämförelsen av fjärdeklassarnas läsförmåga visar trendstudien, där resultaten från elever från årskurs 3 kan jämföras med resultaten 1991, att svenska tredjeklassare har sämre läsförståelse år 2001 jämfört med 1991, särskilt när det gäller längre texter. Läshastigheten har också försämrats och mindre fritid ägnas åt läsning.

Sämre resultat för elever med utländsk bakgrund beror inte bara på skolsituationen

Den första svenska rapporten från PISA-2000³¹ presenterades i december 2001. Vi sammanfattade resultaten i Aktuellt om skola och barnomsorg 2002 och kunde visa att svenska femtonåringar presterade tämligen väl i de tre områdena läsförståelse, matematik och naturvetenskap. Vad som framförallt var positivt med dessa resultat var att det svenska utbildningssystemet kunde sägas hålla en hög grad av likvärdighet jämfört med många andra OECD-länder. I Sverige är det enligt PISA-resultaten en relativt liten total spridning i elevresultat jämfört med övriga länder. Dessutom är variationen i resultat mellan skolor mycket låg sett ur ett internationellt perspektiv. Slutligen har elevens socioekonomiska bakgrund inte lika stor inverkan på elevens resultat som i många andra länder. Alla dessa tre indikatorer pekar mot att det svenska utbildningssystemet är ett av de mest likvärdiga.

En fjärde indikator på likvärdighet skulle enligt Skolverket kunna vara hur mycket prestationerna skiljer sig mellan ”infödda” elever och elever med utländsk bakgrund.

Skolverket har genomfört en djupare analys av resultaten från PISA-2000 för infödda elever och elever med utländsk bakgrund³². Analysen visar att det finns stora skillnader i resultat när det gäller läsförståelse mellan infödda elever och elever med utländsk bakgrund i Sverige och även i många andra OECD-länder³³. Men förutsättningarna att integrera elever med utländsk bakgrund är också mycket olika mellan länder.

³¹ PISA 2000 – Svenska femtonåringars läsförmåga och kunnande i matematik och naturvetenskap i ett internationellt perspektiv, Rapport 209, Skolverket.

³² Läsförståelse hos elever med utländsk bakgrund – en fördjupad analys av resultaten från PISA 2000 i 10 länder, Rapport 227, Skolverket.

³³ Det fanns endast förutsättningar att göra jämförelser med nio andra länder – Danmark, Norge, Frankrike, Tyskland, Storbritannien, Australien, Nya Zeeland, Kanada och USA.

En del av skillnaderna mellan resultaten för infödda elever och elever med utländsk bakgrund kan förklaras av att elever med utländsk bakgrund i högre utsträckning än infödda elever kommer från hem med lägre socioekonomisk status, har en större andel lågutbildade föräldrar, har en högre andel föräldrar som inte arbetar samt att pojkar är något överrepresenterade bland elever med utländsk bakgrund jämfört med elevgruppen infödda. Dessutom talar elever med utländsk bakgrund i betydligt högre utsträckning ett annat språk än svenska i hemmet, något som också samvarierar med prestationen i läsförståelse.

Det kvarstår dock ett ”prestationsgap” även efter att hänsyn tagits till olika sådana bakgrundsfaktorer. I Sverige är prestationsgapet mellan infödda elever och elever med utländsk bakgrund ungefär lika stort som för ett genomsnittligt OECD-land, men det finns länder som har betydligt mindre prestationsgap än Sverige. Framförallt i de anglosaxiska länderna är skillnaden mellan infödda och elever med utländsk bakgrund liten.

En orsak till att prestationsgapet mellan infödda och elever med utländsk bakgrund är större i Sverige än i framför allt de anglosaxiska länderna är sammansättningen av dem som invandrar till Sverige jämfört med andra länder. I Sverige, liksom i Danmark och Norge, har invandringen under 1990-talet bestått av framförallt flykting- och anhöriginvandring från länder som ligger på ett relativt stort språkligt och kulturellt avstånd från de skandinaviska länderna.

Länder som Australien, Kanada och Nya Zeeland däremot har en betydligt mindre andel flyktingar jämfört med de skandinaviska länderna och en invandringspolitik som premierar invandring av högutbildade individer eller individer med speciella yrkeskunskaper. Dessutom kännetecknas de anglosaxiska länderna, med USA som undantag, av att en relativt stor del av den totala invandringen utgörs av personer från andra anglosaxiska länder och därmed samma språkområde. Förutsättningarna att ta hand om och integrera elever med utländsk bakgrund är därför vitt skilda, och de skandinaviska länderna har en betydligt mer komplex situation än de flesta övriga länder i undersökningen.

Rapporten visar också på sambandet mellan elevens prestation och faderns arbetsmarknadsanknytning. I de skandinaviska länderna är andelen fäder som inte arbetar ungefär fyra gånger så stor bland elever med utländsk bakgrund födda utomlands jämfört med infödda. För länder som Australien, Nya Zeeland, Kanada och USA är motsvarande andel i genomsnitt endast 1,5 gånger så stor.

Rapporten konstaterar att Sverige sannolikt inte är sämre än andra länder på att integrera elever med utländsk bakgrund, givet att förutsättningarna likställs. Men ambitionen måste naturligtvis vara att, trots existerande förutsättningar, dessa elever skall ges samma möjligheter till lärande som infödda elever och därmed också samma möjligheter att uppnå målen. Enligt rapporten måste åtgärder och strategier som avser att minska skillnader i prestation mellan infödda och elever med utländsk bakgrund kanske utgå från ett mycket större sammanhang där inte bara eleven står i centrum utan där integrationsprocessen av hela familjen i större utsträckning beaktas.

Svenska ungdomar i topp när det gäller geografi

Den amerikanska stiftelsen National Geographic genomförde under maj-juli 2002 en undersökning³⁴ av kunskaperna i geografi och omvärldsorientering bland ett representativt urval av 18–24-åringar i nio länder. Breda och integrerade geografiska kunskaper är enligt National Geographic nödvändiga för en världsmedborgare – nödvändiga för att förstå och lyckas i en värld som har blivit alltmer internationell när det gäller handel, kulturell mångfald, resursanvändning och miljöskydd. Baskunskaper i geografi är också nödvändiga för att kunna lokalisera platser och förstå sammanhang i det som händer. 3 250 ungdomar intervjuades, och som framgår av tabell 25 fick Sverige en toppplacering vid det sammanvägda resultatet.

Tabell 25 Ungdomars kunskaper i geografi och omvärldsorientering
Sammanvägt resultat, genomsnittligt antal rätt svar (av 56 möjliga)

Sverige	40
Tyskland	38
Italien	38
Frankrike	34
Japan	31
Storbritannien	28
Kanada	27
USA	23
Mexiko	21

Källa: National Geographic – Roper Global Geographic Literacy Survey, www.nationalgeographic.com/geosurvey

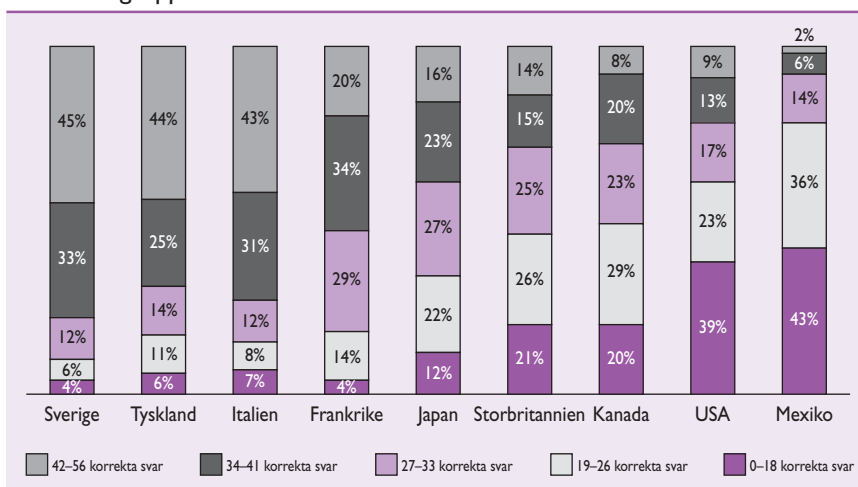
Av 56 möjliga korrekta svar på frågor om händelser, internationella förhållanden, kartläsarförmåga och världsgeografi låg svenska ungdomars genomsnitt av korrekta svar på 40 före Tyskland och Italien med 38 vardera. Ändå svarade

³⁴ National Geographic-Roper 2002 Global Geographic Literacy Survey Pressrelease 20021120

de svenska ungdomarna något sämre än i en motsvarande undersökning 1988. Italien hade däremot förbättrat sina resultat avsevärt sedan 1988.

Som framgår av figur 39 var det i Sverige dessutom en låg andel av ungdomarna som presterade inom det sämsta av de fem intervallen (fyra procent) och många (45 respektive 33 procent) presterade inom de båda högsta intervallen att jämföra med t ex USA, där 39 procent presterade inom det sämsta intervallet och 9 respektive 13 procent i de båda högsta intervallen.

Figur 39 Ungdomars kunskaper i geografi och omvärldsorientering
Sammanvägt resultat, genomsnittligt antal rätt svar, andel ungdomar grupperade efter antal korrekta svar.



Källa: National Geographic – Roper Global Geographic Literacy Survey, www.nationalgeographic.com/geosurvey

Brukar-/medborgarundersökningar

Att redovisa betygsresultat ger begränsad information om måluppfyllelsen. Ett sätt att komplettera betygsredovisningen är att fråga eleverna själva eller medborgarna hur de upplever eller ser på skolan. I det följande redovisar vi några rapporter med det perspektivet.

Mobbning har minskat enligt eleverna

En stimulerande och trygg arbetsmiljö är både ett mål i sig och en förutsättning för att åstadkomma lärande. På uppdrag av regeringen har Skolverket kartlagt³⁵ hur eleverna upplever den sociala miljön i skolan. Kartläggningen

³⁵ Skolverkets rapportering av regeringsuppdrag Dnr 01-2001:2136. Relationer i skolan – en utvecklande eller destruktiv kraft.

har genomförts i samverkan med enheten Värdegrunden – tematiserad forskning vid Göteborgs Universitet. Uppdraget omfattar en enkätundersökning bland knappt 3 400 elever vid 148 skolor i 86 kommuner. Enkäten har riktats till elever i årskurs 5 och 8 i grundskolan samt år 2 i gymnasieskolan. I årskurs 2 i grundskolan har dessutom en begränsad enkätstudie genomförts. Lärare och rektorer i de aktuella skolorna har också svarat på enkäter, och enkätundersökningarna har kompletterats med intervjuundersökningar med elever i de olika åldrarna, där också elever i förskoleklass deltagit.

Resultaten visar sammanfattningsvis att sex procent av eleverna upplever att de har blivit illa behandlade flera gånger eller ofta under det gångna året på de undersökta skolorna. Färre – tre procent av eleverna – upplever att de har varit utsatta för mobbning flera gånger eller ofta. Fem procent av eleverna har ibland eller nästan alltid känt sig rädda i skolan. 14 procent av eleverna har ibland eller nästan alltid känt oro eller obehag för att gå till skolan. Och fem procent upplever att det spridits elaka rykten om dem flera gånger eller ofta.

Eleverna fick också uppge om de upplevt sig mobbade för tre år sedan. Andelen som upplevde att de flera gånger eller ofta blev mobbade för tre år sedan var betydligt högre – nio procent.

Tre frågor ställdes till eleverna där de fick ange om de själva agerade kränkande mot andra elever.

Kartläggningen visar (tabell 26) att få elever ansåg att de själva behandlat andra elever illa eller mobbat dem flera gånger eller ofta – 2,4 procent respektive 1,1 procent. Fler elever – fyra procent – har däremot varit med om, utan att göra något själv, då en eller flera elever blivit illa behandlade.

Tabell 26 Andelen elever som anger att de själva...

	aldrig	någon enstaka gång	flera gånger	ofta
behandlat en eller flera elever illa	70	28	2	0,4
mobbat andra	90	9	0,7	0,4
varit med om, utan att göra något, då en eller flera elever blivit illa behandlade	69	27	3	1

Källa: Skolverket, Dnr 01-2001:2136

På frågan om huruvida eleverna känt sig illa behandlade av en eller flera lärare eller av annan eller andra vuxna på skolan uppger fyra procent att så varit fallet flera gånger eller ofta när det gäller lärare och 1,3 procent av eleverna att det skett flera gånger eller ofta när det gäller andra vuxna.

Fler än 20 procent av eleverna har upplevt sexuellt laddade verbala kränkningar. Samtidigt visar undersökningen att normen för språkbruket i ungdoms-

gruppen är mycket tillåtande. Tillmälen och könsord upplevs inte alltid som kränkande. Det är betydelsefullt vem som säger ordet, vem det riktas mot och i vilket sammanhang.

Ca 25 procent av elever med utländsk bakgrund uppger sig ha utsatts för verbala kränkningar som kopplats till deras ursprung. 14 procent upplever att det är skolans personal som kränker dem med etniskt nedsättande ord. 20 procent av eleverna med utländsk bakgrund anger att deras ursprung är den direkta orsaken till att de blir sämre behandlade. De upplever att de får mindre stöd och uppmärksamhet från lärarna och bedöms mer orättvist än andra.

16 procent av skolledarna säger att det förekommer rasism på deras skolor. Rasism förekommer enligt lärarna i mer än 10 procent av klasserna.

171 elever (sju procent) i årskurs 8 och år 2 i gymnasieskolan uppger sig ha blivit erbjudna fördelar mot sexuella tjänster. I huvudsak är det andra elever som står för erbjudandet. 29 elever anger dock att de har blivit erbjudna fördelar i utbyte mot sexuella tjänster av en lärare eller i något enstaka fall en annan vuxen på skolan.

108 elever (fyra procent) i årskurs 8 och år 2 på gymnasiet anger att de blivit utsatta för ett sexuellt övergrepp på skolan. Av dessa uppger 24 elever att de utsatts för ett sexuellt övergrepp av en lärare på skolan. Enligt intervjuarna finns det anledning att sätta tilltro till elevernas uppgifter även om det i ett par fall kan tänkas att man svarat på ett skämtsamt sätt på enkätfrågorna.

När man analyserat vilka faktorer som samvarierar med förekomsten av kränkande behandling konstateras i rapporten att flickor utsätts för kränkande behandling mer än pojkar. Vuxnas närvaro, som rastvakter och kamratstödjure, skapar ökad trivsel, vilket i sin tur har betydelse för hur man behandlas. Elevernas socioekonomiska status – som mätts utifrån elevernas skattning av antal böcker i hemmet, familjens ekonomiska situation och föräldrarnas utbildningsnivå – samvarierar med mönstren för hur man upplever olika kränkande handlingar. Tendensen är att fler elever med låg socioekonomisk bakgrund känner sig utsatta. Det är färre bland dessa elever som trivs bra i skolan än bland elever med hög socioekonomisk bakgrund. De upplever i mindre utsträckning att de kan säga ifrån utan att behöva lida för det. De känner i mindre utsträckning att de kan tala med andra elever eller med vuxna när de behöver, och fler av dem känner sig stressade samt skolkar. Denna elevgrupp upplever sig, liksom elever med utländsk bakgrund, vara missgynnad i skolan.

Undersökningen visar att den sociala miljön i skolan är hårdast under de senare åren i grundskolan.

Fler elever trivs bättre med sin klass och sina lärare i mindre skolor. Undervisningsgruppens storlek visar enligt undersökningen däremot inget

samband med upplevelsen av att det förekommer kränkande handlingar. Goda relationer och gott klimat på skolan påverkas av hur personalen samverkar och kommunicerar med varandra. I skolor där personalen arbetar i lag trivs eleverna bättre.

Kartläggningen visar också att få av de studerade skolorna diskuterar olika sociala kategoriers villkor och förhållanden till varandra. Skolorna är återhållsamma med att diskutera vad som är ”normalt” i samhället. Man uppmärksammar hellre elevers agerande mot varandra än hur skolan själv agerar i t ex sin undervisning.

Ca 30 procent av skolledarna anser att de inte får stöd av de lokala politikererna i skolans arbete mot kränkande behandling.

Gymnasieskolan bra på att lära ut problemlösning

Vartannat år gör SCB en uppföljning av vad som skett tre år efter avslutad utbildning. Den senaste uppföljningen har genomförts genom att ett gemensamt frågeformulär våren 2002 skickats till ett urval av dem som lämnat gymnasieskolan, examinerats från högskolans grundutbildning eller examinerats från forskarutbildningen läsåret 1998/99.

Resultaten från enkäten³⁶ visar bl a att ungefär 50 procent av dem som avgick från gymnasieskolans avgångsklasser läsåret 1998/99 studerade tre år senare (mars 2002). Ca 40 procent arbetade. Andelen som studerade på högskola var högre bland dem som kom från studieförberedande program – ca 60 procent – än bland dem som kom från yrkesförberedande program – ca 14 procent.

Av dem som gått på ett yrkesförberedande gymnasieprogram hade 72 procent ett arbete tre år senare. Det är sju procentenheter fler än fyra år tidigare.

Färre arbetade inom yrkesområden som utbildningen var inriktad mot jämfört med fyra år tidigare.

De flesta eleverna (från yrkesförberedande programmen) fick bedöma den färdighetsträning de fått i skolan i förhållande till de krav som sedermera deras arbete ställt på dem. De fick bedöma fyra färdigheter:

- Att göra skriftliga presentationer
- Att göra engelska presentationer
- Att självständigt lösa problem
- Att använda dator som arbetsverktyg.

Arbetet ställde framför allt höga krav på att självständigt lösa uppkomna problem. Och det var den färdighet som skolan hade lyckats bäst i att lära ut.

³⁶ SCB UF 86 SM 0201

Därefter kom krav på att kunna använda dator som ett arbetsverktyg. Även där ansåg eleverna att skolan lagt undervisningen på en bra nivå.

Däremot ansåg de att de inte fick användning av all kunskap i sitt arbete när det gäller att göra skriftliga och engelska presentationer.

Gymnasieskolan får bra betyg av eleverna – ändå läser fyra av tio i komvux

”Efter skolan” är en omfattande utvärdering av vad ungdomar gör efter att de studerat i gymnasieskolan³⁷. För första gången har de flesta gymnasieeleverna fått sätta betyg på sin gymnasieutbildning. Trehundratusen ungdomar födda 1978, 1979 och 1980 har följts de närmaste åren efter gymnasieskolan. 6 500 unga vuxna har tillfrågats genom enkäter och telefonintervjuer. Intressant är att dessa födelsekullar är de tre första som gått på programgymnasiet med kursbetyg. Rapporten redovisar 20 gymnasieutbildningar, inräknat gymnasiesärskolan.

Var fjärde elev lämnar gymnasieskolan utan slutbetyg

Utvärderingen visar – på samma sätt som den nationella statistiken (se vidare sid 63) – att allt fler avslutade sin gymnasieutbildning utan att få ett slutbetyg. Nästan var fjärde elev fick inte ett slutbetyg inom fem år. Avbrotten skedde i regel sent under skoltiden, oftast under det tredje gymnasieåret. Kvinnorna hade oavsett typ av program bättre fullföljandegrad. Studien visar att det lönar sig att få ett slutbetyg även om betygen är dåliga. De som inte får slutbetyg har i lägre utsträckning ett arbete än de som fullföljt studierna.

Nästan fyra av tio läser i komvux

I årskullen 1978 hade 38 procent påbörjat en komvuxutbildning inom en fyraårsperiod efter gymnasietiden. Av kvinnorna var det 45 procent och av männen 32 procent. Skälen till att studera i komvux var flera. Skaffa sig eller förbättra sina betyg samt att komplettera eller bredda sin utbildning var några. Det var vanligare att de som inte hade slutbetyg från gymnasiet fortsatte att läsa i komvux. Stora skillnader fanns mellan programmen. Högst andel som fortsatte i komvux hade handels- och administrationsprogrammet samt estetiska programmet, båda 47 procent. Läsåret 1995/96 fanns det 60 300 studerande yngre än 25 år på komvux. Läsåret 2000/01 hade antalet unga i komvux ökat till 80 200. Så gott som hela ökningen om 20 000 elever återfanns i studier på gymnasiekurser inom komvux.

³⁷ Efter skolan – en utvärdering av gymnasieutbildning. Rapport 223, Skolverket. Skolverkets pressmeddelande 2002-12-09.

Dubbelt så många till högskolan

Andelen ungdomar som börjar på högskolan före 25 års ålder har nästan fördubblats sedan i slutet av 1980-talet, från 22 till 40 procent. Nio av tio som slutfört naturvetenskaplig utbildning började på högskola eller universitet kort tid efter gymnasiet. Endast var nionde som gått ett program med yrkesinriktning fortsatte till högskola. Övergången till högskola visar stor skillnad mellan könen. Av kvinnorna från 1978 års kull hade 41 procent mot endast 31 procent av männen påbörjat högskolestudier fyra år efter gymnasiet.

Nöjda elever men få i målyrke

Nästan alla ungdomar fortsätter idag att studera efter grundskolan. De är i huvudsak nöjda med den utbildning som de fått i gymnasieskolan och med hur skolan förberedde dem inför de färdighetskrav som arbetslivet ställer. Trots detta hade många av de tidigare eleverna på yrkesinriktade program arbeten som inte stämmer med gymnasieutbildningens inriktning. Endast 50 procent hade ett arbete som anknöt till utbildningen. Variationerna var dock stora mellan de olika programmen. Högst andel i målyrke, drygt 60 procent, uppgav kvinnorna från omvårdnadsprogrammet. Medieprogrammet intog en särställning där cirka 70 procent av dem som arbetade hade en arbetsuppgift som inte överensstämde med utbildningen.

Arbetslivet ställer låga krav

Enligt ungdomarna själva ställer arbetslivet förvånansvärt låga krav på dem. Nästan samtliga som hade ett arbete tre år efter skolan ansåg att viktigast i arbetet var att kunna arbeta självständigt. De som studerat på ett yrkesinriktat program och hade ett målyrke ansåg att kunna använda verktyg och maskiner var högt efterfrågat.

Att välja otraditionellt lönar sig inte

Könsuppdelningen på arbetsmarknaden slår igenom i valet till gymnasieutbildning. Endast 5 av de 19 utbildningar som rapporten behandlar kan sägas vara jämställda. I de starkt könssegregerade utbildningarna är studieresultaten för det underrepresenterade könet enligt rapporten alarmerande dåligt. Avbrottsfrekvensen är väsentligt större för det underrepresenterade könet. Dessutom väntar hög arbetslöshet eller arbete inom annat område. Allra högst, 20 procent, var arbetslösheten för kvinnor som följt industriprogrammet tätt följt av kvinnor som gått fordons- eller naturbruksprogrammet. Bland männen var arbetslösheten högst för dem som följt omvårdnadsprogrammet, 15 procent.

Lärarna är mest nöjda med arbetsmiljön

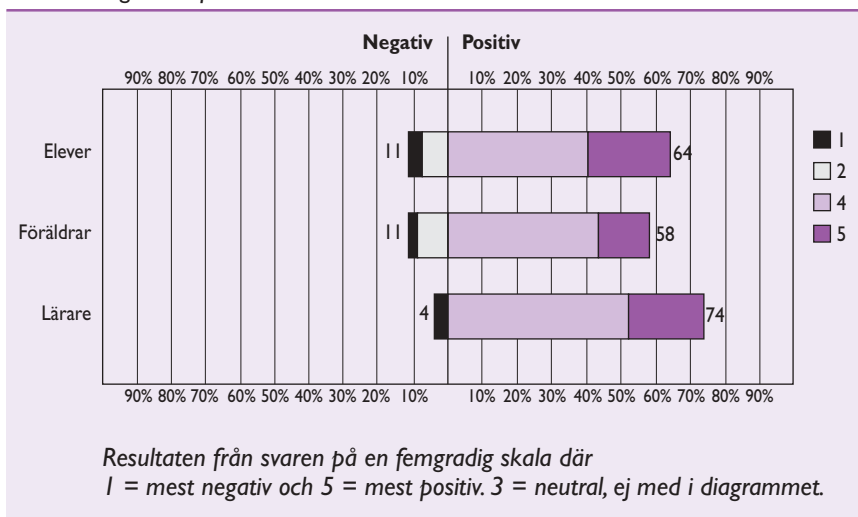
På uppdrag av Rådet för skolans målpåfyllelse³⁸ har TEMO via enkäter genomfört en sk klimatundersökning bland elever, lärare och föräldrar i de skolor som ingår i Rådets ”panel”. Panelsskolorna finns i fyrtio kommuner. De är inte statistiskt valda men representerar stora och små kommuner liksom stora och små skolor geografiskt spridda över landet. Klimatundersökningen är ett sätt för Rådet att genomföra sitt uppdrag att följa målpåfyllelsen i den svenska skolan både med avseende på kunskapsmål, arbetsmiljömål och värderingsmål.

Syftet med undersökningen var att ta reda på hur elever, lärare och föräldrar i panelsskolorna ser på områdena Kunskap och lärande samt Trivsel och arbetsmiljö. Eleverna och lärarna fick också ta ställning till elevernas möjlighet till elevinflytande.

Enkäten riktade sig till elever, deras föräldrar och lärare i årskurs 5 och 8 i grundskolan och i år 2 i gymnasieskolan.

Av resultaten framgår att lärarna är mest nöjda med samtliga delområden i undersökningen jämfört med eleverna och föräldrarna.

Figur 40 Elever, föräldrar och lärare har på en femgradig skala svarat på frågan: *Sammanfattningsvis hur nöjd eller missnöjd är du med skolan dult ditt barn går i respektive du arbetar i?*



Källa: TEMO

³⁸ Rådet har bildats av Svenska Kommunförbundet och de fackliga organisationerna för att under avtalsperioden 2000–2005 kontinuerligt följa målpåfyllelsen i skola och förskola. www.radet.net

Sammanfattningsvis visade rapporten att Kunskap och lärande var det område som såväl elever, föräldrar och lärare var mest nöjda med. Skolans styrka ligger enligt TEMO i att den skapar en lärande miljö som gör att eleverna kontinuerligt tillägnar sig ny kunskap, ges möjlighet till självständigt arbete, vågar berätta om de inte förstår och lär sig att själva söka efter information. Samtidigt som enkätresultaten visar på områden som kan förbättras så visar den också att uppfattningarna ibland skiljer sig mellan de olika målgrupperna. På frågan om det är lugn och ro i klassrummet när det behövs, t ex när elever sitter och arbetar var och en för sig, så är 29 respektive 35 procent av elever och föräldrar missnöjda men endast 12 procent av lärarna.

Enkätsvaren visar enligt TEMO också att trivsel och arbetsmiljö kan förbättras. Det gäller framförallt att skapa en trevlig arbetsmiljö genom mindre klotter och skadegörelse och genom att rusta upp lokaler. Av eleverna är det nästan hälften som anser att man använder grovt språk mot varandra i skolan, och 40 procent anser att det förekommer klotter och skadegörelse på deras skola. Hälften av eleverna tycker att det inte finns någon vuxen ute på rasterna som de kan vända sig till. Och drygt 40 procent av eleverna känner sig stressade i skolan.

Av de tre målgrupperna är lärarna mest nöjda med trivsel och arbetsmiljö. Men 39 procent av dem anser att eleverna använder grovt språk mot varandra på skolan, och 28 procent anser att det förekommer klotter och skadegörelse på deras skola. 33 procent av lärarna bedömer att eleverna känner sig stressade i skolan men bara 21 procent tycker att det saknas någon vuxen ute på rasterna som eleverna kan vända sig till. Sammanfattningsvis är endast sju procent av lärarna missnöjda med trivseln och arbetsmiljön på sin skola.

Denna undersökning visar liksom andra undersökningar att elevinflytandet är det område som eleverna är minst nöjda med. Eleverna tycker i mindre grad än lärarna att de har möjlighet att påverka vilka regler som skall gälla för skolan, hur de skall arbeta med olika ämnen i skolan, den fysiska arbetsmiljön samt utvärdera sitt skolarbete.

Markanta förbättringar i nöjdheten inom utbildningssektorn

SKI (Svenskt Kvalitetsindex)³⁹ är ett system för att samla in, analysera och sprida information om kunders förväntningar, upplevd kvalitet och värdering av varor och tjänster. SKI 2002⁴⁰ är den femte och sista omgången av kvalitets-

³⁹ Svenskt Kvalitetsindex drivs inom ramen för ett konsortium bestående av SIQ (Institutet för Kvalitetsutveckling), SCB (Statistiska Centralbyrån) samt de två forskningsinstitutionerna HHS (Handelshögskolan i Stockholm) och CTF (Centrum för tjänsteforskning vid Karlstads universitet).

⁴⁰ www.kvalitetsindex.org

mätningar som redovisas. Resultaten bygger på intervjuer med ett representativt urval individer som haft direktkontakt med berörd verksamhet mellan tre och 12 månader före intervjutillfället.

I Aktuellt om skola och barnomsorg 2002 beskrev vi resultaten från SKI 2001 mer i detalj. I år kan vi sammanfattningsvis konstatera att SKI pekar på markanta förbättringar i nöjdheten inom utbildningssektorn samt att barnomsorgen ligger kvar på en hög och stabil nivå vad gäller kvalitet enligt föräldrarna (se tabell 27).

Tabell 27 Andel brukare som är nöjda med samhällsservicen, i procent

Utbildning	1998	1999	2000	2001	2002
Förskola	71	70	70	75	75
Grundskola	59	59	59	60	67

Källa: www.kvalitetsindex.org

Nöjdheten med de områden av samhällsservice som mäts av SKI har totalt sett ökat från ett genomsnitt på 62 till 67 mellan åren 1989 och 2002. Denna förbättring är enligt SKI statistiskt säkerställd och innebär att svenska folket nu bedömer att man får bättre produkter och service än under 1990-talet. Bland branscher som förbättrats i kundernas ögon under det senaste året nämns banker, utbildning och sjukvård. Samtidigt har försäkringssektorn och detaljhandeln försämrats vad gäller kvalitet och kundservice enligt svenska folket.

SKI drar bl a slutsatsen att bilden för grundskolan avsevärt förändrats i år jämfört med situationen vid de föregående mätningarna. Relationen mellan förväntningar och upplevd kvalitet har blivit något mera ”välbalanserad” än tidigare. Och detta beror enligt SKI i allt väsentligt på att den upplevda kvaliteten förbättrats och inte på sänkta förväntningar.

För förskolor får privata och föräldrakooperativa alternativ högre nöjdhet än de kommunala. Även för fristående skolor ser man en markant högre nöjdhet än för de kommunala.

Källor

- Skollagen
- Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2003, Del 1, Betyg, Rapport 226, Skolverket
- Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2003, Del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport 233, Skolverket
- Barnomsorg, skola och vuxenutbildning, Jämförelsetal för huvudmän, Del 1, 2003, Organisation Personal Resultat, Rapport 229, Skolverket
- Ämnesproven skolår 9, 2002, Skolverket
- Uppföljning av reformen maxtaxa, allmän förskola m m, Skolverket 2002
- Gruppstorlekar och personaltäthet i förskola, förskoleklass och fritidshem, Skolverket 2003
- Skolverkets pressmeddelande 2002-11-21: Elev- och lokalbrist gör att endast fyra av tio godkända fristående skolor har startat
- Skolverkets pressmeddelande 2003 04 14: Många fristående gymnasieskolor vill utöka verksamheten
- Behov av och tillgång på pedagogisk personal – Skolverkets bedömning 2003 Dnr: 01-2003:1751, 2003-06-02
- Barns läskompetens i Sverige och i världen, PIRLS 2001, Skolverket
- PISA 2000 – Svenska femtonåringars läsförmåga och kunnande i matematik och naturvetenskap i ett internationellt perspektiv, Rapport 209, Skolverket
- Läsförståelse hos elever med utländsk bakgrund – en fördjupad analys av resultaten från PISA 2000 i 10 länder, Rapport 227, Skolverket
- Relationer i skolan – en utvecklande eller destruktiv kraft, Skolverkets rapportering av regeringsuppdrag Dnr 01-2001:2136
- Efter skolan – en utvärdering av gymnasieutbildning, Rapport 223, Skolverket
- Skolverkets pressmeddelande 2002-12-09: Gymnasieskolan får bra betyg av eleverna – trots att fyra av tio läser i komvux

- Högskoleverket, PM Stor ökning av antalet studenter läsåret 2001/2002, 2002-11-04
- Högskoleverket, årsrapport 2003
- Högskoleverket 2002:32 R
- Kommunernas räkenskapssammandrag för 2002. SCB
- SCB UF 20 SM 0301; Universitet och högskolor, Studenter och examina i grundutbildningen 2001/02
- SCB UF 86 SM 0201; Inträdet på arbetsmarknaden, Enkätundersökning våren 2002 bland avgångna från gymnasieskolan och examinerade från högskolan läsåret 1998/99
- Kommunernas räkenskapssammandrag 2002, SCB
- Vägar till framgångsalternativ – Mötet i skolan mellan utanförskap och innanförskap, Mikael Stigendal, 7/2002, Malmö Högskola
- Den framtida personalförsörjningen inom utbildning; Tillgång och rekryteringsbehov till år 2015 Ura 2003:3, AMS
- Godkänd i svenska – bedömning och analys av gymnasieelevers texter, Eva Östlund-Stjärnegårdh
- Den sociala snedrekryteringen till högskolan – när och hur uppstår den? Allan Svensson, Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet
- National Geographic-Roper 2002 Global Geographic Literacy Survey,
- Pressrelease 20021120, www.nationalgeographic.com/geosurvey
- www.kvalitetsindex.org
- Rådet för skolans måloppfyllelse och fortsatta utveckling, www.radet.net
- Svenska Kommunförbundets personalstatistik 2002
- Vad kostar verksamheten i din kommun 2002

Aktuellt om skola och barnomsorg

Denna skrift finns som pdf-fil på
www.svekom.se/skola

Skriften kan beställas från:

<http://uno.svekom.se/skpubl/index.htm>

Förbundens trycksaksbeställning

Tel 020-31 32 30

Fax 020-31 32 40

Pris:

1–4 ex 75 kr/st

5–9 ex 50 kr/st

10 ex eller fler 25 kr/st.

Moms, porto och
expeditionsavgift tillkommer

ISBN 91-7289-182-3